

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

ANA MARIJA LEDNIK

**Poznavanje in raba frazeologije med slovenskimi
dijaki**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

ANA MARIJA LEDNIK

**Poznavanje in raba frazeologije med slovenskimi
dijaki**

Magistrsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Erika Kržišnik

Študijski program: Slovenistika – P

Ljubljana, 2016

Zahvala

Najlepše se zahvaljujem mentorici red. prof. dr. Eriki Kržišnik za pomoč in svetovanje pri nastajanju magistrskega dela.

Hvala profesorjem in dijakom, ki so sodelovali pri anketiranju.

Hvala staršem za podporo in pomoč v času študija ter vsem najbližjim, ki so mi stali ob strani.

Izvleček

Poznavanje in raba frazeologije med slovenskimi dijaki

Magistrsko delo se ukvarja z razvijanjem frazeološke zmožnosti v slovenskem gimnazijskem izobraževanju. V prvem delu so predstavljene ugotovitve analize učnega načrta pri slovenščini v gimnazijskem izobraževanju in veljavnih učbenikov. Analiza skuša predstaviti cilje razvijanja frazeološke zmožnosti, ki jih zastavlja učni načrt, primerjavo z njihovim uresničevanjem v učbenikih ter vsebine in metode, s katerimi je njihovo uresničevanje predvideno. V drugem delu so predstavljeni rezultati ankete, ki je bila izvedena v štirih slovenskih gimnazijah med dijaki prvih in četrtih letnikov. Rezultati kažejo razmerje med poznavanjem in rabo frazeologije po končanem osnovnošolskem in po končanem srednješolskem izobraževanju. Z njimi skušam ugotoviti, kakšna sta poznavanje in raba frazeologije med dijaki prvih in četrtih letnikov, ter jih primerjati z rezultati ankete, izvedene leta 1987, objavljenimi v Kržišnik (1990a). Interpretacija rezultatov deloma opozarja tudi na nekatere oblikovne in pomenske spremembe izbranih frazemov.

Ključne besede: frazeologija, frazeologija v srednji šoli, frazeološka zmožnost, anketiranje

Abstract

The knowledge and use of phraseology among Slovene high-school students

The topic of this master's thesis is the development of phraseological proficiency during Slovenian high school education. In the first section, I present the findings of the analysis of the Slovenian language curriculum in high school education and existing textbooks. The analysis attempts to outline the objectives of developing phraseological proficiency set by the curriculum, compare their implementation in textbooks, and present the content and methods by which their implementation is intended. In the second part, the results of the survey are presented, which was carried out in four Slovenian high schools among first and fourth graders. The results show the relationship between knowledge and use of phraseology after primary school and after high school. Using these results, I try to determine the level of knowledge and use of phraseology among first and fourth year students, and compare my result with the results of a survey carried out in 1987, published in Kržišnik (1990a). My interpretation of the results partly points to how selected phrases have formally and conceptually changed.

Keywords: Phraseology, phraseology in high school, phraseological proficiency, surveying

Kazalo vsebine

1	UVOD.....	1
2	POIMENOVALNA FRAZEOLOŠKA ZMOŽNOST	3
3	PRVI DEL: ANALIZA UČNEGA NAČRTA IN UČBENIKOV	5
3.1	ANALIZA UČNEGA NAČRTA	5
3.1.1	SPLOŠNI CILJI POUKA SLOVENŠČINE.....	5
3.1.2	CILJI IN VSEBINE POUKA SLOVENŠČINE	6
3.1.3	PRIČAKOVANI DOSEŽKI/REZULTATI.....	8
3.1.4	DIDAKTIČNA PRIPOROČILA	9
3.2	UGOTOVITVE	10
3.3	ANALIZA UČBENIKOV	13
3.3.1	ANALIZA UČBENIKOV ZA DRUGI LETNIK.....	14
3.3.1.1	NA PRAGU BESEDILA 2.....	14
3.3.1.2	SLOVENŠČINA 2: Z BESEDO DO BESEDE.....	20
3.3.1.3	GOVORICA JEZIKA 2/3	28
3.3.2	UGOTOVITVE.....	30
3.3.3	ANALIZA ENOT, V KATERIH SE POIMENOVALNA FRAZEOLOŠKA ZMOŽNOST RAZVIJA POSREDNO.....	32
3.3.3.1	NA PRAGU BESEDILA 2.....	32
3.3.3.2	SLOVENŠČINA 2	33
3.3.3.3	SLOVENŠČINA 3.....	34
3.3.3.4	SLOVENŠČINA 4.....	34
3.3.3.5	GOVORICA JEZIKA 2/3	34
3.3.3.6	GOVORICA JEZIKA 4.....	35
3.3.3.7	ANALIZA NALOG	36
3.3.4	UGOTOVITVE.....	37
3.4	MALA SLOVNICA SLOVENSKEGA JEZIKA	37
4	SKLEP	40
5	DRUGI DEL: ANALIZA REZULTATOV ANKETE	42
6	PREGLED FRAZEMOV IN NJHOVO POJAVLJANJE V PRIROČNIKIH	45
6.1	PRVA NALOGA.....	46
6.2	DRUGA NALOGA	53
6.3	TRETJA NALOGA	57

6.4	ČETRТА NALOGA	59
6.5	PETA NALOGA	66
6.6	ŠESTA NALOGA	69
7	INTERPRETACIJA REZULTATOV	72
7.1	PRVA NALOGA.....	72
7.2	DRUGA NALOGA	77
7.3	TRETJA NALOGA	82
7.4	ČETRТА NALOGA	85
7.5	PETA NALOGA	91
7.6	ŠESTA NALOGA	94
8	SKLEP.....	101
9	ZAKLJUČEK.....	104
	POVZETEK.....	107
	VIRI IN LITERATURA.....	109
	SEZNAM PRILOG	114
	PRILOGE.....	115

Kazalo preglednic in grafikonov

Preglednica 1: Naloge v učbeniku <i>Na pragu besedila 2</i>	20
Preglednica 2: Naloge v učbeniku <i>Slovenščina 2</i>	27
Preglednica 3: Naloge v učbeniku <i>Govorica jezika 2/3</i>	29
Preglednica 4: Zastopanost frazemov v učbenikih.	32
Preglednica 5: Naloge v preostalih poglavjih učbenikov.	37
Preglednica 6: Rezultati prve naloge.	76
Preglednica 7: Rezultati druge naloge.	81
Preglednica 8: Rezultati tretje naloge.	85
Preglednica 9: Rezultati četrte naloge.	90
Preglednica 10: Rezultati pete naloge.	93
Preglednica 11: Podatki o zaznamovanosti frazemov pri peti nalogi.....	93
Preglednica 12: Prikaz odgovorov pri šesti nalogi.	96
Preglednica 13: Povprečje šol.	96
Preglednica 14: Rezultati po nalogah v primerjavi z letom 1987.	99
Preglednica 15: Rezultati pri novih frazemih.	100
Grafikon 1: Rezultati prve naloge.	77
Grafikon 2: Rezultati druge naloge.	82
Grafikon 3: Rezultati tretje naloge.	85
Grafikon 4: Rezultati četrte naloge.	91
Grafikon 5: Rezultati nalog 1–4.	97
Grafikon 6: Rezultati prvih in četrth letnikov.	97
Grafikon 7: Rezultati prvih letnikov pri nalogah 1–4.....	98
Grafikon 8: Rezultati četrth letnikov pri nalogah 1–4.....	98
Grafikon 9: Rezultati šol pri nalogah 1–4.....	99

1 UVOD

Magistrsko delo predstavlja poznavanje in rabo frazeologije med dijaki štirih slovenskih gimnazij, med katerimi je bila izvedena anketa o poznavanju frazeologije. Uporabljena je bila anketa, ki jo je sestavila E. Kržišnik za raziskavo o poznavanju frazeologije med srednješolci leta 1987 in ponovno leta 2014 ter rezultate predstavila v *JiS-u* (Kržišnik 1990a in 2015). Anketirala sem dijake treh prvih in treh četrtih letnikov programa splošna gimnazija ter enega prvega in enega četrtega letnika programa klasična gimnazija. Rezultati dijakov v prvem letniku kažejo stanje po končani osnovni šoli, medtem ko rezultati dijakov v četrtem letniku kažejo stanje po končani srednji šoli in napredek pri poznavanju frazeologije od prvega do četrtega letnika. Namen raziskave je bil preveriti poznavanje frazemov pri dijakih prvega in četrtega letnika ter rezultate primerjati med sabo in z rezultati ankete iz leta 1987, objavljenimi v Kržišnik (1990a).

Poimenovalna frazeološka zmožnost predstavlja del poimenovalne zmožnosti, torej jezikovne zmožnosti, zato bo prvi del posvečen pregledu, kako poteka razvijanje frazeološke zmožnosti pri pouku slovenskega jezika v gimnazijah. Predstavljena bo analiza učnega načrta za pouk slovenščine v gimnazijah s stališča obsega in ravni frazeološke zmožnosti ter analiza učbenikov za drugi, tretji in četrti letnik gimnazijskega izobraževanja.

V drugem delu bom predstavila anketo, izvedeno med dijaki štirih slovenskih gimnazij. Najprej bo podrobneje predstavljena anketa oz. frazemi, s katerimi sem preverjala frazeološko zmožnost dijakov, ter njihova obravnava v slovarjih in korpusu. Sledili bosta analiza in interpretacija rezultatov ter njihova primerjava z rezultati iz ankete leta 1987, ki bo služila kot referenčna točka za oceno frazeološke zmožnosti dijakov danes v primerjavi z znanjem pred 28 leti.

O poučevanju frazeologije v osnovni šoli je razmišljal že Žagar (1981), ki je ugotavljal pomanjkljivo vključenost frazeologije v osnovnošolsko izobraževanje in predlagal različne naloge za razvijanje frazeološke zmožnosti, napisal je tudi priročnik za poučevanje jezika v nižjih razredih osnovne šole, v katerega je vključil tudi naloge za razvijanje frazeološke zmožnosti (Žagar 1994). S poučevanjem frazeologije v slovenskem srednješolskem pouku se je ukvarjala T. Jelenko (npr. v članku iz leta 2000, v katerem obravnava frazeologijo v

umetnostnem besedilu). V Jelenko (2001) je zapisala, da je frazeologija kot jezikovno področje v srednješolskem izobraževanju premalo poudarjena in da je posledično znanje dijakov vse manjše. Poudarjala je pomen spoznavanja frazemov v različnih socialnih in funkcijskih zvrsteh ter besedilnih vrstah. Ponudila je kar nekaj načinov, kako frazeologijo vključiti v jezikovni pouk v srednješolskem izobraževanju. Prav tako se je posvečala medpredmetnemu povezovanju med slovenščino in angleščino ter predstavila obliko interdisciplinarnega pristopa in timskega dela ob srečevanju dijakov s frazeologijo (Jelenko 2011). Predloge za poučevanje frazeologije v srednji šoli je podala tudi N. Levstik (1997). O frazeologiji v šoli je nastalo tudi nekaj diplomskih nalog (npr. Eržek 1998, Belehar 2010), s poučevanjem frazeologije kot tujega jezika se je v svoji magistrski nalogi ukvarjala K. Rigler Šilc (2008).

Učiteljem je pri poučevanju frazeologije v osnovnih in srednjih šolah lahko v pomoč npr. že omenjeni Žagarjev priročnik *Besedilne in besedne igre* (1994) in priročnik T. Jelenko *Šolska ura s frazeologijo v umetnostnih in neumetnostnem besedilu* (2001) ter tudi priročnik *Pouk slovenščine malo drugače* (1994), in sicer del E. Kržišnik z naslovom *Frazeologija kot izražanje v »podobah«*, v katerem najdemo gradivo, namenjeno učiteljem, in naloge za učence. Medtem ko je Žagarjev priročnik namenjen poučevanju v nižjih razredih osnovne šole, je priročnik T. Jelenko namenjen srednješolskemu izobraževanju, v gradivu E. Kržišnik pa najdemo tako naloge za nižje kot višje razrede osnovne ter tudi srednje šole.

E. Kržišnik (1998) je pisala tudi o frazeologiji pri poučevanju slovenščine kot tujega jezika. Pri učenju frazeologije potekata dve stopnji, pasivno prepoznavanje oblike in pomena ter aktivna raba v besedilu. Učenje je razdelila na nesistematično in sistematično, odvisno od tega, kaj je cilj predmeta (ali je frazeologija le ena od obravnavanih prvin besedila ali je edini cilj), zadnje je mogoče sistemsko in besedilno. Sistemsko lahko frazeme poučujemo na več načinov, odvisno od vidika, po katerem jih razvrščamo. Najmanj didaktično sprejemljivo je učenje glede na oblikovno merilo (delitev frazemov glede na besedno vrsto), boljše je poučevanje glede na pomen frazeološke enote kot celote ali glede na pomensko udeleženo sestavin v pomenu celote. Glede na pomen lahko npr. obravnavamo frazeologijo določenega semantičnega polja (npr. frazeme govorjenja, premikanja, čustvovanja, frazeme smrti ...), pri opazovanju pomenske udeležnosti sestavin v celovitem frazemu pa izberemo frazeme z isto sestavino npr. v slovarskih geslih z obsežnejšo frazeologijo. Kadar sistematično učenje poteka ob sobesedilu, pa gre za besedilno učenje. Sobesedilo mora biti zadostno in mora poleg zunajfrazemskih

določil vsebovati vse pomensko in pragmatično pričakovane prvine. Pri tem je treba izbrati ali pripraviti ustrezna besedila z upoštevanjem pogostnosti rabe frazemov. (Kržišnik 1998: 31–35)

V magistrskem delu se bom ukvarjala s poučevanjem in poznavanjem frazeologije v srednji šoli. Zanimalo me bo, na kakšen način poteka razvijanje frazeološke zmožnosti pri dijakih glede na določila učnega načrta in obravnavo v učbenikih ter kakšno je dejansko poznavanje frazemov pri dijakih prvega in četrtega letnika ter kako se v obdobju med enim in drugim frazeološka zmožnost razvije.

2 POIMENOVALNA FRAZEOLŠKA ZMOŽNOST

Poimenovalna frazeološka zmožnost (v nadaljevanju PFZ) predstavlja del poimenovalne jezikovne zmožnosti. Ta pa je del širše sporazumevalne zmožnosti, ki je po M. Križaj (2006: 69) opredeljena kot »zmožnost kritičnega sprejemanja besedil raznih vrst ter zmožnost tvorjenja ustreznih, razumljivih, pravilnih in učinkovitih besedil raznih vrst.« Sestavljajo jo:

- motiviranost za sprejemanje/sporočanje,
- stvarno znanje prejemnika/sporočevalca,
- jezikovna zmožnost prejemnika/sporočevalca,
- pragmatična zmožnost prejemnika/sporočevalca,
- metajezikovna zmožnost prejemnika/sporočevalca (prav tam).

Motiviranost za sprejemanje in tvorjenje besedila je ključnega pomena, saj lahko sporazumevanje poteka le, če se zanj zavestno odločimo, izrazimo željo/hotenje za sporazumevanje. Stvarno znanje predstavlja poznavanje teme tujega oz. svojega besedila, saj lahko tako učinkoviteje sprejemamo oz. tvorimo besedila. Je rezultat prejemnikovih/sporočevalčevih izkušenj, njegovih interesov, njegove sporazumevalne zmožnosti itd. Jezikovna zmožnost je zmožnost obvladanja danega besednega jezika, sestavljena iz poimenovalne/slovarske, upovedovalne/slovnične in pravorečne ter pravopisne zmožnosti. Poimenovalna zmožnost pomeni zmožnost razumevanja besed in zmožnost poimenovanja, upovedovalna/slovnična pomeni zmožnost razumevanja razmerij v povedi in v zvezah povedi ter zmožnost izražanja teh razmerij, pravorečna zmožnost pomeni obvladanje prvin in pravil zborne izreke, pravopisna pa obvladanje prvin in pravil pisanja danega jezika. Pragmatična se osredotoča na okoliščine, v katerih je besedilo nastalo oz. je bilo sprejeto, in upoštevanje le-teh pri razumevanju in tvorjenju besedila. Metajezikovno zmožnost predstavlja

teoretično znanje o sprejemanju/sporočanju, o besedilnih vrstah, o jeziku, o slogu, je zmožnost jezikoslovnega poimenovanja vrst sporazumevanja, besedil, besed in povedi, navajanja lastnosti in sestave sporazumevanja, besedil, besed in povedi, slovničnih, pravorečnih, pravopisnih in slogovnih pravil danega jezika. (Prav tam: 70)

Poimenovalna frazeološka zmožnost predstavlja del poimenovalne zmožnosti, torej jezikovne zmožnosti, vendar me bo v nadaljevanju zanimalo, kako se lahko razvija tudi z drugimi sporazumevalnimi zmožnostmi. Razvita sporazumevalna zmožnost namreč ne vključuje le funkcionalne zmožnosti (zmožnosti razumevanja in uporabe podatkov iz besedila ter tvorjenja besedil, potrebnih za vsakdanje življenje), pač pa tudi kulturno in kritično zmožnosti. Kulturna zmožnost obsega poznavanje lastne kulture, razumevanje, kaj v njej pomenijo posamezni pojmi, dogodki, dogajanja, saj je vsako sporazumevanje tudi družbeno in kulturno dejanje. Kulturno zmožnost je treba nadgraditi s kritično, ki pomeni občutljivost udeležencev na širši kontekst, upoštevanje čustvenih razsežnosti, zavedanje potrebe po prizadevanju za načrtno presojanje na podlagi meril, preseganju čustvene (ne)naklonjenosti, predsodkov, ustaljenih perspektiv in po razmisleku o lastnem sporazumevanju (metakogniciji). (Vogel 2008: 123)

Frazeologijo razumemo kot zbir frazeoloških enot (frazemov) in kot jezikoslovno vedo, ki jih preučuje. Ob analizi učbenikov bom opazovala temeljne lastnosti frazemov (večbesednost, stalnost (oblike in pomena), neizpeljivost pomena celote iz pomenov sestavin, ekspresivnost), delitev po obliki na nestavčne (samostalniški, pridevniški, prislovni, glagolski, pragmatični: členkovni, npr. *hočeš nočeš*, in medmetni, npr. *dober dan*, *mati mila*) in stavčne (nepregovorni, pregovorni) ter zvrstnost frazemov (prim. Kržišnik 1994).

V prvem delu bom najprej analizirala učni načrt za pouk slovenščine v gimnazijah s stališča obsega in ravni PFZ, nato bom analizirala učbenike¹ za drugi, tretji in četrti letnik gimnazijskega izobraževanja ter preverila, kako se udejanjajo cilji učnega načrta, kakšna sta vsebina in metoda obravnave, kakšne razlike se pojavljajo med učbeniki, ali se PFZ razvija kontinuirano od drugega do četrtega letnika.

¹ Vključeni so bili potrjeni učbeniki za jezikovni pouk pri slovenščini v gimnazijah iz Kataloga učbenikov na spletni strani Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport, objavljenega leta 2015.

3 PRVI DEL: ANALIZA UČNEGA NAČRTA IN UČBENIKOV

3.1 ANALIZA UČNEGA NAČRTA

Z analizo učnega načrta želim ugotoviti, kakšna naj bi bila obseg in raven PFZ pri jezikovnem pouku v gimnazijah. Poskušala bom odgovoriti na naslednja vprašanja:

- Kako je razvijanje PFZ zajeto v splošnih ciljih pouka slovenščine neposredno in posredno?
- Kateri cilji, povezani z razvijanjem PFZ, so zajeti v poglavju Cilji in vsebine, in sicer znotraj procesnorazvojnih in vsebinskih sklopov jezikovnega pouka?
 - o Kateri cilji v sklopih Razvijanje poimenovalne, skladenjske, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti ter zmožnosti nebesednega sporazumevanja in Razvijanje metajezikovne zmožnosti so z razvijanjem PFZ povezani neposredno in kateri posredno?
 - o Kateri cilji v preostalih sklopih so povezani z razvijanjem PFZ?
- Kateri cilji oz. dosežki, povezani z razvitostjo PFZ, so zajeti v poglavju Pričakovani dosežki/rezultati (Jezikovni pouk)?
- Kakšna obravnava jezikoslovnih pojmov je predvidena v Didaktičnih priporočilih?

Z analizo učnega načrta za gimnazije (2008) želim ugotoviti, kolikšna naj bi bila obseg in raven PFZ. V nadaljevanju bom predstavila, kako je razvijanje le-te vključeno v poglavji Splošni cilji/kompetence ter Cilji in vsebine, kateri cilji so zajeti v poglavju Pričakovani dosežki/rezultati in kakšna obravnava je predvidena v poglavju Didaktična priporočila.

3.1.1 SPLOŠNI CILJI POUKA SLOVENŠČINE

Splošni cilji pouka slovenščine so predstavljeni v poglavju Splošni cilji/kompetence. (1) Razvijanje PFZ je zajeto v prvem cilju (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 6): »Dijaki/dijakinje se zavedajo pomembne vloge slovenskega jezika v svojem osebni, družbeni in poklicni življenju.« Na razvijanje PFZ se znotraj tega cilja lahko nanaša drugi delni cilj (prav tam, podčrtala A. M. L.): »Zavedajo se, da je slovenski jezik temeljna prvina njihove državljanske identitete, skupaj s književnostjo pa tudi najpomembnejši del slovenske *kulturne dediščine*; tako si oblikujejo svojo državljansko zavest.« (2) Znotraj drugega cilja, ki pravi, da »[d]ijaki/dijakinje razvijajo zmožnost pogovarjanja, poslušanja (gledanja), branja, pisanja in

govorjenja raznih besedil« (prav tam), je lahko na razvijanje PFZ vezan drugi delni cilj (prav tam, podčrtala A. M. L.): »Besedila poslušajo in berejo *razmišljujoče in kritično, razčlenjujejo in vrednotijo jih z različnih vidikov* ter prepoznavajo morebitno *manipulativnost*. Umeščanje prebranih/poslušanih besedil v *časovni in kulturni kontekst* spodbuja razvijanje in poglobljanje *kulturne in medkulturne zmožnosti*.« (3) Znotraj tretjega cilja, ki pravi, da »[d]ijaki/dijakinje razvijajo jezikovno, slogovno in metajezikovno zmožnost v slovenskem knjižnem jeziku« (prav tam: 6–7), sta lahko na razvijanje PFZ vezana prvi in drugi delni cilj. Prvi cilj pravi (prav tam: 6, podčrtala A. M. L.): »Svoja in tuja besedila sistematično opazujejo in razčlenjujejo z različnih vidikov ter utrjujejo in nadgrajujejo svojo *jezikovno, slogovno in metajezikovno zmožnost* ter zmožnost nebesednega sporazumevanja.« Drugi cilj pa pravi (prav tam: 7, podčrtala A. M. L.): »Spoznava *systemske zakonitosti slovenskega knjižnega jezika* in se zavedajo njihovega pomena, zato jih zavestno vključujejo v svoja besedila.«

Razvijanje PFZ je v splošne cilje pouka slovenščine v učnem načrtu za gimnazije zajeto posredno v okviru razvijanja zavedanja vloge slovenskega jezika v osebnem, družbenem in poklicnem življenju, in sicer v zavedanju slovenske kulturne dediščine. Nato je pri drugem cilju razvijanja zmožnosti pogovarjanja, poslušanja (gledanja), branja, pisanja in govorjenja raznih besedil na razvijanje PFZ posredno vezano razmišljujoče in kritično branje, razčlenjevanje in vrednotenje z različnih vidikov ter prepoznavanje manipulativnosti kot tudi umeščanje v časovni in kulturni kontekst ter poglobljanje (med)kulturne zmožnosti. Pri tretjem cilju razvijanja jezikovne, slogovne in metajezikovne zmožnosti v SKJ je na razvijanje PFZ neposredno vezano nadgrajevanje jezikovne, slogovne in metajezikovne zmožnosti ter spoznavanje sistemskih zakonitosti SKJ in zavedanje njihovega pomena.

3.1.2 CILJI IN VSEBINE POUKA SLOVENŠČINE

1 Cilji in vsebine v sklopu Razvijanje poimenovalne, skladenjske, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti ter zmožnosti nebesednega sporazumevanja

Razvijanje poimenovalne zmožnosti

Z razvijanjem PFZ sta neposredno povezana prvi cilj, ki pravi, da »pred sprejemanjem besedil ali po njem predstavljajo pomen danih besed in frazemov iz besedila«, in četrti cilj, in sicer del,

ki pravi, da dijaki v drugem letniku sistematično »nadomeščajo proste besedne zveze s frazemi in nasprotno« (prav tam: 13).

Posredno je z razvijanjem PFZ povezan tretji cilj, ki pravi, da »prepoznavajo poimenovalne napake v svojih in tujih besedilih ter jih odpravljajo« (prav tam).

Razvijanje skladske zmožnosti

Posredno je z razvijanjem PFZ povezan tretji cilj, ki pravi, da »prepoznavajo skladske napake v svojih in tujih besedilih ter jih odpravljajo« (prav tam).

Razvijanje pravorečne zmožnosti

Posredno so z razvijanjem PFZ povezani vsi cilji, ki se nanašajo na razvijanje pravorečne zmožnosti (prav tam):

- poslušajo knjižno izreko in si jo skušajo uzavestiti,
- v 1. letniku sistematično spoznavajo, vadijo in utrjujejo knjižni izgovor posameznih besed in povedi,
- prepoznavajo pravorečne napake v svojih in tujih besedilih ter jih odpravljajo,
- skušajo med govornim nastopanjem govoriti čim bolj knjižno.

Razvijanje pravopisne zmožnosti

Posredno sta z razvijanjem PFZ povezana zadnja dva cilja, ki pravita, da »prepoznavajo pravopisne napake v svojih in tujih besedilih, jih odpravljajo in utemeljujejo svoje popravke« ter da »med pisanjem upoštevajo pravopisna pravila« (prav tam: 14).

Razvijanje slogovne zmožnosti

Posredno je z razvijanjem PFZ povezan prvi cilj, ki pravi, da »opazujejo svoje in tuje sporazumevanje v slovenščini v raznih okoliščinah, prepoznavajo jezikovne zvrsti in jim določajo ustrezne okoliščine sporočanja, uporabljajo okoliščinam ustrezne jezikovne zvrsti ter izražajo mnenje o ustreznosti jezikovnih zvrsti pri drugih govorcih« (prav tam).

2 Cilji in vsebine v sklopu Razvijanje metajezikovne zmožnosti

Razvijanje PFZ je neposredno zajeto v ciljih v drugem letniku, v katerem dijaki (prav tam: 15):

- sistematično usvajajo temeljne pomenske, slogovne, izvirne, tvorbnne, oblikovne in tvarne značilnosti besede;
- vrednotijo učinek pridobljenega vsebinskega in procesnega znanja na rabo in razumevanje besede ter na svoje poznavanje značilnosti besed;
- izdelajo načrt za odpravljanje težav pri rabi in razumevanju besed.

3 Ostali procesnorazvojni in vsebinski sklopi

Posredno se PFZ razvija tudi ob nekaterih vsebinah in ciljih, znotraj drugih procesnorazvojnih in vsebinskih sklopov. Znotraj sklopa Oblikovanje in razvijanje zavesti o jeziku, narodu in državi je takšen prvi cilj, pri katerem si dijaki uzaveščaj »vlogo prvega/maternega jezika in njegove prednosti pred tujimi jeziki ter oblikujejo poseben odnos do svojega prvega/maternega jezika« (prav tam: 8).

Znotraj sklopa Razvijanje zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil dijaki med enogovornimi neumetnostnimi besedili sprejemajo tudi besedilo ekonomske propagande in publicistično poročilo. Z razvijanjem PFZ so posredno povezani tudi cilji po sprejemanju besedila, ki pravijo, da »razčlenjujejo besedilo (npr. okoliščinsko, naklonsko, pomensko, besedno, povedno, tvarno)«, »vrednotijo njegovo učinkovitost, ustreznost, razumljivost in pravilnost« ter »vrednotijo svojo zmožnost kritičnega sprejemanja enogovornih besedil in izdelajo načrt za izboljšanje te svoje zmožnosti« (prav tam: 12).

3.1.3 PRIČAKOVANI DOSEŽKI/REZULTATI

V nadaljevanju bodo iz učnega načrta izpisani tisti pričakovani dosežki/rezultati, s katerimi lahko ocenjujemo tudi PFZ.

1 Poimenovalna, skladijska, pravorečna, pravopisna in slogovna zmožnost

Poimenovalno zmožnost dijak med drugim dokaže tako, da »razloži frazem, predstavi njegove ustrezne okoliščine in ga uporabi v povedi« (prav tam: 35), slogovno zmožnost med drugim dokaže tako, da »vrednoti ustreznost besedil/povedi/besednih zvez/besed v danih okoliščinah in strokovno utemelji svoje mnenje« ter »danim besedam/besednim zvezam/povedim določi slogovno vrednost in predstavi zanje ustrezne okoliščine« (prav tam: 36).

2 Metajezikovna zmožnost

Metajezikovno zmožnost dijak med drugim dokaže tako, da »v svojih in tujih besedilih odkrije in odpravi besedilnovrstne, poimenovalne, skladijske (tj. pomenske, oblikovne in aktualnostne), pravorečne, pravopisne in slogovne napake,² svoje popravke strokovno utemelji«, »v besedilu najde s strokovnim izrazom poimenovano jezikovno prvino in utemelji svojo rešitev«, »dani strokovni izraz ponazori s svojim zgledom in nato pojasni svojo rešitev«, »dano jezikovno prvino poimenuje s strokovnim izrazom in predstavi njene pomenske, oblikovne, slogovne ... značilnosti«, »v povedi/zvezi povedi/besedilu odkrije poimenovalne, skladijske, pravorečne in pravopisne napake, jih odpravi in strokovno utemelji popravke« (prav tam: 37).

3.1.4 DIDAKTIČNA PRIPOROČILA

Vsebine jezikovnega pouka so razdeljene v sedem sklopov, to so (prav tam: 40):

- Oblikovanje in razvijanje zavesti o jeziku, narodu in državi,
- Razvijanje zmožnosti (uradnega) pogovarjanja,
- Razvijanje zmožnosti (uradnega) dopisovanja,
- Razvijanje zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil,
- Razvijanje zmožnosti tvorjenja enogovornih neumetnostnih besedil,
- Razvijanje poimenovalne, skladijske, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti ter zmožnosti nebesednega sporazumevanja,
- Razvijanje metajezikovne zmožnosti.

² Vključeno pa ni tudi odkrivanje odstopov od norme, ki niso njene kršitve oz. napake, pač pa nastanejo kot izraz ustvarjalnosti, pri frazeološki zmožnosti torej frazeološke prenovitve.

Izhodiščna dejavnost uresničevanja ciljev učnega načrta je sprejemanje besedilnih vrst, čemur sledi tvorjenje podobnih besedil. Sprejemanje in tvorjenje naj bi potekala po osmih korakih (prav tam: 41–42):

1. Dijaki se pripravijo na sprejemanje besedila dane vrste (npr. obudijo svoje predznanje o napovedani besedilni vrsti in o napovedani temi, predstavijo svoje izkušnje s sprejemanjem podobnih besedil, izrazijo svoja pričakovanja, izberejo ustrezno strategijo sprejemanja besedila ipd.).
2. Dijaki sprejemajo (tj. berejo ali poslušajo oziroma gledajo) besedilo; med sprejemanjem so pozorni na besedilo, na nebesedna ponazorila in na nebesedne spremljevalce pisanja/govorjenja, skušajo si zapomniti čim več podatkov, delajo si izpiske/zapiske ipd.
3. Dijaki po sprejemanju razčlenjujejo besedilo (in sicer okoliščinsko, naklonsko, pomensko, besedno-skladenjsko, tvarno ipd.) ter vrednotijo njegovo učinkovitost, ustreznost, razumljivost in pravilnost.
4. Nato dijaki prepoznavajo, predstavljajo in povzemajo značilnosti dane besedilne vrste ter jih primerjajo z značilnostmi drugih besedilnih vrst.
5. Če je v učnem načrtu predvideno tudi tvorjenje besedila iste vrste, se dijaki nanj pripravijo (npr. predstavijo svoje izkušnje s tvorjenjem podobnih besedil in svoje težave pri tem, predstavijo značilnosti dane besedilne vrste, izberejo ustrezno strategijo sporočanja, izdelajo načrt, po raznih virih iščejo manjkajoče podatke, urejajo podatke, izdelajo ponazorila ipd.).
6. Dijaki pišejo besedilo oziroma izdelajo pisno podlago za govorni nastop. (Pri tem lahko uporabljajo računalnik.)
7. Dijaki po pisanju/govornem nastopu skupaj s sošolci in učiteljem vrednotijo svoje besedilo in besedila sošolcev ter utemeljijo svoje mnenje; če je potrebno, odpravijo napake v svojem besedilu in ga prepišejo.
8. Na koncu dijaki presojujejo učinek pridobljenega vsebinskega in procesnega znanja na svojo zmožnost sprejemanja in tvorjenja besedil dane vrste ter izdelajo načrt za izboljšanje teh zmožnosti.

3.2 UGOTOVITVE

Analiza učnega načrta je pokazala, kakšna sta pričakovana obseg in raven PFZ. Med splošnimi cilji sem poudarila tiste, ki se lahko navezujejo tudi na frazeološko zmožnost, in sicer:

- (1) zavedanje, da je slovenski jezik skupaj s književnostjo najpomembnejši del slovenske kulturne dediščine;
- (2) razmišljujoče in kritično branje in poslušanje besedil ter prepoznavanje morebitne manipulativnosti, umeščanje besedil v časovni in kulturni kontekst, kar spodbuja razvijanje in poglobljanje (med)kulturne zmožnosti;
- (3) sistematično opazovanje in razčlenjevanje besedil ter utrjevanje in nadgrajevanje jezikovne, slogovne in metajezikovne zmožnosti ter spoznavanje sistemskih zakonitosti SKJ.

Med cilji in vsebinami sem se osredotočila na neposredno in posredno razvijanje PFZ znotraj dveh sklopov, in sicer Razvijanje poimenovalne, skladenjske, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti ter zmožnosti nebesednega sporazumevanja in Razvijanje metajezikovne zmožnosti, nato pa še znotraj preostalih sklopov, in sicer Oblikovanje in razvijanje zavesti o jeziku, narodu in državi ter Razvijanje zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil.

Neposredno razvijanje PFZ poteka ob razvijanju poimenovalne zmožnosti: (1) predstavljanje pomena frazemov iz besedila, (2) nadomeščanje prostih besednih zvez s frazemi in obratno ter metajezikovne zmožnosti v drugem letniku: sistematično usvajanje temeljnih pomenskih, slogovnih, izvornih, tvorbnih, oblikovnih in stvarnih značilnosti besede; vrednotenje učinka pridobljenega znanja in izdelava načrta za odpravljanje težav pri rabi in razumevanju besed.

Posredno razvijanje PFZ poteka ob razvijanju:

- poimenovalne zmožnosti, in sicer ob prepoznavanju poimenovalnih napak v besedilih in njihovem odpravljanju;
- skladenjske zmožnosti, in sicer ob prepoznavanju skladenjskih napak ter njihovem odpravljanju;
- pravorečne in pravopisne zmožnosti;
- slogovne zmožnosti, in sicer ob opazovanju sporazumevanja v raznih okoliščinah, prepoznavanju jezikovne zvrsti in določanju okoliščin, uporabljanju okoliščinam ustrezne zvrsti ter izražanju mnenja o ustreznosti jezikovne zvrsti;
- zavesti o jeziku, narodu in državi, in sicer ob uzaveščanju vloge prvega/maternega jezika;
- zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil, in sicer ob sprejemanju besedil ekonomske propagande in publicističnega poročila ter razčlenjevanju besedila, vrednotenju njegove učinkovitosti, ustreznosti, razumljivosti, pravilnosti in vrednotenju svoje zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih besedil ter izdelavi načrta za izboljšanje.

Pričakovani dosežki/rezultati predstavljajo, kako dijak dokaže uresničevanje ciljev, povezanih s PFZ, in sicer dijak frazem:

- razloži,
- predstavi njegove ustrezne okoliščine in
- ga uporabi v povedi.

Poleg poimenovalne zmožnosti se PFZ posredno razvija tudi znotraj slogovne zmožnosti, ki jo dijak dokaže z vrednotenjem ustreznosti besednih zvez v danih okoliščinah in strokovno utemeljitvijo mnenja ter določanjem slogovne vrednosti besednih zvez in predstavitev zanje ustreznih okoliščin.

Metajezikovno zmožnost, vezano na PFZ, dijak dokaže z:

- odkrivanjem in odpravljanjem poimenovalnih, skladenjskih, pravorečnih, pravopisnih in slogovnih napak ter strokovno utemeljitvijo;
- ugotovitvijo s strokovnim izrazom poimenovane jezikovne prvine v besedilu in utemeljitvijo;
- ponazoritvijo jezikovnega izraza s svojim zgledom in pojasnitvijo rešitve;
- poimenovanjem jezikovne prvine s strokovnim izrazom in predstavitev pomenskih, oblikovnih, slogovnih ... značilnosti;
- odkritjem poimenovalnih, pravorečnih, pravopisnih napak v povedi/zvezi povedi/besedilu, odpravljanjem in strokovno utemeljitvijo.

Analiza učnega načrta je pokazala, da se PFZ razvija neposredno znotraj razvijanja poimenovalne in metajezikovne zmožnosti. Posredno pa tudi ob razvijanju skladenjske, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti, razvijanju zavesti o jeziku, narodu in državi ter zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil. Med splošnimi cilji se jo lahko razvija ob (med)kulturni zmožnosti ter razmišljujočem in kritičnem sprejemanju besedil in prepoznavanju morebitne manipulativnosti.

Neposredni cilji razvijanja PFZ predvidevajo, da dijaki predstavljajo pomen frazemov ter jih nadomeščajo s prostimi besednimi zvezami in obratno. Pričakuje se, da znajo frazem razložiti, predstaviti njegove ustrezne okoliščine in ga uporabiti v povedi. Predvidena izhodiščna dejavnost uresničevanja ciljev je sprejemanje besedilnih vrst, ki mu sledi tvorjenje podobnih besedil.

3.3 ANALIZA UČBENIKOV

Analiza učbenikov je razdeljena na dva dela, in sicer bom v prvem delu analizirala tiste učbenike, v katerih se PFZ razvija neposredno, v drugem delu pa tiste, v katerih se razvija posredno. Vključeni so bili naslednji učbeniki: *Na pragu besedila 2, Slovenščina 2, Slovenščina 3, Slovenščina 4, Govorica jezika 2/3, Govorica jezika 4.*

Neposredna obravnava je predvidena v drugem letniku gimnazijskega pouka, zato bodo najprej analizirani učbeniki za drugi letnik. Pri analizi bom skušala odgovoriti na naslednji vprašanji:

- Kateri cilji iz učnega načrta so zajeti v obravnavi?
- Ali so cilji iz učnega načrta preseženi z dodatnimi cilji, povezanimi s frazeološko zmožnostjo?

Analiza učbenikov za drugi letnik bo obsegala analizo vsebin in analizo metode obravnave. Z analizo vsebine bom poskušala ugotoviti, kolikšna sta obseg in globina metaznanja, zajetega v definiciji, vrste frazemov, ki se pojavljajo v učbeniku (glede na jezikovno zvrstnost (socialno/časovno/funkcijsko), t. i. »tradicionalni« frazemi, iz biblije/drugih religioznih besedil, drugih literarnih besedil, iz grške/rimske mitološke tradicije, sodobni frazemi, publicistični frazemi ..., frazeološke prenovitve itd.) in kakšna je metoda obravnave. Zanimalo me bo, ali je usklajena z metodo, priporočeno v učnem načrtu (ali obravnava izhaja iz (ne)umetnostnega besedila, ali poteka skozi faze, priporočene v učnem načrtu, na katerih mestih obravnave se pričakuje dijakova samostojna aktivnost in kolikšna je – pred/med/po obravnavi, kakšne naloge in vprašanja so vključeni glede na dijakovo dejavnost, kognitivno zahtevnost).

Drugi del analize učbenikov predstavlja analiza enot, v katerih se poimenovalna frazeološka zmožnost razvija posredno, in sicer so to učbeniki za drugi, tretji in četrti letnik. Analiza bo kvantitativna in kvalitativna. Pri kvantitativni analizi bom pozorna na pogostost pojavljanja dejavnosti, ki prispevajo k razvijanju PFZ, in na njihovo razpršenost. Pri kvalitativni analizi pa bom analizirala naloge glede na fazo obravnave, v kateri se pojavljajo, kognitivno raven in vrsto dejavnosti.

3.3.1 ANALIZA UČBENIKOV ZA DRUGI LETNIK

3.3.1.1 NA PRAGU BESEDILA 2

V nadaljevanju obravnavam in navajam primere iz učbenika *Na pragu besedila 2* (Križaj Ortar idr. 2012).

Učbenik sestavljajo naslednja poglavja: Jezik, Beseda, Slovarji, Besedilo, Pravorečje. Frazelogija se obravnava v poglavju Beseda, in sicer pod naslovom Frazemi. Obravnava je zasnovana ob neumetnostnem besedilu, in sicer ob krajši zgodbi (basni), ki se konča z naukom, v kateri se pojavljajo besedne zveze *seznam živali, nauk zgodbe, mala malica*. Pred in med sprejemanjem besedila učbenik ne predvideva nalog, sledijo pa po sprejemanju. Naloge zahtevajo primerjavo že omenjenih besednih zvez, in sicer je treba ugotoviti, katera besedna zveza ima popolnoma drug pomen kot posamezne besede, ki jo sestavljajo, in kaj pomeni (*mala malica*), pomen katere zveze je tudi že znan, natančno določen in kaj pomeni, katero besedno zvezo je pisec oblikoval sproti in kaj pomeni. Nato morajo dijaki med šestimi možnostmi izbrati pregovor, ki najbolj ustreza koncu besedila. Navedeni pregovori so: *Lepa beseda lepo mesto najde, Molk je zlato, Mi o volku, volk iz gozda, Beseda ni konj, Kdor jezika špara, kruha strada, Konec dober, vse dobro*.

Nalogam po sprejemanju besedila sledi razlaga, v kateri dijaki spoznajo naslednje strokovne izraze: besedna zveza, prosta besedna zveza, stalna besedna zveza in frazem ter njihov pomen. Definicija frazema v učbeniku pravi, da je frazem stalna besedna zveza, katere pomen ni napovedljiv iz pomenov njenih sestavin. V nadaljevanju sta poudarjena še stalnost pomena in oblike ter spreminjanje oblike zaradi vključevanja v besedilo. Tretji del razlage pojasnjuje delitev frazemov na stavčne (tj. pregovore) in nestavčne. V četrtem delu sta omenjena slogovna zaznamovanost frazemov in zvrstnost, in sicer da frazeme uporabljamo v zasebnih neuradnih okoliščinah in tudi v publicističnih in neumetnostnih besedilih ter da za uradovalna in strokovna besedila niso primerni. Dodan je še odstavek o frazeologiji kot vedi, ki preučuje frazeme, in o frazeološkem slovarju ter vključenosti v *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (na primeru frazeološkega gnezda v geselskem članku za iztočnico *krop: ta človek ni ne krop ne voda, še neslanega kropa ne zasluži*). Na koncu je v manjšem tisku dodana še primerjava med nekaterimi slovenskimi in tujimi frazemi (*ne krop ne voda* z ital. *ne carne ne pesce*, *lije kot iz škafa* z ang.

it rains cats and dogs, sline se cedijo z nem. es läuft mir das Wasser im Mund zusammen, Bolje vrabec v roki kot golob na strehi z ital. É meglio un asino vivo che un dottore morto).

Med posameznimi deli razlage dijaki rešujejo naloge. Uvodni nalogi, ki se nanaša na izhodiščno besedilo, sledijo še štiri naloge. Prva zahteva prepoznavanje frazemov v povedih (*Prijateljica je zaljubljena do ušes, Janez in Marko sta se ves čas gledala kot pes in mačka, Mladenič je nosil glavo naprodaj, Po trgovinah večkrat opazujem matere, ki se na vse kriplje trudijo, da bi otroke odvrnile od sladkarij, Kako je mogel tik pred maturo obesiti šolo na klin?*), izpis in razlago pomena. Naslednja naloga zahteva prepoznavanje stavčnih frazemov izmed navedenih (*Na glasbo se spozna kot zajec na boben, Nehaj mi že soliti pamet, nekaj znam pa tudi sam!, Dober glas seže v deveto vas, Vrana vrani ne izkljuje oči*) in navedbo okoliščin, v katerih bi izbrana frazema uporabili, ter ugotovitev, kako takšnim frazemom po navadi pravimo. Pri naslednji nalogi je treba primerjati povedne dvojice (*Vse premoženje je šlo po gobe/je propadlo, saj je bilo potrebno poplačati vse dolgove, Vlekel je dreto/Smrčal je, da se je slišalo na dvorišče, Po smrti svojega moža se je Pavla mučila z gruntom na žive in mrtve/zelo mučila z gruntom, Že pol leta ga vlačite po zobeh/ga opravljate; dajte mu že mir!*) in ugotoviti, v čem se dvojici v paru ločita ter katera se zdi bolj živa. Zadnja naloga zahteva prepoznavanje frazemov v povedih (*Šport številka ena je za Slovence še vedno smučanje, Tega človeka imam pa že dolgo v želodcu, Bolnik je pod kisikom,*³ *Vlada je prižgala zeleno luč za podražitev bencina*) in izpis v slovarski obliki ter navedbo okoliščin rabe.

CILJI OBRAVNAVE

V učbeniku so uresničeni neposredni cilji razvijanja PFZ iz učnega načrta. Ta se razvija znotraj poimenovalne zmožnosti, in sicer preko predstavljanja pomenov frazema. Drugi cilj iz učnega načrta (nadomeščanje prostih besednih zvez s frazemi in obratno) je deloma vključen v prvi sklop nalog, v katerem dijaki razlikujejo med prostimi in stalnimi besednimi zvezami, vendar ne tako, da bi ene zamenjevali z drugimi. Znotraj metajezikovne zmožnosti dijaki usvojijo temeljne pomenske, slogovne in oblikovne značilnosti frazemov. Frazeme razlagajo, predstavijo okoliščine in jih uporabljajo v povedi, kot je zapisano v Pričakovanih dosežkih/rezultatih. Obravnava je glede na učni načrt razširjena z rabo frazemov (v različnih besedilnih zvrsteh) in primerjavo nekaterih slovenskih frazemov s tujejezičnimi.

³ Primer je mejni, saj gre za žargonski izraz, v SSKJ ga najdemo v frazeološkem gnezdu iztočnice *imeti*, dodana sta kvalifikatorja *žarg.(onsko)* in *med.(icina)*, enako ob iztočnici *kisik*.

V učbeniku so uresničeni tudi nekateri cilji iz učnega načrta, ki PFZ razvijajo posredno. To je razvijanje slogovne zmožnosti in zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil.

VSEBINE

1 Obseg in globina metaznanja v definiciji

Frazemi so v učbeniku definirani kot stalne besedne zveze, katerih pomen ni napovedljiv iz pomena sestavin. Razložena je delitev besednih zvez na stalne in proste. Med osnovnimi lastnostmi frazemov so vključene že omenjena neizpeljivost pomena celote iz pomenov sestavin, stalnost (pomena in oblike) in »stalna« spremenljivost (oblike za vključevanje v besedilo – raba) ter slogovna zaznamovanost, večbesednost ni še enkrat eksplicitno omenjena (le kot besedna zveza). Frazemi so razdeljeni glede na obliko na nestavčne in na stavčne oz. pregovore. Predstavljena je tudi raba frazemov, in sicer besedilnovrstno, in frazeologija kot jezikoslovna veda. Vendar pa frazeologija ni predstavljena tudi kot nabor frazeoloških enot. Pri delitvi frazemov na nestavčne in stavčne nestavčni frazemi niso razdeljeni tudi besednovrstno (na samostalniške, pridevniške, prislovne, glagolske itd.), stavčni pa so predstavljeni sopomensko s pregovornimi, čeprav so stavčni lahko tudi nepregovorni frazemi (npr. *Ta je pa bosa*, *To je pa (že) višek*, *Saj ne gori voda*) (Kržišnik 1994: 91), prav tako nista uporabljena izraza reklo in rečenica. Pri stalnosti oblike in pomena stalnost oblike ni natančneje določena (kot oblikoslovna, besedotvorna, skladenjska, sestavinska stalnost), pri spremenljivosti frazemov so omenjene oblike rabe, ne pa tudi frazeološke različice (varianete). Med osnovnimi lastnostmi je omenjena tudi slogovna zaznamovanost, vendar ni omenjeno, da je ta posledica ekspresivnosti frazema.

Če povzamem, obravnava obsega pojmovanje frazeologije kot jezikoslovne vede (ne pa tudi zbira frazemov⁴), definicijo frazeološke enote in določitev njenega obsega (delitev po obliki na nestavčne in stavčne frazeme), osnovne lastnosti frazemov (večbesednost in neizpeljivost pomena celote iz pomenov sestavin sta definicijski lastnosti frazema, nato stalnost oblike in pomena ter slogovna zaznamovanost), rabo frazemov (zvrstnost) in primerjavo nekaterih slovenskih frazemov s tujejezičnimi.

⁴ Tudi v naslovu poglavja so frazemi (torej jezikovna enota), in ne frazeologija (kot zbir teh enot in jezikoslovna disciplina), saj je frazem kot jezikovna enota konkretnější.

2 Vrste frazemov

Pri frazemih v učbenikih me bo zanimalo, katere vrste so, in sicer glede na besedno vrsto, glede na obliko in pomen,⁵ in ali so označeni kot kakorkoli zaznamovani v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju SSKJ) in *Slovarju slovenskih frazemov* Janeza Kebra (v nadaljevanju SSF).

V učbeniku se pojavljajo naslednji frazemi (navedeni so v slovarski obliki).

Devetnajst nestavčnih frazemov in en stavčni:

- 1 samostalniški: *mala malica*;
- 2 pridevniška: *zaljubljen do ušes*, *številka ena*;
- 13 glagolskih: *nositi glavo na pladnju*,⁶ *obesiti kaj na klin*, *spoznati se na kaj kot zajec na boben*, *soliti pamet komu*, *iti po gobe*, *vleči dreto*, *vlačiti koga po zobeh*, *imeti koga v želodcu*, *prižgati zeleno luč za kaj*, *še neslanega kropa ne zaslužiti*, *sline se cedijo komu*, *ne biti ne krop ne voda*, *biti (si) kot pes in mačka*;
- 3 prislovni: *na vse kriplje*, *na žive in mrtve*, *pod kisikom*;
- 1 stavčni nepregovorni: *lije kot iz škafe*.

Glede na predvidljivost pomena iz pomena posameznih slovarskih sestavin so:

- 4 (sklopovski) skupi: *zaljubljen do ušes*, *pod kisikom*, *lije kot iz škafe*, *spoznati se na kaj kot zajec na boben*;
- 11 sklopov: *mala malica*, *številka ena*, *nositi glavo na pladnju*, *obesiti kaj na klin*, *vlačiti koga po zobeh*, *prižgati zeleno luč za kaj*, *ne biti ne krop ne voda*, *še neslanega kropa ne zaslužiti*, *sline se cedijo komu*, *biti (si) kot pes in mačka*, *na žive in mrtve*;
- 5 zraslekov: *soliti pamet komu*, *iti po gobe*, *vleči dreto*, *imeti koga v želodcu*, *na vse kriplje*.

⁵ Pri tem me bo zanimala t. i. idiomatičnost, predvidljivost pomena frazema na podlagi pomena njegovih posameznih slovarskih sestavin. Toporišič (1974) glede na predvidljivost pomena stalne besedne zveze na podlagi pomena njenih posameznih slovarskih sestavin loči sestave, skupe, sklope in zrasleke. Pri sestavah gre pravzaprav za stalne besedne zveze z napovedljivim pomenom iz pomena sestavin, skupi so frazemi, v katerih ena sestavina nastopa v slovarskem pomenu (lahko so sklopovski: npr. *zaljubiti se do ušes* ali zraslekovski: npr. *upirati se na vse kriplje*), sklopi so frazemi s prenesenim pomenom (*pretipati komu kosti*), zrasleki pa so frazemi, katerih pomen je popolnoma nenapovedljiv iz pomena sestavin (npr. *iti rakom žvižgat*).

⁶ Gre za frazem, nastal s križanjem frazemov *imeti vse na pladnju* in *nositi glavo v torbi*.

Stavčnih pregovornih frazemov je devet:

- *Lepa beseda lepo mesto najde,*
- *Molk je zlato,*
- *Mi o volku, volk iz gozda,*
- *Beseda ni konj,*
- *Kdor jezika špara, kruha strada,*
- *Konec dober, vse dobro,*
- *Dober glas seže v deveto vas,*
- *Vrana vrani ne izkljuje oči,*
- *Bolje vrabec v roki kot golob na strehi.*

METODA OBRAVNAVE

Metoda obravnave je metoda dela z neumetnostnim besedilom. Učni načrt (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 41–42), kot že omenjeno, za metodo dela z neumetnostnim besedilom predvideva osem faz.

Prva faza je faza priprave na sprejemanje besedila. V učbeniku ta faza ni predvidena, dijake usmerja le navodilo o tem, da naj preberejo besedilo. Druga faza je faza sprejemanja besedila (tj. branja), med katerim učbenik ne predvideva posebnih dejavnosti (npr. izpisovanja/zapisovanja, kot predvideva učni načrt). Po sprejemanju sledi tretja faza razčlenjevanja in vrednotenja besedila. V učbeniku besedilu sledijo naloge za pomensko analizo. Prvi del nalog se nanaša na pomensko analizo na ravni besedne zveze, druga naloga pa na ravni besedila. Četrta faza je faza prepoznavanja, predstavljanja in povzemanja značilnosti besedilne vrste ter primerjave z značilnostmi drugih besedilnih vrst. Pri obravnavani temi ne gre za besedilno vrsto, vendar dijaki skozi naloge, ki sledijo, prepoznavajo in predstavljajo značilnosti frazemov (stalnost pomena in oblike, delitev na stavčne in nestavčne frazeme, ekspresivnost in zvrstnost frazemov). V peti fazi se dijaki pripravijo za tvorjenje besedilne vrste, ki jo v naslednji fazi sami tvorijo. Pri obravnavi frazemov dijaki navajajo slovenske frazeme, jih uporabljajo v povedih in navajajo v slovarski obliki. V sedmi fazi dijaki svoje besedilo vrednotijo in utemeljujejo svoje mnenje. Pri obravnavi frazemov presojujejo o slogovni vrednosti frazemov in okoliščinah njihove rabe. V zadnji fazi pa presojujejo učinek pridobljenega znanja na svojo zmožnost sprejemanja in tvorjenja besedil ter izdelajo načrt za izboljšanje teh zmožnosti, česar obravnava v učbeniku ne predvideva. Obravnava v učbeniku torej zajema tri

od osmih faz, ki jih predvideva učni načrt (sprejemanje besedila; razčlenjevanje in vrednotenje besedila; prepoznavanja, predstavljajanja in povzemanja značilnosti frazemov).

Naloge v učbeniku so razdeljene v pet sklopov. Spodnja preglednica prikazuje naloge glede na obliko in kognitivno raven⁷ ter vrsto sporazumevalne zmožnosti, ki se razvija pri posamezni/-ih nalogi/-ah.

Vrsta nalog Sklop in faza obravnavane	Vrsta nalog glede na obliko	Vrsta nalog glede na kognitivno raven	Vrsta sporazumevalne zmožnosti
Prvi sklop – po branju besedila (razčlemba)	3 naloge kratkih odgovorov - <i>Katera od besednih zvez ima v besedilu popolnoma drug pomen kot posamezne besede, ki jo sestavljajo?</i> - <i>Pomen katere besedne zveze je tudi že znan, natančno določen?</i> - <i>Katero besedno zvezo pa je pisec naredil sam med tvorjenjem besedila [...]?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	3 naloge kratkih odgovorov - <i>Kaj pomeni?</i> - <i>Razložite njen pomen.</i> - <i>Kaj pomeni ta besedna zveza?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	1 izbirna naloga <i>Kateri pregovor najbolj ustreza koncu navedenega besedila? (6 možnih odgovorov)</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
Drugi sklop – po definiciji	1 naloga kratkih odgovorov <i>Poiščite frazeme in jih prepisite.</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	1 naloga polodprtega tipa <i>Kaj pomenijo?</i>		
Tretji sklop – usmerjevalna vprašanja med obravnavo	2 nalogi kratkih odgovorov <i>Katera od navedenih frazemov nastopata kot samostojna poved?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna, upovedovalna) zmožnost
	<i>Kako po navadi pravimo takim frazemom?</i>		metajezikovna zmožnost
	2 nalogi polodprtega tipa <i>Za vsakega povejte, v katerem primeru bi ga uporabili.</i>	druga raven	kontekstualna zmožnost
	<i>Navedi še kateri slovenski pregovor.</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	1 tvorna naloga <i>Preostala frazema [...] uporabite v drugih povedih.</i>	druga raven	jezikovna (upovedovalna) zmožnost
Četrty sklop – usmerjevalna	2 nalogi polodprtega tipa <i>V čem se ločijo navedene dvojice povedi?</i>	prva raven	jezikovna (upovedovalna) zmožnost

⁷ Upoštevala sem poenostavitev Bloomove taksonomije na tri stopnje, ki se uporablja tudi na maturi, in sicer na prvo, kamor spada znanje (poznavanje dejstev, podatkov, pojmov, definicij, teorij, formul ...), prepoznavanje, dobesedno razumevanje; drugo, kamor spada razumevanje s sklepanjem, uporaba, analiza (ugotavljanje vzročno-posledičnih odnosov, iskanje primerov, navajanje lastnih primerov, reševanje problemov, prevajanje enega simboličnega zapisa v drugega ...); in tretjo, kamor spadajo ustvarjalna uporaba oz. reševanje novih problemov, interpretacija, vrednotenje (Vogel 2012: 75–76).

vprašanja med obravnavo	<i>Katera poved se vam zdi bolj živa – s frazemom ali brez njega?</i>	druga raven	kontekstualna zmožnost
Peti sklop – usmerjevalna vprašanja med obravnavo	2 nalogi kratkih odgovorov <i>Poiščite frazeme</i>	prva raven	jezikovna (upovedovalna) zmožnost
	<i>in jih navedite v slovarski obliki.</i>	druga raven	
	1 naloga polodprtega tipa <i>Navedite okoliščine njihove rabe.</i>	druga raven	kontekstualna zmožnost

Preglednica 1: Naloge v učbeniku *Na pragu besedila 2*.

Vseh nalog je devetnajst, enajst nalog je nalog kratkih odgovorov, šest nalog je nalog polodprtega tipa, ena naloga je izbirnega in ena naloga tvornega tipa. Glede na kognitivno zahtevnost je večina (štirinajst) nalog prve ravni, približno četrtnina (pet) pa nalog druge ravni. Naloge na prvi ravni zahtevajo poznavanje pomena frazemov, prepoznavanje frazemov na ravni povedi, poznavanje jezikoslovnega izraza, poznavanje slovenskih pregovorov; gre torej za prepoznavanje in osnovno razumevanje. Naloge na drugi ravni pa zahtevajo razmislek o okoliščinah rabe, slogovni vrednosti, uporabo frazemov v lastnih povedih, preoblikovanje v slovarsko obliko; torej gre za razumevanje in uporabo. Naloge preverjajo (meta)jezikovno in pragmatično zmožnost. Prvi sklop (sedem nalog) predstavljajo naloge po branju izhodiščnega neumetnostnega besedila, drugi sklop predstavljajo naloge po definiciji, ostale naloge pa so med obravnavo, kot spoznavna vprašanja, ki učence usmerjajo pri opazovanju frazemov.

3.3.1.2 SLOVENŠČINA 2: Z BESEDO DO BESEDE

V nadaljevanju obravnavam in navajam primere iz učbenika *Slovenščina 2* (Vogel idr. 2010a).

Učbenik *Slovenščina 2* sestavlja devet sklopov, ki so poimenovani tematsko. Frazeologija je obravnavana v šestem sklopu (Oživimo svoj kraj!), ki ga sestavljajo naslednja poglavja: Reportaža, Členek in medmet, Slogovno nezaznamovane in slogovno zaznamovane besede ter Besedne zveze. Slednje poglavje je razdeljeno na dve podpoglavji: Proste in stalne besedne zveze ter Frazemi – stalne besedne zveze s prenesenim pomenom.

Prvo poglavje Besedne zveze je zasnovano ob neumetnostnem besedilu z naslovom Zrno na zrno pogača, beseda na besedo – prebujanje jezika. Pred branjem besedila dijaki rešujejo naloge za uvodno motivacijo, zastavitev problema. Po branju besedila sledijo naloge za analizo prebranega besedila. Nato sledi sinteza spoznanj oz. razlaga, ki vključuje, čemu in kako besede povezujemo v besedne zveze, delitev na proste in stalne besedne zveze, delitev stalnih besednih zvez na tiste, ki so uporabljene v prvotnem, neprenesenem pomenu, in tiste, ki so uporabljene

v prenesenem pomenu – frazemi, poudarjena je stalnost pomena in subjektivnost ter zvrstnost (uporaba v praktičnosporazumevalnih, publicističnih, umetnostnih besedilih, oglasih, ne pa v uradovnih, v strokovnih le kot sredstvo, s katerim pritegnemo bralce, ponazarjamo – v poljudnoznanstvenih, v znanstvenih jih skoraj ni). Sledijo naloge za dijake in branje treh naslovov iz časopisov, ki vsebujejo frazeme (*zaviti se v molk, skopati grob komu, potisniti glavo v pesek*).

Drugi del sklopa je namenjen stalnim besednim zvezam s prenesenim pomenom, ki se začne z razlago. V prejšnjem poglavju je bila omenjena že stalnost pomena, omenjena je tudi stalnost oblike in prilagajanje oblike vključevanju v besedilo. Sledi delitev na nestavčne frazeme, ki so poimenovani kot rekla, in stavčne, poimenovane kot rečenice oz. pregovori. Razložene so tudi prenovitve frazemov na primeru novinarskih besedil, sledijo naloge.

CILJI OBRAVNAVE

Cilji iz učnega načrta, ki se nanašajo na neposredno razvijanje PFZ, so tudi v učbeniku *Slovenščina 2* uresničeni. Učbenik razvija PFZ pri dijakih, in sicer tako, da dijaki predstavljajo pomen frazemov, primerjajo ter razlikujejo proste in stalne besedne zveze, vendar med nalogami ni nobene, ki bi zahtevala nadomeščanje proste besedne zveze s stalno in obratno (kar je eden izmed ciljev v učnem načrtu). Dijaki usvojijo temeljne pomenske, slogovne in oblikovne značilnosti frazemov (metajezikovna zmožnost), prav tako razlagajo, predstavljajo okoliščine in jih uporabljajo v povedi (kot je zapisano v Pričakovanih dosežkih/rezultatih). Nekatere naloge opozarjajo tudi na primerjavo slovenskih frazemov s tujejezičnimi ustreznici, kulturno pogojenost frazemov ter razmerje med frazemi in kreativnimi metaforami v umetnostnih besedilih, kar vse presega cilje učnega načrta.

V učbeniku so uresničeni tudi nekateri cilji iz učnega načrta, ki PFZ razvijajo posredno. To je razvijanje slogovne zmožnosti, zavesti o jeziku, narodu in državi, zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil.

VSEBINE

1 Obseg in globina metaznanja v definiciji

Pred obravnavo frazemov se dijaki srečajo z delitvijo besednih zvez na proste in stalne, čemu in kako se besede povezujejo v besedne zveze, z delitvijo stalnih besednih zvez na zveze z neprenesenim in prenesenim pomenom – frazemi. Ti so definirani kot stalne besedne zveze, katerih pomena ne moremo razbrati iz pomena sestavin, pomen je vedno enak, naučimo pa se ga skupaj s frazemom (stalnost pomena). Naslednja lastnost je subjektivnost in z njo povezana zvrstnost, sledi stalnost oblike z omenjenimi oblikami rabe (podobno kot v učbeniku *Na pragu besedila* 2 frazeološke različice niso omenjene). Frazemi so razdeljeni na nestavčne (rekla) in stavčne (rečenice ali pregovori, tudi v tem učbeniku nepregovorni stavčni frazemi niso omenjeni), obravnavane so tudi prenovitve frazemov (omejene so na publicistična besedila).

Sklenem lahko, da sta obseg in globina metaznanja v definiciji podobna kot v učbeniku *Na pragu besedila* 2. Obravnava obsega definicijo frazeološke enote in določitev njenega obsega (delitev po obliki na nestavčne in stavčne frazeme), osnovne lastnosti frazemov (večbesednost ni eksplicitno poimenovana, stalnost oblike in pomena, neizpeljivost pomena celote iz pomenov sestavin in subjektivnost), rabo (zvrstnost) in prenovitve frazemov kot poseben postopek, značilen za publicistična besedila.

2 Vrste frazemov

V učbeniku se pojavljajo naslednji frazemi (navedeni so v slovarski obliki).

Devet nestavčnih frazemov – glagolski: *zatiskati si oči pred čim*, *zaviti se v molk*, *skopati grob komu*, *potisniti glavo v pesek*, *črno gledati*, *zadeti v črno*, *briti norce iz koga*, *izbrisati z obličja zemlje kaj/koga*, *imeti krompir*; en stavčni nepregovorni: *ne duha ne sluha ni o kom/čem*.

Glede na predvidljivost pomena iz pomena posameznih slovarskih sestavin je:

- 7 sklopov: *zatiskati si oči pred čim, zaviti se v molk, skopati grob komu, potisniti glavo v pesek, črno gledati, zadeti v črno, izbrisati z obličja zemlje kaj/koga;*
- 3 zrasleki: *briti norce iz koga, ne duha ne sluha ni o kom/čem, imeti krompir.*⁸

Dva frazema sta stavčna pregovorna:

- *Zrno na zrno pogača, kamen na kamen palača,*
- *Kovačeva kobila je zmeraj bosa.*

METODA OBRAVNAVE

Metoda v učbeniku je metoda dela z neumetnostnim besedilom, ki sledi fazam, kot so predvidene v učnem načrtu. Prva faza je faza priprave na sprejemanje besedila. Učbenik ponuja vprašanja za oblikovanje temeljnega problema oz. postavitev ciljev, ki jim sledi skozi celotno poglavje o besednih zvezah, in vprašanja za uvodno motivacijo, povezana s temo izhodiščnega besedila. Sledi faza sprejemanja besedila, med katerim učbenik ne predvideva posebnih dejavnosti, navodilo pred branjem je, naj dijaki ob besedilu preverijo svoja predvidevanja iz uvodne motivacije. Po sprejemanju besedila sledi faza razčlenjevanja in vrednotenja. Prve naloge so namenjene pomenski, okoliščinski in naklonski razčlembi besedila, sledi jezikovna razčlemba, pa tudi metajezikovna in metakognitivna. Četrta faza je faza prepoznavanja, predstavljanja in povzemanja značilnosti besedilne vrste ter primerjave z značilnostmi drugih besedilnih vrst. V tej fazi dijaki prepoznavajo, predstavljajo in povzemajo značilnosti frazemov. V naslednji fazi se pripravijo na tvorjenje besedilne vrste, in sicer scenarija oz. reportaže. Pred tvorjenjem rešujejo naloge in preberejo neumetnostno besedilo, ki je povezano z besedilno vrsto, ki jo bodo sami tvorili. V zadnji fazi tvorijo scenarij ali reportažo in jo predstavijo sošolcem. Besedilo vrednotijo in utemeljujejo svoje mnenje. Obravnava torej zajame sedem faz obravnave neumetnostnega besedila po učnem načrtu (priprava; sprejemanje; razčlemba in vrednotenje; prepoznavanje, predstavljanje in povzemanje značilnosti frazemov; priprava na tvorjenje scenarija oz. reportaže; pisanje besedila; vrednotenje besedila), učbenik ne predvideva

⁸ Morda bi frazem *imeti krompir* lahko uvrstili med skupe, odvisno od poznavanja socialnih okoliščin, zaradi katerih frazem v slovenščini pomeni 'doživeti nepričakovano ugoden, dober izid, konec česa' – vezan je namreč na uveljavitev sajenja krompirja do konca 18. stoletja, s čimer je bilo na Slovenskem in tudi sicer v Evropi konec obdobja velike lakote (Kržišnik 2005: 77).

le zadnje, osme faze, tj. presojanja učinka pridobljenega znanja na zmožnost sprejemanja in tvorjenja besedil dane vrste.

Spodnja preglednica prikazuje naloge glede na obliko in kognitivno raven ter vrsto sporazumevalne zmožnosti, ki se razvija pri posamezni/-ih nalogi/-ah. Vključene so uvodne naloge, vezane na poglavje o besednih zvezah, naloge, vezane na poglavje o prostih in stalnih besednih zvezah, ter naloge iz poglavja o frazemih. Izpuščene so naloge uvodne motivacije, naklonske in okoliščinske razčlenbe besedila, naloge tvorjenja neumetnostnega besedila, ki se ne nanašajo na obravnavano temo.

Vrsta nalog Sklop in faza obravnavane	Vrsta nalog glede na obliko	Vrsta nalog glede na kognitivno raven	Vrsta sporazumevalne zmožnosti
Besedne zveze			
Prvi sklop – pred branjem besedila	naloga odprtega tipa <i>Se vam zdi res potrebno, da določeno stvar, osebo, kraj, dogodek ... poimenujemo z več besedami namesto z eno samo? Ali po vašem mnenju s povezovanjem več besed prispevamo k živosti, natančnosti, nazornosti ali pa so besedne zveze le za »okras«?</i>	tretja raven	metajezikovna zmožnost
Drugi sklop – po branju besedila (razčlenba)	naloga polodprtega tipa <i>Pozorno si oglejte mednaslova Nenavadni svet vonjav in Ob kavi in klepetu. Kaj si predstavljate ob teh podnaslovih? Ali je po vašem sporočevalcu z njima izrazil tudi svoj odnos do teme posameznih delov besedila? S čim?</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna), kontekstualna zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Čim natančneje opišite, kaj bi pričakovali, če bi bil prvi podnaslov le Svet vonjav ali Svet. Ali bi bil drugi podnaslov enako ustrezen, če bi sporočevalec izpustil enega izmed delov in zapisal le: Ob kavi ali Ob klepetu.</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna), kontekstualna zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Preberite nekoliko spremenjen začetek četrtega odstavka ter ga primerjajte z izvirnikom. Kateri začetek se vam zdi ustrežnejši? Zakaj? Ali je »spremenjeni« začetek le manj natančen ali pa se kateri podatek tudi tako spremeni, da ni več pravilen? Odgovor utemeljite.</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna), kontekstualna zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Je po vašem mnenju sporočevalec besedne zveze [...] poiskal v slovarju ali jih je tvoril sproti, medtem ko je pisal besedilo? Zakaj po vašem mnenju so/niso v slovarju? Bi jih torej uvrstili med proste ali stalne besedne zveze?</i>	druga raven	jezikovna zmožnost (poimenovalna)
	naloga polodprtega tipa <i>V uvodnem odstavku [...] poiščite vsaj še tri proste besedne zveze in pojasnite, kako je z njimi sporočevalec povečal natančnost, nazornost, živost besedila.</i>	prva in druga raven	jezikovna (poimenovalna), kontekstualna zmožnost

	naloga polodprtega tipa <i>Peti odstavek primerjajte s četrnim. Kateri je napisan bolj »publicistično« in kateri bolj »strokovno«? Navedite nekaj besednih zvez, na podlagi katerih ste odgovorili na prejšnje vprašanje.</i>	prva in druga raven	jezikovna (ubesediljevalna), kontekstualna zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Ste navedli tudi naslednje besedne zveze: izbrisati z obličja zemlje, zatiskati si oči, zaviti se v molk, Iberski polotok, Otomansko cesarstvo, judovska španščina (judeo espagnol)?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>V vsaki dvojici trditev izberite tisto, s katero se strinjate. Svojo izbiro pojasnite.</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Kaj pomenijo frazemi – stalne besedne zveze s prenesenim pomenom – izbrisati z obličja zemlje, zatiskati si oči, zaviti se v molk?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Katerega od frazemov bi lahko uporabili v prvotnem, tj. neprenesenem pomenu. Uporabite ga.</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	tvorna naloga <i>Četrti odstavek preoblikujte tako, da boste v njem uporabili nezaznamovane besedne zveze. Kako bi sprememba vplivala na živost?</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Poskusite razložiti še besedne zveze iz besedila: zadeti v črno, preživeti pekel, briti norce, črno gledati, svetlo gledati, (ni) ne duha ne sluha, kovačeva kobila je bosa.</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Ali katero od teh besednih zvez slišite tudi v vsakdanjih pogovorih?</i>	prva raven	metakognitivna zmožnost
	izbirna naloga <i>V katerih besedilih bi uporabili frazeme oz. stalne besedne zveze: samo objektivnih, samo subjektivnih ali objektivnih in subjektivnih?</i>	druga raven	jezikovna zmožnost (ubesediljevalna)
	izbirna naloga <i>Za katere vrste besedil so po vašem občutku frazemi še posebej značilni: praktičnosporazumevalna, publicistična, uradovalna, strokovna, umetnostna?</i>	druga raven	jezikovna zmožnost (ubesediljevalna)
	naloga kratkih odgovorov <i>Gotovo frazeme uporabljate tudi sami. Kdaj jih uporabljate in kaj pomenijo?</i>	prva raven	metakognitivna, jezikovna (poimenovalna) zmožnost
Proste in stalne besedne zveze			
Tretji sklop – usmerjevalna vprašanja med obravnavo	naloge kratkih odgovorov <i>Kdaj in kako ste se sami naučili frazemov v slovenščini? Kako pogosto in zakaj jih uporabljate? Ali ste enako »spretni« pri uporabi frazemov v tujih jezikih?</i>	prva raven	metakognitivna zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Primerjajte nekaj znanih slovenskih in tujih frazemov, ki pomenijo približno enako. Po čem se med seboj razlikujejo?</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost

	naloga kratkih odgovorov <i>Bi lahko rekli, da se frazemi (npr. imeti krompir) izražajo tudi kulturo in družbo, ki ji pripadamo?</i>	prva raven	kontekstualna zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Ali bi na podlagi svojih ugotovitev o frazemih, njihovi vlogi in značilnostih lahko rekli, da ima materni/prvi jezik prednost pred tujimi jeziki in da smo nanj čustveno navezani, se z njim identificiramo – ali pa so za nas povsem enakovredni?</i>	tretja raven	metakognitivna zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Preberite naslednje naslove s strani športnih časopisov. Kaj je želel s posameznim naslovov sporočiti pisec? Ali je po vašem mnenju popolnoma dosegel svoj namen? Zakaj da/ne?</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna), kontekstualna zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Poskusite odpraviti »napake« v naslovih in povejte, kaj ste spremenili.</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Bi bilo napačno spreminjati frazem tudi v naslednjem primeru [...]?</i> Zakaj da/ne?	druga raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Pojasnite še kako stalno besedno zvezo, ki jo radi uporabljajo športni novinarji. Kaj pomeni?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Zadnji frazem v besedilu Zrno na zrno pogača ... se že po obliki na prvi pogled razlikuje od preostalih. Kako imenujemo take frazeme?</i>	prva raven	metajezikovna zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Ali je skušal pisec besedila tudi s frazemom kovačeva kobilica je bosa izraziti svoje sporočilo o prihodnji usodi judovske španščine?</i>	druga raven	kontekstualna zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Razložite, kaj pregovor pomeni,</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>in poskusite pojasniti, zakaj pisec svoje misli ni povedal »naravnost«.</i>	tretja raven	kontekstualna zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Navedite še kak slovenski pregovor, ki bi ga uporabili ob zgornjem besedilu.</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Kako bi se z njim spremenilo sporočilo reportaže?</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna), kontekstualna zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Tudi naslov besedila se začne kot slovenski pregovor. Dodajte mu še drugi <u>izvirni</u> del in pojasnite, kaj pomeni.</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Pogovorite se o tem, kako in zakaj je pisec pregovor »prenovil«.</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna), kontekstualna zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Se vam zdi uporaba izvirnih ali prenovljenih frazemov v naslovih publicističnih prispevkov ustrezna? Mnenje utemeljite.</i>	tretja raven	kontekstualna zmožnost
Četrty sklop – ponovitev	<i>Bi znali na podlagi svojih ugotovitev povzeti, kaj je značilno za pomen in obliko frazemov?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost

Frazemi – stalne besedne zveze s prenesenim pomenom			
Peti sklop – usmerjevalna vprašanja med obravnavo	naloga kratkih odgovorov <i>Frazemi so – podobno kot besedne zveze – med seboj v različnih pomenskih razmerjih. V besedilu poiščite protipomenski frazem frazemu črno gledati.</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Kateri frazem bi lahko uporabili namesto zatiskati si oči, zadeti v črno?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>V uvodni pesmi Moje mesto je Kajetan Kovič zapisal tudi besedni zvezi dobra volja vedrega neba, hitri beg ljubezenskih noči ... So to proste besedne zveze ali frazemi?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Bi znali ob njih pojasniti, ali je za razumevanje prostih besednih zvez vedno dovolj poznati pomen besed, ki jih sestavljajo?</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga polodprtega tipa <i>Za kaj po vašem mnenju potrebujemo več ustvarjalnosti – za uporabo frazemov ali novih metaforičnih besednih zvez?</i>	tretja raven	metajezikovna zmožnost
Šesti skop – nove naloge	tvorna naloga <i>Poiščite vsaj nekaj frazemov, ki bi jih lahko voditelja uporabila v svojih humornih besedilih, in nekaj, ki bi jih bilo ustrezno uporabiti v vznesenih delih besedila.</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna, ubesediljevalna), kontekstualna zmožnost

Preglednica 2: Naloge v učbeniku *Slovenščina 2*.

Naloge v preglednici se nanašajo na tri poglavja v učbeniku: Besedne zveze, Proste in stalne besedne zveze ter Frazemi – stalne besedne zveze s prenesenim pomenom. Dijakovo dejavnost pričakujejo v različnih fazah obravnave, zato sem jih razdelila v več sklopov. Prvi sklop vprašanj je namenjen uvodni motivaciji in opredelitvi problema pred branjem neumetnostnega besedila, drugi sklop predstavljajo naloge za razčlenjevanje besedila, sledijo naloge z usmerjevalnimi vprašanji med samo obravnavo, po koncu poglavja Proste in stalne besedne zveze je vprašanje za ponovitev znanja, v naslednjem poglavju o frazemih so naloge najprej namenjene usmerjanju dijakov med obravnavo, zadnja pa je nova naloga – tvorjenje neumetnostnega besedila (dijaki morajo napisati scenarij ali reportažo). Delež nalog na prvi in drugi kognitivni ravni je približno uravnotežen, približno desetino nalog pa predstavljajo tudi naloge na tretji ravni. Z nalogami dijaki razvijajo jezikovno in kontekstualno zmožnost, pa tudi metajezikovno in metakognitivno zmožnost. Po obliki je največ nalog kratkih odgovorov, sledijo naloge (pol)odprtega tipa, izbirne in tvorne naloge.

3.3.1.3 GOVORICA JEZIKA 2/3

V nadaljevanju obravnavam in navajam primere iz učbenika *Govorica jezika 2/3* (Zajc - Berzelak idr. 2008).

Učbenik *Govorica jezika 2/3* frazeme obravnava v poglavju Besedne zveze. Pred obravnavo so navedene štiri povedi, ki jim sledijo vprašanja. Sledi obravnava, ki vključuje delitev na proste in stalne besedne zveze (pri čemer so s terminom poimenovane le slednje), delitev stalnih besednih zvez na tiste, ki ohranjajo pomen, ter frazeme, delitev slednjih na dvo- in večbesedne ter rekla in rečenice. Poglavju Besedne zveze sledi poglavje z naslovom Metaforična raba besed, kjer se dijaki srečajo z jezikovnimi metaforami, vendar ne v povezavi s frazeologijo.

CILJI OBRAVNAVE

Neposredni cilji razvijanja PFZ iz učnega načrta so uresničeni, znotraj poimenovalne zmožnosti se razvija preko predstavljanja pomenov frazemov, prav tako dijaki nadomeščajo stalne besedne zveze s prostimi, vendar ne tudi obratno. Znotraj metajezikovne zmožnosti pa so cilji zelo okrnjeni, dijaki spoznajo temeljne pomenske in oblikovne značilnosti frazemov, ne pa tudi slogovnih. Frazeme razlagajo, okoliščin rabe pa ne predstavljajo in jih tudi ne uporabljajo v povedih, zato so pričakovani dosežki iz učnega načrta le delno uresničeni.

VSEBINE

1 Obseg in globina metaznanja v definiciji

Frazemi so obravnavani kot stalne besedne zveze, v katerih se pomen sestavin izgubi. Besedne zveze so razdeljene na tiste, ki nastanejo »povsem naključno«, in stalne besedne zveze. Torej je opozorjeno na neizpeljivost pomena iz pomena sestavin in nato na večbesednost frazemov, stalnost pomena in oblike ter ekspresivnost nista omenjeni. Frazemi so razdeljeni na besednozvezne (rekla) in stavčne (rečenice), pri čemer so pregovori obravnavani kot vrsta stavčnih frazemov.

2 Vrste frazemov

Nestavčni so štirje frazemi – glagolski: *bruhati ogenj in žveplo na koga*,⁹ *prestreliti s pogledom koga*, *vzeti besedo iz ust komu*, *biti iz sebe*.

Glede na predvidljivost pomena iz pomena posameznih slovarskih sestavin so vsi frazemi zrasleki, razen sklopa *prestreliti s pogledom koga*.

METODA OBRAVNAVE

Metoda obravnave ni usklajena z učnim načrtom, saj ne izhaja iz neumetnostnega besedila. Obravnava vključuje naloge oz. primere, iz katerih sledi sinteza oz. definicija. Naloge se nanašajo na štiri povedi, in sicer *Bruhal(-a) je ogenj in žveplo*, *Prestrelil(-a) ga je s pogledom*, *Zaljubljenca si jemljeta besede iz ust*, *Bil je namreč »iz sebe«*. Vse naloge razen zadnje so na prvi kognitivni ravni in zahtevajo (pre)poznavanje oz. osnovno razumevanje ter so po obliki naloge kratkih odgovorov, zadnja, tvorna naloga je na drugi kognitivni ravni in zahteva zamenjavo stalnih s prostimi besednimi zvezami. Vse naloge razvijajo (meta)jezikovno zmožnost. Prikazane so v spodnji preglednici.

Vrsta naloge Faza obravnave	Vrsta nalog glede na obliko	Vrsta nalog glede na kognitivno raven	Vrsta sporazumevalne zmožnosti
Uvod	naloga kratkih odgovorov <i>Kako razmete zgornjo poved? (Bruhal(-a) je ogenj in žveplo.)</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Katere besedne zveze tvorijo jedro zgornjih povedi?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>Kaj se zgodi s pomenom besed v stalnih besednih zvezah?</i>	prva raven	jezikovna (poimenovalna) zmožnost
	naloga kratkih odgovorov <i>V katerem slovarju bi našli razlago stalnih besednih zvez? V katerem delu slovarskega sestavka?</i>	prva raven	metajezikovna zmožnost
	tvorna naloga <i>Vsebinsko povedi izrazite tako, da se boste izognili rabi stalnih besednih zvez.</i>	druga raven	jezikovna (poimenovalna, upovedovalna) zmožnost

Preglednica 3: Naloge v učbeniku *Govorica jezika 2/3*.

⁹ Gre za izbiblični frazem, odvisno od posameznikovega poznavanja motivacije za nastanek bi ga razumeli tudi kot skup.

3.3.2 UGOTOVITVE

Učbeniki *Na pragu besedila 2*, *Slovenščina 2* in *Govorica jezika 2/3* frazeme obravnavajo skupaj z obravnavo besednih zvez in njihovo delitvijo na proste in stalne besedne zveze. V učbenikih *Na pragu besedila* in *Govorica jezika* je obravnava združena v eno poglavje, v *Slovenščini* je posebno poglavje namenjeno besednim zvezam in posebno poglavje frazemom, vendar sem ju analizirala kot eno enoto.

Opazovala sem neposredno in posredno razvijanje PFZ, kot to predvideva učni načrt, in sicer neposredno znotraj razvijanja poimenovalne zmožnosti: (1) predstavljanje pomena frazemov iz besedila ter (2) nadomeščanje prostih besednih zvez s frazemi in obratno ter metajezikovne zmožnosti: sistematično usvajanje temeljnih pomenskih, slogovnih, izvornih, tvorbnih, oblikovnih in tvarnih značilnosti besede; vrednotenje učinka pridobljenega znanja in izdelava načrta za odpravljanje težav pri rabi in razumevanju besed. Posredno razvijanje PFZ pa sem opazovala ob razvijanju ostalih zmožnosti iz učnega načrta. Preverila sem, kako se z vajami in nalogami uresničujejo pričakovani dosežki/rezultati (ali dijak frazem razloži, predstavi njegove ustrezne okoliščine in ga uporabi v povedi).

Učbenika *Na pragu besedila 2* in *Slovenščina 2* uresničujeta neposredno razvijanje poimenovalne zmožnosti (1) s predstavljanjem pomena frazemov iz besedila, ne pa tudi (2) nadomeščanjem prostih besednih zvez s frazemi in obratno. Znotraj metajezikovne zmožnosti dijaki usvojijo temeljne pomenske, slogovne in oblikovne značilnosti frazemov. Dijaki frazeme razlagajo, predstavijo okoliščine in jih uporabljajo v povedi, kot je zapisano v Pričakovanih dosežkih/rezultatih. V učbeniku *Govorica jezika 2/3* se PFZ razvija znotraj poimenovalne zmožnosti preko predstavljanja pomenov frazemov, prav tako dijaki nadomeščajo stalne besedne zveze s prostimi, vendar ne tudi obratno. Znotraj metajezikovne zmožnosti pa so cilji zelo okrnjeni, dijaki spoznajo temeljne pomenske in oblikovne značilnosti frazemov, ne pa tudi slogovnih. Frazeme razlagajo, okoliščin rabe pa ne predstavljajo in jih tudi ne uporabljajo v povedih, zato so pričakovani dosežki iz učnega načrta le delno uresničeni. Obravnava je glede na učni načrt v *Na pragu besedila 2* razširjena z rabo frazemov (v različnih besedilnih zvrsteh) in primerjavo nekaterih slovenskih frazemov s tujejezičnimi ustreznici. V *Slovenščini 2* nekatere naloge opozarjajo tudi na primerjavo slovenskih frazemov s tujejezičnimi ustreznici, kulturno pogojenost frazemov ter razmerje med frazemi in kreativnimi metaforami v umetnostnih besedilih, kar vse presega cilje učnega načrta. V učbenikih *Na pragu*

besedila in *Slovenščina* so uresničeni tudi nekateri cilji iz učnega načrta, ki PFZ razvijajo posredno. To je v prvem učbeniku razvijanje slogovne zmožnosti in zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil, v drugem pa poleg navedenih zmožnosti še razvijanje zavesti o jeziku, narodu in državi.

Obseg in globina pričakovanega znanja v učbenikih sta različna. *Na pragu besedila 2* obravnava frazeologijo kot jezikoslovno vedo, frazeološko enoto glede na obliko (delitev na nestavčne in stavčne frazeme), osnovne lastnosti (večbesednost in neizpeljivost pomena celote iz pomenov sestavin, stalnost oblike in pomena ter slogovna zaznamovanost), zvrstnost in primerjavo nekaterih slovenskih frazemov s tujejezičnimi ustreznici. Podobna obseg in globina sta tudi v učbeniku *Slovenščina 2* (slogovna zaznamovanost je tu poimenovana subjektivnost), ki vsebuje še prenovitve frazemov, česar v prvem učbeniku ni. Prav tako obravnava še kulturno pogojenost frazemov ter razmerje med frazemi in kreativnimi metaforami v umetnostnih besedilih. Oba učbenika stavčne frazeme obravnavata sinonimno s pregovori in obravnavata tudi oblike rabe frazemov. V učbeniku *Govorica jezika 2/3* sta obseg in globina znanja glede na prejšnja učbenika manjša. Prav tako vsebuje delitev na stalne in proste besedne zveze (vendar slednje niso poimenovane s terminom), med lastnostmi frazemov navaja večbesednost in neizpeljivost pomena iz pomena sestavin, frazeme deli na rekla in rečenice (pri čemer pregovorov v primerjavi s prejšnjima učbenikoma ne enači z rečenicami). Največ frazemov je v učbeniku *Na pragu besedila*, nato v *Slovenščini*, najmanj v *Govorici jezika*. V prvem učbeniku so frazemi tudi najbolj raznoliki glede na besedno vrsto in predvidljivost pomena iz pomena posameznih slovarskih sestavin. Glede zvrstne ali kakšne druge zaznamovanosti so frazemi večinoma nevtralni, tudi glede na *SSKJ* in *SSF*, *Na pragu besedila* vsebuje dva publicistična, en žargonski frazem in glede na *SSKJ* en starinski frazem. Posebej sem poudarila še po en biblični frazem v preostalih učbenikih. Zastopanost frazemov v posameznem učbeniku je razvidna iz spodnje preglednice.

Opazovane lastnosti Učbenik	Število frazemov (nestavčni/ stavčni)		Število frazemov glede na besedno vrsto	Število frazemov glede na idiomatičnost	Zaznamovanost
<i>Na pragu besedila</i> 2	19	10	13 glagolskih 3 prislovni 2 pridevniška 1 samostalniški 1 stavčni nepregovorni 9 pregovornih	4 (sklopovski) skupi 11 sklopov 5 zraslekov	2 publicistična frazema (številka ena, prižgati zeleno luč za kaj) 1 žargonski (pod kisikom) 1 starinski (vlačiti koga po zobeh)

<i>Slovenščina 2</i>	9	3	9 glagolskih 1 stavčni nepregovorni 2 pregovorna	7 sklopov 3 zrasleki	1 izbiblični frazem (izbrisati z obličja zemlje koga/kaj)
<i>Govorica jezika 2/3</i>	4	0	4 glagolski	1 sklop 3 zrasleki	1 izbiblični frazem (bruhati ogenj in žveplo na koga)

Preglednica 4: Zastopanost frazemov v učbenikih.

Metoda obravnave v učbenikih *Na pragu besedila 2* in *Slovenščina 2* je metoda dela z neumetnostnim besedilom, večinoma usklajena s fazami, ki jih predvideva tudi učni načrt. V prvem učbeniku obravnava zajema tri od osmih faz, ki jih predvideva učni načrt (sprejemanje besedila; razčlenjevanje in vrednotenje besedila; prepoznavanje, predstavljanje in povzemanje značilnosti frazemov). V drugem je veliko popolnejša in obsežnejša ter zajema sedem faz (priprava; sprejemanje; razčlemba in vrednotenje; prepoznavanje, predstavljanje in povzemanje značilnosti frazemov; priprava na tvorjenje scenarija oz. reportaže; pisanje besedila; vrednotenje besedila), učbenik ne predvideva le zadnje, osme faze, tj. presojanja učinka pridobljenega znanja na zmožnost sprejemanja in tvorjenja besedil dane vrste. V učbeniku *Govorica jezika 2/3* pa obravnava ni usklajena s fazami obravnave neumetnostnega besedila, gre za tradicionalno metodo, uvodnim nalogam sledi sinteza oz. definicija, in metoda ne vključuje dela z neumetnostnim besedilom. Največ nalog vsebuje učbenik *Slovenščina 2*, kjer so naloge tudi najbolj raznolike glede na obliko, kognitivno raven in vrsto sporazumevalne zmožnosti, ki jo razvijajo, pa tudi najbolj raznolike glede na to, v katerem delu obravnave se pojavljajo. Najmanj raznovrstne in tudi številčno najbolj skromne so naloge v zadnjem predstavljenem učbeniku.

3.3.3 ANALIZA ENOT, V KATERIH SE POIMENOVALNA FRAZEOLOŠKA ZMOŽNOST RAZVIJA POSREDNO

3.3.3.1 NA PRAGU BESEDILA 2

V nadaljevanju obravnavam in navajam primere iz učbenika *Na pragu besedila 2* (Križaj Ortar idr. 2012).

V poglavju o slogovni vrednosti besed je po končani obravnavi praktičnosporazumevalnih, uradovanih, strokovnih, publicističnih besed/besednih zvez naloga, pri kateri morajo dijaki primerjati dvojico povedi: *Dobro, Luka, če se boš pridno učil in mi boš pomagal, ti prižgem*

zeleno luč za alpinistično šolo in Vlada je prižgala zeleno luč za začetek pogajanj. Povedati in pojasniti morajo, v katerem primeru je besedna zveza uporabljena neustrezno.

V poglavju o slovarjih, in sicer o uporabi SSKJ, se dijaki srečajo s frazeološkim gnezdом ob geslu *zmaj* (ekspr. stanovanjska stiska je stoglavi zmaj *zelo huda, neprijetna stvar*; publ. njihova vojska je papirnat zmaj *nestvarna, navidezna nevarnost*; knjiž. peklenski zmaj *hudič*). Ob geselskem članku morajo ugotoviti, kaj označujeta odebeljena pika in romb: »Kaj iščemo v tem delu sestavka? Ali je pomen besede/besedne zveze tudi v tem delu razložen v poševnem tisku?« Obravnava zajema pojasnitev znamenja, ki uvaja frazeološko gnezdo, in da so v njem zbrani frazemi, ki vsebujejo dano iztočnico.

3.3.3.2 SLOVENŠČINA 2

V nadaljevanju obravnavam in navajam primere iz učbenika *Slovenščina 2* (Vogel idr. 2010a).

V poglavju o jezikovnih priročnikih je med uvodnimi nalogami tudi naslednja (prav tam: 222):

V filmskem leksikonu je zapisano tudi, da je *western* »vezan ne le na geografsko območje zahodnih predelov ZDA, marveč tudi na mitologijo Divjega zahoda«. Kaj v tej povedi pomeni zveza *divji zahod*? Je uporabljena v osnovnem ali prenesenem pomenu? Poskusite razložiti, zakaj je zapisana z veliko začetnico. Svojo razlago besedne zveze *divji zahod* primerjajte z razlago v Frazeološkem slovarju.

V nadaljevanju je razloženo frazeološko gnezdo v slovarju. V primerjavi z učbenikom *Na pragu besedila 2* je pojasnjeno tudi, da imajo frazemi kot pomensko nerazdružljive celote samostojen pomen in so zato obravnavane kot samostojne pomenske enote, da so pregovori dodani na koncu gnezda (pod oznako *preg.*, če so znani, niso posebej razloženi). Predstavljen je tudi frazeološki slovar kot tip slovarja in njegova zgradba. Na koncu obravnave je naloga, pri kateri morajo dijaki v geslu *zahod* iz SSKJ poiskati frazem *divji zahod*, in naloga, pri kateri morajo ob geslu *Amerika* iz frazeološkega slovarja ugotoviti, za kateri slovar gre, in poimenovati značilnosti priročnika, povzeti geselski članek in razložiti njegovo zgradbo.

3.3.3.3 SLOVENŠČINA 3

V nadaljevanju obravnavam in navajam primere iz učbenika *Slovenščina 3* (Vogel idr. 2009).

V poglavju o zapisani kritiki/oceni je v razlagi jezika publicistične ocene zapisano, da so zanj značilni tudi »ekspresivni (čustveno slogovno zaznamovani) izrazi in stalne besedne zveze (*Že res, da je ob vseh kolobocijah in po njih, vezanih na selitve prenosov velikih nogometnih tekmovanj pri nas, »generalov« po njih za cel bataljon.*).« (Prav tam: 129)

V poglavju o komentarju je v razlagi jezika zapisano, da je komentatorjev jezik večinoma subjektiven in čustveno zaznamovan ter se ne izogiba tudi stalnih besednih zvez.

3.3.3.4 SLOVENŠČINA 4

V nadaljevanju obravnavam in navajam primere iz učbenika *Slovenščina 4* (Vogel idr. 2010b).

V poglavju o jezikovnih priročnikih je razloženo frazeološko gnezdo, v katerem so zbrani frazemi v povezavi z geslom, na koncu gnezda so dodani pregovori, med vrstami slovarjev je predstavljen tudi frazeološki slovar.

V poglavju Ali je v novinarskih besedilih prostor tudi za ustvarjalnost? je razložena razlika med objektivnim in subjektivnim besedilom, med značilnostmi slednjega so navedene tudi čustveno zaznamovane besedne zveze. Slikovno gradivo predstavlja naslovnico revije, na kateri se pojavi prenovitev frazema: *Dobrota ni sirota*. Dijaki v nalogah sicer razmišljajo o tem, v kateri vrsti besedil je več možnosti za ustvarjalnost, vendar se na slikovno gradivo ne nanaša nobena naloga.

3.3.3.5 GOVORICA JEZIKA 2/3

V nadaljevanju obravnavam in navajam primere iz učbenika *Govorica jezik 3/4* (Zajc - Berzelak idr. 2008).

V poglavju SSKJ in slovarski sestavek dijaki odgovarjajo na vprašanja ob slovarskem sestavku *nebo*, ugotoviti morajo, kateri znak označuje razdelek s stalnimi besednimi zvezami. Nalogam

sledni razlaga, v kateri sta pojasnjena geselski članek in tudi frazeološko gnezdo. V poglavju o slovarjih je med vrstami slovarjev omenjen tudi frazeološki.

V poglavju o poročevalskem slogu so omenjeni aktualizmi, »nove, nenavadne besedne zveze, s katerimi je resničnost na novo poimenovana. To so lahko **obnovitve** (*Otroci s postaje Zoo – Živali s postaje Zoo*), **oksimoroni** (*Svetlejša tema*), **stilno zaznamovane besede** (*Spet mešajo štrene policiji*), **frazemi** (*Lilo je kot iz škafa*), **metafore** (*Ton izmenjanih not je vsakič za oktavo višji*), **prenovitve frazemov** (*Beseda ni konj – lahko pa brcne*) ali celo **nove besede** (*Dopustologija spet na pohodu*).« (Prav tam: 53)

Kot uvod v poglavje Poved in stavek so v učbeniku na dveh straneh zapisani najrazličnejši grafiti, med njimi tudi prenovitve frazemov (*Vsak je rabelj svoje sreče, Laž ima kratke noge – resnica amputirane!*), dijaki morajo presoditi in utemeljiti, kateri grafit se jim zdi najučinkovitejši, določiti temo grafitov in poiskati tiste, ki so predelave znanih rekov ali verzov, ter povedati, katere so dojeli kot ironične.

Na koncu učbenika je preglednica učne snovi, kjer so frazemi predstavljeni v razdelku Besedne zveze (proste/stalne besedne zveze, delitev na rekla in rečenice, prenovitve).

3.3.3.6 GOVORICA JEZIKA 4

V nadaljevanju obravnavam in navajam primere iz učbenika *Govorica jezika 4* (Zajc - Berzelak in Ahačič 2008).

V razlagi značilnosti poročevalskega stila so omenjeni aktualizmi, »na novo, nenavadno uporabljena jezikovna sredstva, s katerimi poskušajo v poročevalskem besedilu doseči poseben učinek. Med njimi so lahko parafraze (*Vrana vrani stolček gor drži*), slogovno zaznamovane besede (*Tajkuni jadrno prenesli novce; Nova metla pometa po ministrstvu; Uvoženec pa nič novega*), ločila (*Kaj pa je tebe treba bilo?!*), metafore (*Zdravstvo pred Dantejevim peklom*), oksimoroni (*Neskončna kratkost ukrepov*) ...« (Prav tam: 106)

V poglavju Od objektiviziranega do subjektiviziranega besedila so v razlagi značilnosti slednjega navedena naslednja sredstva: »prvoosebne oblike glagola, vrednotenjski izrazi,

ironija, neobičajno rabljene besede, pretiravanja, frazemi, metafore, metonimije, ponavljanja ...» (Prav tam: 124)

Na koncu učbenika so preglednice učne snovi od prvega do četrtega letnika, kjer so frazemi navedeni med značilnostmi subjektiviziranih besedil, razloženi pa so v razdelku Besedne zveze (proste/stalne besedne zveze, delitev na rekla in rečenice, prenovitve). V razdelku Jezikovni priročniki je med vrstami slovarjev naveden frazeološki slovar, frazeološko gnezdo je ponazorjeno ob iztočnici *pajek*.

3.3.3.7 ANALIZA NALOG

V preglednici so prikazane naloge, ki se pojavljajo v preostalih poglavjih v učbenikih, v katerih se frazeološka zmožnost razvija posredno.

Opazovane lastnosti Učbenik	Poglavje v učbeniku	Faza učne ure	Kognitivna raven	Vrsta dejavnosti
<i>Na pragu besedila 2</i>	Slogovna vrednost besed	ponavljanje in utrjevanje <i>V katerih povedih je podčrtana beseda/besedna zveza uporabljena neustrezno? Pojasnite svoj odgovor.</i>	druga raven	naloga polodprtega tipa
	Slovarji	jezikovna razčlemba <i>Na koncu slovarskega sestavka najdemo tudi odebeljeno piko in romb. Kaj iščemo v tem delu sestavka? Ali je pomen besede/besedne zveze tudi v tem delu razložen v poševnem tisku?</i>	prva raven	naloga kratkih odgovorov
<i>Slovenščina 2</i>	Jezikovni priročniki	jezikovna razčlemba <i>V filmskem leksikonu je zapisano tudi, da je vestern »vezan ne le na geografsko območje zahodnih predelov ZDA, marveč tudi na mitologijo Divjega zahoda«. Kaj v tej povedi pomeni zveza divji zahod? Je uporabljena v osnovnem ali prenesenem pomenu? Poskusite razložiti, zakaj je zapisana z veliko začetnico. Svojo razlago besedne zveze divji zahod primerjajte z razlago v Frazeološkem slovarju.</i>	prva in druga raven	naloga kratkih odgovorov in polodprtega tipa
		ponavljanje in utrjevanje <i>Preberite sestavke [...] (režija, Amerika) in vsakega na kratko povzemite; ugotovite, iz katerega priročnika je; poimenujte značilnosti priročnika; razložite zgradbo sestavka.</i>	druga raven	naloga kratkih odgovorov in polodprtega tipa

Govorica jezika 2/3	SSKJ in slovarski sestavek	jezikovna razčlemba <i>Kateri znak označuje stalne besedne zveze [...]?</i>	prva raven	naloga kratkih odgovorov
	Poved in stavka	uvodna motivacija v sklop <i>Poiščite grafite, ki so predelava znanih rekov ali verzov.</i>	prva raven	naloga kratkih odgovorov

Preglednica 5: Naloge v preostalih poglavjih učbenikov.

3.3.4 UGOTOVITVE

Posredno razvijanje frazeološke zmožnosti kontinuirano od drugega do četrtega letnika poteka ob učbenikih *Slovenščina* in *Govorica jezika*, v učbenikih *Na pragu besedila* pa je omejeno na drugi letnik. V učbeniku *Na pragu besedila 2* gre za poglavji o slogovni vrednosti besed in slovarjih, kjer se razvijata slogovna in (meta)jezikovna zmožnost. V učbenikih *Slovenščina 2*, 3, in 4 se frazeološka zmožnost razvija ob poglavjih o jezikovnih priročnikih (v drugem letniku); besedilnih vrstah kritiki in komentarju (v tretjem letniku); jezikovnih priročnikih ter objektivnem in subjektivnem besedilu (v četrtem letniku). V učbenikih *Govorica jezika 2/3* in 4 se frazeološka zmožnost posredno razvija ob poglavjih o slovarjih, poročevalskem slogu ter uvodu v obravnavo povedi in stavka (v drugem in tretjem letniku) ter poročevalskem slogu in objektiviziranem oz. subjektiviziranem besedilu v četrtem letniku, v obeh učbenikih so na koncu tudi preglednice učne snovi, ki prav tako vsebujejo razdelek o frazemih, kjer so vključene tudi prenovitve, ki sicer v poglavje o besednih zvezah niso vključene.

Dejavnosti, ki prispevajo k razvijanju frazeološke zmožnosti, najdemo v učbenikih *Na pragu besedila 2*, *Slovenščina 2* in *Govorica jezika 2/3*, v vseh gre za naloge, vezane na poglavje o slovarjih, v prvem učbeniku je še naloga, vezana na slogovno vrednost besed, v zadnjem uvodna naloga v obravnavo povedi in stavka. Čeprav je v učbeniku *Na pragu besedila 2* razvijanje frazeološke zmožnosti najmanj kontinuirano, se dejavnosti za dijake pojavljajo v dveh poglavjih, v *Govorici jezika 2/3* prav tako, vendar so manj raznolike in tudi številčno jih je manj, v učbeniku *Slovenščina 2* pa so sicer najbolj raznolike, vendar omejene le na poglavje o jezikovnih priročnikih.

3.4 MALA SLOVNICA SLOVENSKEGA JEZIKA

Pri pouku slovenskega jezika lahko dijaki uporabljajo tudi priročnik *Mala slovnica slovenskega jezika: Priročnik za šolo in vsakdanjo rabo* (Gomboc 2015), zato bom analizi učbenikov dodala še pregled tega priročnika, iz katerega so v nadaljevanju navedeni primeri. *Mala slovnica*

slovenskega jezika je razdeljena na štiri sklope (Slovenski jezik v času in prostoru, Jezikovni sestav, Sporazumevanje, Besedilne vrste), zasnovana je kot priročnik in ne učbenik, zato v njej ne bom opazovala metode obravnave. Lahko pa se uporablja kot nadomestilo za učbenik, zato bom pregledala vsebine v dveh delih, ki se nanašata na frazeologijo: v sklopu Jezikovni sestav v poglavju Besedoslovje – Slogovna vrednost besed – Stalne besedne zveze in v sklopu Slovenski jezik v času in prostoru v poglavju Jezikovni priročniki.

V poglavju Stalne besedne zveze so besedne zveze najprej razdeljene na proste in stalne besedne zveze. Poglavje je umeščeno v obravnavo slogovne vrednosti besed, poudarjeno je, da je besedilo, »v katerem so uporabljene stalne besedne zveze, slikovitejše in zanimivejše«¹⁰ (prav tam: 58) ter da se uporabljajo tudi v vsakdanjem sporazumevanju, v publicističnih, praktičnosporazumevalnih, poljudnoznanstvenih in umetnostnih besedilih. Stalne besedne zveze v SSKJ so zbrane v zadnjem delu geselskega članka, ki se imenuje frazeološko gnezdo (dodan je tudi znak zanj).¹¹ Frazem je definiran kot stalna besedna zveza, »katere pomena ni mogoče napovedati iz njenih delov« (prav tam). Sledi ponazoritev z geselskim člankom *noga* iz SSKJ (*postaviti se na lastne noge, živeti na veliki nogi, laž ima kratke noge*). Opozorjeno je tudi na različno stopnjo idiomatičnosti frazemov, in sicer pri *postaviti se na lastne noge* so deli besedne zveze »med seboj še v določenem pomenskem razmerju«, pri *laž ima kratke noge* pa besedna zveza »odkriva dodatne pomenske odtenke in se precej razlikuje od osnovnega pomena« (prav tam: 58–59), vendar izraz idiomatičnost ni uporabljen. Frazemi so razdeljeni na rekla, če so del povedi, in rečenice, če so frazemi povedi,¹² rečenice, »ki jih poznamo kot življenjske modrosti« (prav tam), pa so pregovori.¹³

¹⁰ Delitev na stalne besedne zveze in stalne besedne zveze s prenesenim pomenom ni jasno opredeljena. V navedenem citatu avtorica verjetno misli frazeološke stalne besedne zveze in ne nefrazeoloških stalnih besednih zvez, ki ne opravljajo opisane funkcije (npr. stalne besedne zveze v strokovnih besedilih). Besedne zveze so razdeljene na stalne in proste, nato pa stalne niso nadalje deljene na tiste s prenesenim pomenom in tiste brez njega. Nato so frazemi sicer predstavljeni kot stalne besedne zveze s pomenom, nenapovedljivim iz pomena sestavin, vendar je videti, da so stalne besedne zveze enačene s frazemi.

¹¹ Podatek je zavajajoč, saj ne omenja tudi terminološkega gnezda, ki je v SSKJ prav tako na koncu geselskega članka. Prav tako lahko iz zapisanega sklepamo, da frazeološko gnezdo vsebuje vse stalne besedne zveze. Čeprav gre za priročnik za šolsko rabo, morda ne bi bila odveč opomba, da SSKJ pod frazeološko gradivo uvršča tudi neidiomatične stalne besedne zveze, prav tako se frazemi ne pojavljajo le v frazeološkem gnezdu, pač pa tudi v ilustrativnem gradivu (prim. Petermann 1988). Sicer pa menim, da bi bilo bolje zapisati, da so v frazeološkem gnezdu zbrane stalne besedne zveze s prenesenim pomenom, torej frazemi, terminološke besedne zveze pa so zbrane v terminološkem gnezdu.

¹² Nenavadna je delitev na osnovi povedi, ne stavka, saj navadno frazeme razdelimo (tudi v obravnavanih učbenikih je tako) na nestavčne in stavčne.

¹³ Delitev ni povsem jasna, saj primer *Več glav več ve* navaja kot rečenico, ne pa tudi kot pregovor, torej bi lahko sklepali, da gre za nepregovorni stavčni frazem, vendar taki frazemi niso posebej omenjeni.

V poglavju o jezikovnih priročnikih je naveden *Frazeološki slovar slovenskega jezika*, in sicer poskusni zvezek Janeza Kebra iz leta 2003.¹⁴

Frazemi so definirani kot stalne besedne zveze, pri katerih pomen ni napovedljiv iz njenih delov. Besedne zveze so razdeljene na proste in stalne besedne zveze, pri čemer te niso razdeljene na tiste z neprenesenim in tiste s prenesenim pomenom. Obravnavane so kot zveze, pri katerih »pomen posameznih prvin ni več tesno povezan s pomenom nove besedne zveze« (prav tam: 58), navedeni so primeri *most prijateljstva*, *podreti mostove dvoma*, *Mladost je norost*, *čez vodo skače, kjer je most*. Stalna besedna zveza je torej razložena kot frazeološka, nefrazeološke stalne besedne zveze pa niso omenjene, čeprav se med primeri pojavljajo tudi te (npr. *viseči most*). V nadaljevanju je navedeno, da včasih dobijo presenetljiv pomen, ki s prvotnim ni povezan, zato ga ne smemo razlagati dobesečno. Šele nato so stalne besedne zveze z nenapovedljivim pomenom poimenovane kot frazemi.¹⁵ Obravnava torej obsega definicijo frazeološke enote in določitev njenega obsega (delitev po obliki na rekla in rečenice), osnovne lastnosti frazemov (pri čemer je opozorjeno le na neizpeljivost pomena celote iz pomenov sestavin in slogovno zaznamovanost) in rabo frazemov (zvrstnost).

Navedenih je sedem nestavčnih frazemov: glagolski so *graditi mostove*, *podreti mostove*, *postaviti se na lastne noge*, *živeti na veliki nogi*, *briti norce iz koga*, samostalniški *zob časa*; prislovni *na štiri oči*.¹⁶

Glede na predvidljivost pomena iz pomena posameznih slovarskih sestavin so:

- 1 (sklopovski) skup: *živeti na veliki nogi*;
- 5 sklopov: *graditi mostove*, *podreti mostove*, *postaviti se na lastne noge*, *na štiri oči*, *zob časa*;
- 1 zraslek: *briti norce iz koga*.

Pet frazemov je stavčnih: *Mladost je norost*, *čez vodo skače, kjer je most*, *Laž ima kratke noge*, *Več glav več ve*, *Kdor visoko leta, nizko pade*, *Roka roko umije*.

¹⁴ Podatek bi bilo treba posodobiti z omembo Kebrovega *Slovarja slovenskih frazemov* iz leta 2011.

¹⁵ Nefrazeološke stalne besedne zveze bi bilo treba ločiti od nefrazeoloških, prav tako primeri *most prijateljstva*, *most sodelovanja*, *podreti mostove dvoma* niso ustrezni primeri stalnih besednih zvez. V uvodu je sicer navedena zveza *graditi mostove prijateljstva*, ustrezen frazem bi torej moral biti *graditi mostove* 'povezati; prizadevati si za povezovanje, sodelovanje', brez sestavine *prijateljstva*, drugi frazem pa *podreti mostove* 'onemogočati povezovanje, sodelovanje, ločevati', brez sestavine *dvoma* (vir pomenskih razlag: www.frazemi.com).

¹⁶ Kot frazem je navedena (v krepkem tisku) le zveza *štiri oči*, pri tem je predlog *na*, ki je del frazema, izpuščen.

4 SKLEP

Neposredno razvijanje frazeološke zmožnosti poteka znotraj poimenovalne in metajezikovne zmožnosti, posredno pa tudi ob razvijanju skladišne, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti, razvijanju zavesti o jeziku, narodu in državi ter zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil. Med splošnimi cilji se jo lahko razvija ob (med)kulturni zmožnosti ter razmišljujočem in kritičnem sprejemanju besedil in prepoznavanju morebitne manipulativnosti. Ob analizi učnega načrta je smiselno poudariti zlasti naslednje:

- (1) Cilji, ki so vezani na posredno razvijanje PFZ, so napisani zelo splošno, zato je domneva o tem, da lahko ob njih razvijamo tudi PFZ, subjektivna. Zaradi svoje splošnosti učitelju omogočajo veliko prostora za lastno presojo, ob katerih ciljih bi jo lahko posredno razvijal, hkrati pa lahko zaradi nedoločenosti ciljev posredno razvijanje povsem izgubi svojo vlogo.
- (2) Če je nedoločenost ciljev, pri katerih lahko PFZ razvijamo posredno, tudi pozitivna, saj učitelju prepušča več svobode pri oblikovanju učnega procesa, pa je nedoločenost neposrednih ciljev toliko bolj vprašljiva. Pri tem mislim predvsem na razvijanje metajezikovne zmožnosti, pri kateri globina in obseg metaznanja nista natančno opredeljena. Dijaki »sistematično usvajajo temeljne pomenske, slogovne, izvirne, tvorbnne, oblikovne in tvarne značilnosti besede« (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 15), vendar iz učnega načrta ne izvemo, katere od značilnosti besede (v tem primeru besedne zveze) pri frazeologiji vključiti v definicijo in do katere globine. Pri določanju obsega in globine metaznanja so učitelji prepuščeni učbenikom, ki pa (kot je pokazala analiza) ponujajo različno obsežne definicije.
- (3) Pričakovani dosežki iz učnega načrta predvidevajo, da dijak »razloži frazem, predstavi njegove ustrezne okoliščine in ga uporabi v povedi« (prav tam: 35), ob čemer se zdi upravičeno pomisliti na to, da lahko temu dosežku zadostimo že na ravni besedne zveze in povedi, ne pa tudi besedila, pri čemer zadoščajo naloge na nižjih kognitivnih ravneh. Pri vključevanju višjih kognitivnih ravni, poseganju na besedilno raven in razvijanju različnih vrst sporazumevalne zmožnosti so učitelji tako ponovno prepuščeni učbenikom, a tudi tukaj so se ob analizi nalog med učbeniki pokazale precejšnje razlike.

Učbenik *Slovenščina 2* ponuja najglobljo definicijo frazeologije in presega cilje učnega načrta zlasti s kulturološkim vidikom frazeologije ter primerjavo med frazemom in kreativno metaforo v umetnostnih besedilih. Učbenik ponuja tudi največ nalog za dijake na različnih kognitivnih

ravneh, v različnih fazah obravnave, namenjene so razvijanju več vrst sporazumevalne zmožnosti. *Na pragu besedila 2* v primerjavi z ostalima učbenikoma vključuje največ frazemov, ki so tudi najbolj raznoliki (glede na besedno vrsto in idiomatičnost). Učbenik *Govorica jezika 2/3* se od preostalih učbenikov razlikuje zlasti po svoji tradicionalni metodi, ki ne izhaja iz izhodiščnega neumetnostnega besedila.

O vrsti frazemov v učbenikih je smiselno poudariti naslednje:

- (1) Verjetno bi bilo treba razmisliti o njihovi raznovrstnosti glede na obliko in idiomatičnost, saj vključevanje pretežno ene vrste frazemov v učbenik (npr. pretežno glagolskih) ne prinaša popolne slike in ne razvije vseh razsežnosti PFZ.
- (2) Prav tako bi bilo treba frazeme uravnotežiti glede na njihovo zvrstnost, saj je velika večina frazemov v učbenikih »tradicionalnih«, ki niso (razen nekaj izjem) kakorkoli zaznamovani. Pri tem bi morali izhajati iz različnih zvrsti, ne le funkcijskih, in frazeme obravnavati v različnih vrstah besedil (med njimi tudi umetnostnih), saj bi s tem prispevali k večji širini frazeološke zmožnosti in metaforične zmožnosti nasploh.
- (3) Ob zvrstnosti bi bilo treba razmisliti še o posebnem položaju sodobnejših in še posebej t. i. slengovskih frazemov, s katerimi se dijaki verjetno v vsakdanjem sporazumevanju več srečujejo, a v učbenike niso vključeni. Ker gre vendarle za pomemben del frazeologije, ki je dijakom blizu, je morda upravičen pomislek tudi o njihovi vključitvi v učbenike.

O kontinuiranosti razvijanja frazeološke zmožnosti sem ob analizi učbenikov ugotovila, da se frazeološka zmožnost ne razvija kontinuirano od drugega do četrtega letnika in je večinoma omejena na tipična poglavja, v katerih je obravnavana izolirano (slovarji, tipične besedilne vrste, subjektivna besedila). Tudi nalog, ki bi v preostalih poglavjih prispevale k razvijanju frazeološke zmožnosti in nasploh metaforične zmožnosti, je malo. Ob razvijanju frazeološke zmožnosti bi morali biti učitelji pozorni tudi na to, da jo je treba razvijati postopoma, ne kot izolirano jezikovno področje in ne le v tipičnih sporazumevalnih okoliščinah (publicistična, subjektivna besedila).

5 DRUGI DEL: ANALIZA REZULTATOV ANKETE

V drugem delu naloge bom predstavila anketni vprašalnik in frazeme, s katerimi sem preverjala frazeološko zmožnost dijakov, ter rezultate ankete in jih primerjala z rezultati ankete iz leta 1987. Anketni vprašalnik (glej prilogo 1) je pripravila E. Kržišnik in je enak tistemu iz leta 1987, dodani pa so bili nekateri novi frazemi. Sestavljen je iz šestih nalog, ki zahtevajo: (1.) vstavljanje manjkajočih frazemskih sestavin – poznavanje slovarske oblike frazemov; (2., 3.) prepoznavanje pomena; (4.) nadomeščanje besed in prostih besednih zvez s frazemi – tvorno poznavanje oblike in pomena; (5.) prepoznavanje časovne ali drugačne zaznamovanosti frazemov in nadomeščanje z osnovnimi variantami; (6.) prepoznavanje frazemskih prenovitev in njihove funkcije ter zapis frazema v slovarski obliki. (Kržišnik 2015: 133, Kržišnik 1990a: 136)

Poleg frazemov, ki so bili vključeni že v anketiranju pred 28 leti, so bili dodani še nekateri novejši frazemi, in sicer pri prvi nalogi *biti poln samega sebe kot fructalov/fruktalov sok, korenček in palica*; pri drugi nalogi *pomesti pod preprogo, pranje denarja*; pri tretji nalogi *duh uide iz steklenice, strici iz ozadja*; pri četrti nalogi *zmenek na slepo*; pri peti nalogi *biti v istem čolnu, strici iz ozadja*.

Anketirala sem dijake po enega prvega in enega četrtega letnika štirih slovenskih gimnazij¹⁷ z različnih področij, in sicer z osrednjeslovenskega področja (ljubljska (škofijska) gimnazija, v nadaljevanju ŠK1 in ŠK4), z dolenjskega področja (novomeška gimnazija, v nadaljevanju NM1 in NM4, ter črnomeljska gimnazija, v nadaljevanju ČR1 in ČR4) in štajerskega področja (mariborska gimnazija, v nadaljevanju MB1 in MB4). Dijaki ljubljanske gimnazije obiskujejo program klasične, dijaki vseh ostalih šol pa program splošne gimnazije. Anketiranih je bilo 222 dijakov, in sicer 108 prvošolcev in 114 četrtošolcev.

Dijaki treh šol pri pouku slovenščine uporabljajo učbenik *Na pragu besedila*, dijaki škofijske gimnazije pa ne uporabljajo nobenega od predstavljenih učbenikov, pač pa priročnik *Mala slovnica slovenskega jezika* (vir: spletne strani gimnazij). Od frazemov, ki jih vključuje učbenik *Na pragu besedila*, so v anketi prisotni štirje: *zaljubljen do ušes, lije kot iz škafe, kdo/kaj iti po gobe* (eden od možnih frazemov za primer iz četrte naloge *Iz našega lepega načrta ni nič*),

¹⁷ Anketiranje je potekalo spomladi 2015, za dijake škofijske gimnazije pa že pozimi 2014.

vlačiti koga po zobeh (eden od možnih frazemov za primer iz četrte naloge *Rada je opravljala*), v *Mali slovnici slovenskega jezika* pa ni nobenega frazema iz ankete.

Prvo anketiranje dijakov je izvedla E. Kržišnik leta 1987 in rezultate predstavila v *JiS-u* (Kržišnik 1990a). Anketiranje je potekalo med 123 dijaki treh ljubljanskih šol, in sicer med tremi letniki četrtošolcev in enim letnikom prvošolcev. Poleg tega so bili dijaki tudi različnih usmeritev (četrtošolci družboslovno-jezikovne, ekonomske, elektronike; prvošolci naravoslovne). V anketi so bili torej primerjani rezultati dijakov različnih usmeritev in letnikov, s čimer naj bi se pokazalo, kakšno je poznavanje frazemov po osnovni in kakšno po srednji šoli. (Prav tam: 136)

Rezultati ankete so pokazali, da so dijaki uspešnejši pri prepoznavanju oblike in pomena frazemov (1.–3. naloga) kot pri tvorbi rabi (4. naloga), razmerje je bilo 80 proti 40 odstotkov, pri prepoznavanju prenovitvenih postopkov (5. in 6. naloga) pa so bili slabši še za 10 odstotkov. Na splošno so prvo nalogo uspešno rešili v razponu od 50 do 80 odstotkov, drugo v 80 odstotkih, tretjo v 50 odstotkih in četrto v 40 odstotkih. Peta in šesta naloga sta se izkazali za prezahtevni, zato številčno nista bili ovrednoteni. (Kržišnik 1990a)

V anketi iz leta 1987 sta bila iz povprečja izločena dva primera v prvi nalogi: *ločiti zrnje od plev* in *zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača*, saj je frazema pravilno dopolnilo pri vsakem primeru le okoli 10 odstotkov dijakov (torej s sestavinami: *od plev, kamen do kamna palača*), drugi so večinoma zapisali *od plevela* (ali po glasovni podobnosti *od pepela*) in *kamen na kamen palača*. Tudi v šesti nalogi, kjer je bilo treba zapisati slovarsko obliko prvega frazema in je bila sestavina *plev* že izpisana, so dijaki, ki so tako odgovorili tudi pri prvi nalogi, *plev* popravili v *plevela*. Pri drugi nalogi je bila opazna površnost dijakov pri navajanju sopomenke, in sicer so dijaki npr. glagolskemu frazemu pripisali samostalniško ustreznico (*nositi srce na dlani – iskrenost*), dijaki prvih letnikov pa so pomen frazema pogosto navajali iz pomena sestavin (*priti na boben* 'priti na glas, na slab glas, postati slaven; da postane vsem znano', kar se navezuje na pomen *razbobnati*). Pri tretji nalogi, ki je bila enaka drugi, le da je šlo za frazeme iz grške in krščanske tradicije, so bili dijaki manj uspešni, pri drugi nalogi so pomen pravilno razložili v približno 80, pri tretji pa v približno 50 odstotkih. Pri četrti nalogi se je izkazalo, da nekatere frazeme poznajo le bežno, zato je prihajalo do napak (*stopiti si v lase/seči si v lase*

namesto *skočiti si v lase; da bi bila ovca cela, volk pa sit*¹⁸ namesto *da bi bil volk sit in koza cela; priti izpod dežja pod kap* namesto *z dežja pod kap*; tudi hiperkorektura *priti iz dežja pod kap*). Peta in šesta naloga pa sta bili za dijake nekoliko prezahtevni. Pri šesti nalogi so sicer izpisali slovarsko obliko (približno v 35 odstotkih), pri čemer so bili dijaki četrtil letnikov veliko uspešnejši. Postopek prenovitve so nekateri dijaki sicer prepoznali, a ga niso znali opisati (pisali so npr. ironija, komično, posmeh, poudarjeno, večja razumljivost, zanimivost, aktualnost). Med prenovitvami je ena neuspešna oz. napaka, ki jo je prepoznalo deset od enainšestdesetih dijakov ekonomske in družboslovne usmeritve. Noben dijak pa ni uporabil termina prenovitev. (Prav tam: 137–141)

Anketa je bila ponovno izvedena leta 2014, rezultati so bili objavljeni v *JiS-u* (Kržišnik 2015). Tokrat so anketno reševali po en prvi in en četrti letnik dveh ljubljanskih gimnazij in ene srednje tehnične šole ter ene celjske gimnazije. Rezultati so pokazali, da je poznavanje frazemov iz ankete leta 1987 manjše za skoraj 20 odstotkov. Pokazalo se je tudi, da so nekateri frazemi dijakom zelo poznani (npr. *imeti slamo v glavi, ubiti dve muhi na en mah, lije kot iz škafo*), nekateri pa zelo neznani (npr. *vezati otrobe, priti na boben*) in da se dijakom do četrtega letnika frazeološka zmožnost zelo razvije.

Pri anketiranju sem uporabila anketni vprašalnik, ki je bil uporabljen pri anketiranju E. Kržišnik leta 2014, torej enak tistemu iz leta 1987 z dodanimi nekaterimi novejšimi frazemi. Z anketo sem poskušala ugotoviti, kakšno je poznavanje »tradicionalne« in novejše frazeologije pri dijakih prvega in četrtega letnika ter kakšne razlike se odražajo glede na anketo iz leta 1987. Namen anketiranja je bil torej:

- preveriti poznavanje frazemov pri dijakih prvega in četrtega letnika ter jih primerjati med sabo;
- preveriti poznavanje t. i. »tradicionalne« frazeologije pri dijakih prvega in četrtega letnika ter rezultate primerjati z rezultati iz leta 1987;
- preveriti poznavanje novejše frazeologije pri dijakih prvega in četrtega letnika ter rezultate primerjati med sabo.

¹⁸ Morda gre pri tem za vpliv kakšnega izmed tujih frazemov, SSF navaja dve varianti v hrv. oz. srb.: *da bude/ostane [i] vuk sit i koza/ovca cijela*, prav tako tudi rus.: *čtob i volki byli syty, i ovcy cely*, medtem ko v češ. (*aby se vlk nažral a koza zůstala celá*) in fr. (*[pour] ménager la chèvre et le chou*) frazemu nastopa sestavina *koza*.

Predpostavljala sem, da bo poznavanje frazemov pri dijakih četrtega letnika boljše od prvega letnika, saj dijaki prvega letnika izkazujejo še znanje po končani osnovni šoli, dijaki četrtega letnika pa znanje po končani srednji šoli, ki je odraz šolskega dela, pa tudi splošnega pospešenega razvoja jezikovne zmožnosti. V tem starostnem obdobju se dijaki pospešeno vključujejo v družbeno življenje (npr. s spremljanjem publicistike) in vzpostavljajo vrednotenjsko razmerje do sveta. Ravno na tem pogosto temelji frazeološka zmožnost, poznavanje frazemov je zaradi idiomatskosti enot, pogosto kulturološko pogojene denotacije in konotacije velikokrat odvisno ravno od izkušenj z besedilnim in zunajbesedilnim svetom. (Kržišnik 2015: 141) Predpostavljala sem tudi, da bodo dijaki najmanj uspešni pri poznavanju frazeologije iz grške in krščanske tradicije; da bodo torej rezultati pri prvih dveh nalogah boljši od rezultatov pri tretji nalogi. Predvidevala sem, da bo še slabše reševana četrta naloga, saj je težja od prvih dveh in zahteva poznavanje tako oblike kot pomena. Za peto in šesto nalogo pa sem predpostavljala, da bosta podobno kot že leta 1987 za dijake prezahtevni. Menila sem, da bodo rezultati v primerjavi z anketo iz leta 1987 na splošno slabši, saj bodo nekateri frazemi iz ankete dijakom že skoraj neznani. Kljub temu pa se bo pokazalo, katere frazeme »tradicionalne« frazeologije dijaki danes še vedno dobro poznajo, kateri pa so morda že zastareli. Zato sem menila, da bodo koristni podatki o poznavanju novejšje frazeologije in da se bo pokazalo, da jo dijaki razmeroma dobro poznajo, morda celo bolje kot »tradicionalno«.

6 PREGLED FRAZEMOV IN NJIHOVO POJAVLJANJE V PRIROČNIKIH

V nadaljevanju bodo predstavljeni frazemi iz ankete in njihovo pojavljanje v priročnikih. Anketa je, kot že omenjeno, obsegala šest nalog, pri katerih je bilo treba (1.) vstavljati manjkajoče frazemske sestavine, (2., 3.) prepoznavati pomen, (4.) nadomeščati besede in proste besedne zveze s frazemi, (5., 6.) prepoznavati frazeološke prenovitve. Predstavila bom frazeme iz ankete in preverila njihovo pojavljanje v slovarjih in korpusu.

Pri vrednotenju odgovorov dijakov sem sledila obravnavi frazemov v slovarjih *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju *SSKJ*¹⁹), *Slovarju slovenskih frazemov* Janeza Kebra (2011) (v nadaljevanju *SSF*), pri nekaterih primerih sem preverila še *Pleteršnikov*

¹⁹ V *SSKJ* frazeološkega gradiva ne najdemo le v frazeološkem gnezdu, pač pa tudi v ilustrativnem gradivu, pod frazeološko gradivo pa so uvrščene tudi neidiomatične stalne besedne zveze (prim. Petermann 1988), kljub temu sem v nadaljevanju pri posameznih frazemih navedla tudi nekatere nefrazeološke enote, ki jih najdemo v *SSKJ*, ker me je zanimalo, kako jih slovar obravnava, čeprav jih pri vrednotenju odgovorov nisem upoštevala.

Slovensko-nemški slovar (1894–1985) in *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* (2006) (vsi slovarji so dostopni na spletnem portalu <http://www.fran.si>). Pri nekaterih primerih sem preverila pojavljanje v korpusu Gigafida (<http://www.gigafida.net>). Ponekod sem za primerjavo vključila tudi obravnavo v spletnih slovarjih: Spletnem slovarju slovenskega jezika²⁰ (<http://www.slovenscina.eu/spletni-slovar>, v nadaljevanju SSSJ), Frazološkem slovarju²¹ (<http://www.frazemi.com>, v nadaljevanju FS), Slovarju idiomov²² (<http://www.projectidiom.com>, v nadaljevanju SI), »prostem slovarju žive slovenščine« Razvezani jezik²³ (<http://razvezanijezik.org>, v nadaljevanju RJ).

V nadaljevanju navajam frazeme po nalogah iz ankete glede na njihovo obravnavo v zgoraj omenjenih virih. Pri podatkih iz SSKJ, Pleteršnikovega slovarja in slovarja Svetokriškega sem v oklepaju navedla mesto, kjer se frazem v slovarju pojavlja (ali v okviru ilustrativnega gradiva, v tem primeru sem navedla iztočnico, če ima več pomenov tudi, v katerem pomenu se pojavlja, ali v frazeološkem gnezdu, v tem primeru sem navedla frazeološko gnezdo (v nadaljevanju f. g.) in iztočnico, pri kateri se pojavlja).

6.1 PRVA NALOGA

Prva naloga je od dijakov zahtevala vstavljanje izpuščenih frazemskih sestavin, kar je težavno, ker so frazemi navedeni v strogi slovarski obliki in brez sobesedila (Kržišnik 2015: 134). Naloga je torej zahtevala prepoznavanje slovarske oblike frazema. Pri tej nalogi sem ponekod upoštevala dve merili, ožje (a) in širše (b), pri čemer so pod (b) upoštevane tudi neknjižne frazeološke variante (npr. *pijan kot mamba*) in variante v okviru potencialne norme (npr. *pijan kot žolna* – pridevniški frazem, čeprav je ustaljeno le *piti kot žolna* – glagolski frazem), kot je

²⁰ Spletni slovar slovenskega jezika je nastal v okviru projekta Sporazumevanje v slovenščini (<http://www.slovenscina.eu>), gre za »testni prikaz gesel leksikalne baze za slovenščino«. Besede v leksikalni bazi so bile izbrane na podlagi 5.000 najpogostejših besed v korpusih FidaPLUS in Gigafida (upoštevani pa je tudi izbor besed iz osnovno- in srednješolskih učbenikov), zato v njem ne najdemo vseh frazemov iz ankete.

²¹ Frazološki slovar je projekt Zavoda Jezikovni center GLOSA, avtorica slovarja pa je profesorica nemščine in zgodovine Milena Černe. Obsega 4.700 slovenskih frazemov z razlago, različicami, primeri rabe, izvorom, tujejezičnimi ustreznici. Slovar sem ponekod vključila v obravnavo, ker vključuje nekatere frazeme, ki jih drugje ne najdemo, zanimiv je tudi zaradi primerjave z obravnavo v drugih slovarjih. Kljub vsemu je število frazemov primerljivo npr. s SSF, v katerem najdemo okoli 5.000 frazemov.

²² Slovar idiomov je slovar, nastal v okviru projekta Project: Idiom. Gre za angleško-slovenski slovar frazemov v nastajanju, ki je nastal kot doktorski projekt študentke Ane Koren na Oddelku za anglistiko in amerikanistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

²³ Razvezani jezik je spletni slovar, v katerega lahko prispeva vsak uporabnik. Nastajati je začel leta 2004 v okviru Društva za domače raziskave, sprva je bil namenjen frazeologiji, kasneje se je njegov obseg razširil. Izšel je tudi že v knjižni obliki in se ves čas dopolnjuje.

upoštevano v Kržišnik (2015), kjer je bila ustaljenost določana s prisotnostjo v slovarju, predvsem v *SSKJ*, manj v *SSF*, in/ali z v korpusu Gigafida izkazano kolokabilnostjo. (Prav tam: 133–134)

Dijaki so morali z manjkajočimi sestavinami dopolniti naslednje frazeme.

1 rdeč kot ...

Upoštevala sem *rdeč kot* (a) *kuhan rak, kri*; (b) *paradižnik*; posebej sem štela še približne odgovore dijakov, ki so zapisali le *rdeč kot rak*.

Vključenost frazema v slovarje:

- *SSKJ*: (1. rdeč) rdeč kot kri; (2. rdeč, f. g. rak) rdeč kot kuhan rak; (puran) rdeč kot puran; (nos) nos ima rdeč kot paradižnik;
- *SSF*: rdeč kot kri, rdeč kot kuhan rak, rdeč kot makov cvet, rdeč kot ogenj, rdeč kot puran;
- Pleteršnik: (rdeč) rdeč kakor kuhan rak, rdeča kakor kri;
- Svetokriški: (rdeč) kakor gartroža.

V korpusu dobimo ob iskanju *rdeč kot* v okolici 91 pojavitev ob kolokatorju *kuhan*, 95 ob *rak*, 50 ob *kri* in 22 ob *paradižnik*.

2 stati kot ...

Upoštevala sem *stati kot* (a) *lipov bog, vkopan*; (b) *pribit, okam(e)nel, kip*.

Vključenost frazema v slovarje:

- *SSKJ*: (1. stati) stoji kot kip, kot okamenel, ukopan; (vkopan) obstati kakor vkopan; (okamnel) pred poveljnikom je stal kot okamenel;
- *SSF*: stati kot lipov bog, stati kot vkopan, stati kot pribit, stati kot kip;
- Pleteršnik: (lipov) stati/držati se kakor lipov bog.

V korpusu dobimo ob iskanju *stati kot* v okolici 47 pojavitev ob kolokatorju *vkopan*, ob *lipov* 40, ob *pribit* 32, ob *okamneti* (*okamnel*) 16.

3 pijan kot ...

Upoštevala sem *pijan kot* (a) *čep, mavra, krava, svinja*; (b) *mamba, klada, žolna*.

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (1. pijan) pijan je kot čep, klada, krava, pog. kot mavra; (1. klada) pijan kot klada; (1. krava) bil je pijan kot krava; (mavra²) pog. pijan kot mavra; (1. svinja) pijan kot svinja; (veha¹) pijan kot veba; (1. kanon) natreskan, pijan kot kanon; (*piti*) *pije kot goba, krava, žolna; (1. žolna) pije kot žolna; (2. žolna) kot psotka ti žolna pijana; (3. goba) pije ko goba;*
- SSF: pijan kot čeber, pijan kot čep, pijan kot bet, pijan kot klada, pijan kot krava, pijan kot muha, pijan kot sod, pijan kot svinja, pijan kakor (božja) mavra; *napiti se kot žolna, piti kot žolna;*
- Pleteršnik: (pijan) pijan kakor čep, pijan kakor krava.

V korpusu dobimo ob iskanju *pijan kot* v okolici 76 pojavitev ob kolokatorju *čep*, 18 ob *mavra*, 23 ob *krava*, 10 ob *klada*, 7 ob *mamba*, 4 ob *žolna* (ob iskanju *kot žolna* dobimo ob kolokatorju *piti* 63 pojavitev, ob *pijan* 5 pojavitev, ob *napiti* 4 pojavitve), 2 ob *svinja* (in 1 ob *svina*).

4 držati se kot ...

Upoštevala sem *držati se kot klop, pijan(ec) plota*.

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ:
 - o frazeološko gnezdo: kot lipov bog, pijanec plota, kup nesreče, da ne zna do pet šteti, bi pokoro delal, dež v pratiki, pust v pratiki, huda ura, bi bil ne vem kdo: (f. g. bog, f. g. držati se, f. g. lipov) *drži se kot lipov bog*; (2. držati se, f. g. pijanec, f. g. plot) *drži se svojih nazorov kot pijanec plota*; (f. g. kup, f. g. nesreča) *drži se kot kup nesreče*; (f. g. znati, 3. pet) *drži se, kot da ne zna do pet šteti*; (f. g. pokora) *drži se, kakor bi pokoro delal*; (1. dež) *drži se ko dež v pratiki*; *drži se kot dež*, (f. g. pratika, pust) *pust/pust v pratiki*; (f. g. ura) *drži se kot huda ura*; (f. g. vedeti) *drži se kot bi bil ne vem kdo*;
 - o ostalo:²⁴ kot klop: (1. držati se) *drži se me ko klop, (klop) fant se me drži ko klop*, (6. ko) *drži se ga ko klop, (klešč) drži se me kot klešč*; kot mona: (mona) *drži se kot kaka mona*; kot petelin na gnoju: (petelin) *drži se kot petelin na gnoju*; kot na pogrebu: (pogreb) *drži se kot na pogrebu*; (1. grofica) *drži se kot grofica*;

²⁴ Navedene so tudi nefrazeološke zveze, pri čemer vidimo, kako nedosledno je vključevanje frazemov v SSKJ, saj ne ločuje jasno med frazeološkimi in nefrazeološkimi zvezami, enkrat so slednje navedene v frazeološkem gnezdu, drugič v ilustrativnem gradivu, prav tako nefrazeološke zveze.

(lord) drži se kot lord; (knežna) drži se kot kakšna knežna; (2. najmanj) drži se, kot da je najmanj general; (bogzna) drži se, kot bi bil bogzna kdo; (1. tatrman) drži se kot tatrman; (zmrzlak) ne drži se kot kak zmrzlak; (mila jera) drži se kakor mila jera; (čmerika) drži se, kot bi pil samo čmeriko; (1. gril) drži se, kot bi grile jedel; (1. jesih) drži se, kot bi pil jesih; (metla, požreti/prekla) drži se, kot bi metlo/preklo požrl

- SSF: držati se kakor kmečka nevesta; držati se kakor žabja podobica; držati se (koga/česa) kot klop (kože); držati se koga/česa kot pijan plot; držati se koga/česa kot pijanec plot; držati se koga kot pijavka; držati se kot dež v pratiki; držati se kot Kurent v pratiki; držati se kot Pust v pratiki; držati se kot limona; držati se kot lipov bog; držati se kot mila jera; držati se kot vrisk, drži se, kot da ne bi znal šteti do pet;
- Pleteršnik: (držati) drži se ga kakor smola, kakor klop, drži se česa kakor pijanec plot, drži se, kakor da ne bi znal pet šteti; (klop) drži se ga kakor klop kože; (lašcec) drži se me kakor lašcec; (smrtnik) drži se kakor smrtnik; (trš) drži se kakor bukov trš; (smolika) drži se ga kakor smolika; (bog) držiš se kakor lipov bog!, (lipov) stati/držati se kakor lipov bog

Predvsem SSKJ nam pri določanju tega frazema ni v veliko pomoč, saj vsebuje tudi nefrazeološke besedne zveze, med ilustrativnim gradivom pa najdemo tudi frazem *drži se me ko klop*, ki ni vključen v frazeološko gnezdo. V korpusu ob iskanju *držati se* ne moremo razbrati ustreznih podatkov, ker so pomeni preveč razpršeni, ob iskanju *kot pijanec plot* v okolici pa dobimo 369 pojavitev ob kolokatorju *držati* in 61 ob *oklepati*, ob iskanju *pijan plot* dobimo 23 pojavitev ob *držati* in 3 ob *oklepati*. Ob iskanju *kot klop* dobimo 243 pojavitev ob kolokatorju *držati* in 16 ob *oklepati*.

5 temno kot ...

Upoštevala sem *temno kot v rogu*, *noč*.

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (temno) temno je kot v rogu; (tema) tema je kakor v rogu; (rog) bila je tema kakor v rogu;
- SSF: temno kot v rogu, tema kakor v rogu, tema kakor v mehu, tema kakor v peči, črn kot noč, tema kakor v riti;
- Pleteršnik: (tema) tema je kakor v mehu, kakor v rogu.

V korpusu dobimo ob iskanju *temno kot* v okolici 104 pojavitve ob kolokatorju *rog* in 23 ob kolokatorju *noč*.

6 zrno do zrna pogača, ...

Upoštevala sem *zrno do zrna pogača, kamen na kamen palača* in *kamen do kamna palača*.

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g., preg. do, kamen, pogača, zrno) *zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača*;
- SSSJ: *zrno na zrno pogača, kamen na kamen palača*;
- FS: *zrno do zrna pogača, kamen na kamen palača*.

Upoštevala sem obe obliki, torej poleg oblike s predlogom *do*, tudi s predlogom *na*. Zanimivo je, da je oblika s predlogom *na* pogostejša, v spletnem slovarju frazemov (FS) najdemo npr. »prehodno« obliko *zrno do zrna palača, kamen na kamen palača*; v spletnem slovarju (SSSJ) pa že obliko *zrno na zrno palača, kamen na kamen palača*. Tudi pogled v korpus pokaže približno polovico več zadetkov za *zrno na zrno* ter tudi med zadetki *zrno do zrna* veliko večjo pogostnost *zrno do zrna pogača, kamen na kamen palača*.²⁵ Na to obliko frazema je verjetno vplival tudi izbiblični citat, ki ga najdemo v Matejevem evangeliju: »Prišli bodo dnevi, ko od tega, kar vidite, ne bo ostal kamen na kamnu, ki ne bi bil zrušen.« Tudi E. Kržišnik v anketi iz leta 1987 piše o pogostejši obliki s predlogom *na*, čeprav tega SSKJ ne potrjuje (med gradivom za SSKJ je bilo devet izpisov frazema, le eden s predlogom *na*). Med razlogi za varianto *kamen na kamen* so naslednji: (a) prekrivnost med obliko in pomenom z npr. nefrazeološko zvezo *kamen na kamen* (zidati); (b) pomen frazeološke zveze *x do x-a* v pomenu 'veliko x-ov' je zastarel (v Pleteršnikovem slovarju najdemo *ni drugega videti nego luč do luči, glava do glave seje videla*); c) vpliv že omenjenega bibličnega citata. (Kržišnik 1990a: 138)

7 ne vedeti ...

Upoštevala sem *ne vedeti, kje se koga glava drži, ne kod ne kam, ne ure ne dneva*.

²⁵ Tudi v enem od obravnavanih učbenikov (*Slovenščina 2*) najdemo varianto *zrno na zrna pogača, kamen na kamen palača*.

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. vedeti) ne ve ne kod ne kam; (f. g. vedeti) ne ve, kje se ga glava drži; (f. g. ura) človek ne ve ne ure ne dneva; (f. g. piti, plačati, vedeti) ni se vedelo, kdo pije in kdo plača; (f. g. vedeti) napije se, da ne ve zase;
- SSF: ne vedeti, kjer se drži glava koga; ne vedeti, kdo pije in kdo plača.

V korpusu dobimo ob iskanju *glava drži* v okolici 88 pojavitev ob kolokatorju *kje*, ob iskanju *ne kod ne kam* dobimo 174 pojavitev ob kolokatorju *vedeti*, ob iskanju *ne ure ne dneva* dobimo 21 pojavitev ob kolokatorju *vedeti*.

8 ... v lase

Upoštevala sem *skočiti (si)*, *skakati (si)* v lase.

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. las, skočiti) skočiti si v lase; (f. g. las) otroci so si hitro v laseh, ta plemena so si večno v laseh; (f. g. lesti) šalj. to vino je tako, da leze v lase; (f. g. zlesti) šalj. pijača mu je zlezla v glavo, v lase;
- SSF: skakati si v lase, skočiti si v lase, biti si v laseh;
- Pleteršnik: (las) vino mu gre v lase, dobil ga je v lase; (skočiti) v lase si skočiti; (valje) žganje je tako močno, da človeku valje v lase skoči.

V korpusu dobimo ob iskanju *v lase* v okolici 1.140 pojavitev ob kolokatorju *skočiti* in 141 ob *skakati*.

9 hoditi od Poncija ...

Upoštevala sem *hoditi od Poncija do Pilata*; posebej sem štela še približne odgovore brez predloga *do* (*hoditi od Poncija Pilata*).

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (Poncij, Pilat) star., v zvezi hoditi od Poncija do Pilata; (f. g. hoditi) star. hoditi od Poncija do Pilata;
- SSF: hoditi/iti/letati/pošiljati koga od Poncija do Pilata.

V korpusu dobimo ob iskanju *od Poncija do Pilata* v okolici 40 pojavitev ob kolokatorju *hoditi*, 18 ob *pošiljati*, 4 ob *letati*.

10 ne biti vreden ...

Upoštevala sem *ne biti vreden počenega groša, prebite pare, piškavega oreha*.

Vključenost frazema v slovarje:

- *SSKJ*: (f. g. vredno, groš, počen) hiša ni vredna počenega groša; (f. g. vreden, sonce, obsevati) ni vreden, da ga sonce obseva; (f. g. obsijati) ni vreden, da ga sonce obsije; (f. g. vredno, beseda) pustiva to, saj ni vredno besed; (f. g. para², prebit) to ni vredno prebite pare; (f. g. oreh) to ni vredno piškavega oreha; (f. g. piškav) to ni vredno piškavega lešnika, oreha; (f. g. lešnik) to ni vredno piškavega lešnika; (f. g. zemlja) ni vreden, da ga zemlja nosi; (3. človek) ni vreden, da se imenuje človek; (f. g. obrisati) ni vreden, da bi si čevelj obrisal obenj; (f. g. tlačiti) ni vreden, da zemljo tlači; (f. g. živeti) ni vreden, da živi;
- *SSF*: kaj ni vredno (niti) prebite pare, ne biti vreden piškavega oreha, ne biti vreden počenega groša;
- *Pleteršnik*: ni piškavega oreha vreden; (2. vreden) ni vreden, da ga zemlja nosi; (misel) to ni vredno, da bi se v misel jemalo; (figa) ni vredno konjske fige.

V korpusu dobimo ob iskanju *počenega groša* v okolici dobimo 223 pojavitev ob kolokatorju *vreden*, ob iskanju *prebite pare* 14 pojavitev ob *vreden*, ob iskanju *piškavega oreha* pa 91.

11 ločiti zrnje ...

Upoštevala sem *ločiti zrnje od plev, od plevela*; posebej sem štela še približne odgovore brez predloga *od* (*ločiti zrnje plevela*).

Vključenost frazema v slovarje:

- *SSKJ*: (f. g. zrnje, pleve) knjiž. ločiti pleve od zrnja; (f. g. zrno) ločiti zrno od plev; (f. g. ločiti) knjiž. ločiti zrno od plevela; (f. g. ljuljka, pšenica) bibl. ločiti ljuljko od pšenice;
- *SSF*: ločiti pleve od zrnja, ločiti plevel od zrnja, ločiti zrnje od plev, ločiti zrnje od plevela, ločevati zrna od plevela, ločiti pleve od zrna, ločiti plevel od zrna, ločiti zrno od plev, ločiti zrno od plevela;
- *Pleteršnik*: (pleva) zrnje ločiti od plev.

Upoštevani sta bili obe varianti *ločiti zrnje od plev* in *plevela*. Pri frazemu lahko opazimo zamenjavo frazeološke sestavine *zrnje* – *zrno* in *pleve* – *plevel* (prim. Jakob 2013: 159). Kržišnik 1996 (136–137) pojasnjuje, da so za zamenjavo *plev* s *plevelom* nepoznavanje

referenčne predmetnosti (*pleve*), izrazna podobnost (*pleve – plevel*) in skupne konotativne pomenske sestavine ('nekaj nevrednega'). Varianta je kodificirana tudi v *SSKJ*, nenormativna napaka se je z rabo ustalila in bila na podlagi nje sprejeta v slovar, a kvalificirana kot *knjiž. (no)*, torej kot rabljena zlasti v leposlovju in znanstvenem jeziku, v pogovornem pa naj bi zvenela nenavadno, a že v anketi E. Kržišnik (1990a) se je izkazalo ravno nasprotno, da je varianta pogovorna (Kržišnik 1996: 137). V korpusu ob iskanju v okolici (dve mesti desno) dobimo 196 zadetkov za *pleva* in 54 za *plevel* ob iskanju *ločiti zrnje*, ob *ločiti zrno* 159 *pleva* in 88 *plevel*, ob *zrno od* 250 za *pleva* in 141 za *plevel*, ob *zrnje od* 326 za *pleva* in 89 za *plev*. Ob iskanju *od plevela* dobimo 146 zadetkov za *zrnje* in 88 za *zrno*, ob iskanju *od plev* 332 *zrnje* in 259 *zrno*.

Navedenim frazemom sta bila pri prvi nalogi dodana še dva nova: *biti poln samega sebe ... in korenček in ...*

12 biti poln samega sebe ...

Upoštevala sem *biti poln samega sebe kot fructalov/fruktalov sok*. V slovarju Razvezani jezik najdemo obliko *biti kot fructalov sok* (je kot Fructalov sok je *poln sam sebe, nadut*) v pomenu 'biti poln samega sebe, nadut'. V Gigafidi je en zadetek za *poln samega sebe kot f/Fructalov sok* in dva *poln sebe kot Fructalov sok*, dva zadetka sta za *biti kot f/Fructalov sok*.

13 korenček in ...

Upoštevala sem *korenček in palica*.²⁶ Frazem najdemo v spletnem slovarju frazemov (FS): (publicistično) *nagrajevanje in kaznovanje*. V korpusu dobimo ob iskanju *korenček* in v okolici 317 pojavitev ob kolokatorju *palica*.

6.2 DRUGA NALOGA

Druga naloga je zahtevala poznavanje pomena frazemov, navedenih v slovarski obliki. Pri vrednotenju odgovorov sem se opirala na pomensko razlago v slovarjih, predvsem v *SSKJ* in *SSF* ter tudi spletnih slovarjih. Delitev na (a) ožji in (b) širši pomen sem upoštevala pri frazemu *hoditi kot maček okrog vrele kaše*.

Dijaki so morali opisati pomen naslednjih frazemov.

²⁶ Frazem je bil v slovenščino prevzet iz angleščine, in sicer prvi zadetek v Gigafidi najdemo leta 1991.

1 priti na boben

Pomen v slovarju: SSKJ (podobno SSF, Pleteršnik): (2. boben) navadno v zvezi s pognati, priti *prisilna dražba, gospodarski propad*: kmetija je šla na boben; pognati, priti, spraviti na boben; grozil jim je z bobnom.

2 imeti slamo v glavi

Pomen v slovarju:

- SSKJ (podobno SSF): (f. g. slama, glava) iron. ta ima pa slamo v glavi *nič ne ve, ne zna*;
- Pleteršnik: slamo imeti v glavi, ein leeres Gehirn haben;²⁷
- FS: *biti neumen, neintelligenten*;
- RJ: *biti neumen, brez znanja, nerazgledan*.

3 (kaj) iti po vodi

Pomen v slovarju:

- SSKJ: (f. g. splavati) ekspr. vse je splavalo po vodi *propadlo*; (f. g. voda) ekspr. načrt je padel v vodo *se ni uresničil*;
- SSF: frazem ni vključen;
- FS: splavati po vodi *propasti, izjaloviti se, ne uresničiti se, postati nedosegljiv*;
- SSSJ: (dokončno/hitro) splavati po vodi/splavati po zlu *če priložnost ali načrt splava po vodi, ga človek ne uresniči, bodisi zaradi lastnih napak ali neugodnih okoliščin, ali če po vodi splava nek posel ali dejavnost, jo človek ne izpelje do konca, zato propade*.

4 hoditi kot maček okrog vrele kaše

Pomen v slovarju:

- SSKJ (podobno SSF): (f. g. mačka, kaša, hoditi) hodi kakor mačka okrog vrele kaše *ne upa se lotiti jedra problema*;
- FS: hoditi/vrteti se/smukati se kot mačka okrog vrele kaše *ne upati si preiti k bistvu, bati se lotiti česa*;
- SSSJ: hoditi kot maček okrog/okoli vrele kaše *o neodločnosti, previdnosti*.

²⁷ Zveza *ein leeres Gehirn* je razložena kot 'geringe, wenige Einsichten' (*Vollständiges Wörterbuch der deutschen Sprache*, 1840), torej tudi v pomenu 'imeti malo znanja', in ne 'biti neumen', bolj kot frazemu *imeti slamo v glavi* ustreza frazemu *imeti prazno glavo*.

Kar nekaj odgovorov dijakov je bilo v pomenu 'previdno, pazljivo', iz česar bi lahko sklepali, da se pomen frazema širi. Ta pomen sem upoštevala kot (b) širši, v (a) ožjem pomenu pa pomen, kot ga navaja SSKJ (SSF).

5 ubiti dve muhi na en mah

Pomen v slovarju: SSKJ (podobno SSF, FS): (f. g. muha, mäh, ubiti) ekspr. ubiti, zadeti dve muhi na en mah z *enim dejanjem hkrati opraviti dve stvari*.

Na novo je bil dodan frazem *pomesti pod preprogo kaj*.

6 pomesti pod preprogo (kaj)

Pomen v slovarju:

- SSKJ: frazem ni vključen;
- SSF (FS): *skriti, prikriti, ignorirati kaj praviloma negativnega; ne narediti česa, ne ukrepati*;
- FS: *pomesti kaj pod preprogo/tepih, tudi: pometati; pometanje pod preprogo (pogovorno) prikriti, zakriti, ignorirati kaj (negativnega); ne reševati česa, ne ukrepati*.

7 nočni ptič

Pomen v slovarju:

- SSKJ: (f. g. nočen) ekspr. on je pravi nočni ptič *(rad) dolgo bedi, dela; (rad) ponočuje*; (2. ptič) postal je pravi nočni ptič *(rad) dolgo bedi, dela; (rad) ponočuje*;
- SSF: frazem ni vključen;
- SSSJ: *nočna ptica/nočni ptič človek, ki ima tak bioritem, da je bolj aktiven v večernih in nočnih urah*;
- FS: *oseba, ki je aktivna bolj ponoči kot podnevi*.

8 vezati otrobe

Pomen v slovarju:

- SSKJ (podobno SSF) (f. g. otrobi, vezati) ekspr. otrobe vezati vsebinsko prazno govoriti;
- Pleteršnik: *govoriti kakor bi otrobe vezal, otrobe vezati, unzusammenhängendes Zeug*;
- FS: *govoriti brez vsebine; govoriti, ne da bi to imelo kakšno vrednost, pomen, korist*.

9 nositi srce na dlani

Pomen v slovarju:

- SSKJ (podobno SSF): (f. g. srce, dlan) ekspr. nositi srce na dlani *vedno očitno kazati svoja čustva*;
- FS: *vedno odkrito kazati svoja čustva, biti zelo odkrit*.

10 rdeča nit (česa)

Pomen v slovarju:

- SSKJ: (f. g. rdeč) ekspr. to je rdeča nit vseh pogovorov *bistveni sestavni del*;
- SSF: (kot) rdeča nit *kar je v celotnem pojavu bistven sestavni del*;
- FS: *povezovalni element, vodilna misel, bistvena sestavina česa*.

11 prodati pod roko

Pomen v slovarju:

- SSKJ: (f. g. roka) pog. kupiti, prodati pod roko *nezakonito, skrivaj*;
- SSF: frazem ni vključen;
- FS: pod roko *skrivaj, nezakonito*.

12 umiti si roke

Pomen v slovarju:

- SSKJ: (f. g. umiti, roka) umiti si roke (kot Pilat) *ne sprejeti odgovornosti za negativno dejanje, ki ga je kdo storil ne popolnoma prostovoljno*;
- SSF: oprati si roke (kot Pilat)/po pilatovsko si umiti roke *znebiti se krivde; ne sprejeti odgovornosti za negativno dejanje, ki ga je kdo storil ne popolnoma prostovoljno*;
- FS: umiti si roke; po pilatovsko si umiti roke; kot (Poncij) Pilat si umiti roke, tudi: *umivati; pilatovsko umivanje rok zavriniti krivdo, odgovornost*.

13 mlatiti prazno slamo²⁸

Pomen v slovarju:

²⁸ Med odgovori dijakov jih je bilo veliko tudi v pomenu 'delati brez pomena, smisla, neučinkovito', kar je pokazala tudi anketa E. Kržišnik (2015). Sklepali bi lahko, da gre za pomensko širitev, a Pleteršnik za *leeres Stroh dreschen* navaja *eine erfolglose Arbeit*, torej gre za pomensko zožitev, ki se je od 19. stoletja dogajala tudi v nemščini. V slovenščini morda ta premik še ni dokončan, a v korpusu med 341 pojavitvami (iskanje *prazno slamo* v okolici ob kolokatorju *mlatiti* na prvem mestu) ni nobena v nedvoumnem pomenu negovorjenja. (Kržišnik 2015: 136) Zanimivo je, da tudi Razvezani jezik navaja le pomen 'govoriti', ne tudi 'delati'.

- SSKJ (podobno SSF): (f. g. slama, mlatiti, prazen) ekspr. mlatiti, otepati prazno slamo vsebinsko prazno govoriti;
- Pleteršnik: (mlatiti) prazno slamo m., leeres Stroh dreschen, = eine erfolglose Arbeit;
- FS: *govoriti brez vsebine; govoriti, ne da bi to imelo kakšno vrednost, pomen, korist;*
- RJ: *Govoriti neumnosti, nekaj, kar z vprašanjem ali temo nima nobene povezave, torej, govoriti zastonj, kakor zastonj mlatimo prazno slamo, saj v njej ni več semena.*

Dodan je bil še en novi frazem *pranje denarja*.

14 pranje denarja²⁹

Frazem najdemo le v spletnem slovarju frazemov (FS): prati denar, pranje denarja *nelegalno, kriminalno pridobljen denar preusmeriti v legalne posle in tako zabrisati njegov izvor*.

6.3 TRETJA NALOGA

Tretja naloga je zahtevala poznavanje pomena frazemov iz grške in krščanske tradicije. Ta naloga je bila edina, ki je preverjala del frazeološke kompetence, ki ga dijakom zagotavlja predvsem izobraževanje (Kržišnik 2015: 137). Delitev na (a) ožji in (b) širši pomen sem upoštevala pri primerih *labodji spev, dekla božja* in *strici iz ozadja*.

Dijaki so morali opisati pomen naslednjih frazemov.

1 damoklejev meč

Pomen v slovarju: SSKJ (podobno SSF): (f. g. meč) nad glavo mu visi Damoklejev meč *je v nenehno preteči nevarnosti*; (Damoklejev) v zvezi Damoklejev meč *nenehno preteča nevarnost*.

²⁹ Frazem *pranje denarja* je v splošno rabo prišel iz terminologije, razlog za frazeologizacijo je morda strukturna analogija s frazemom *prati umazano perilo* (SSKJ in SSF) 'obravnnavati domače, osebne spore, nesoglasja vpričo drugih', povezuje ju zlasti njuna negativna konotacija (Jakop 2013: 163–164). Frazem še vedno ohranja svoj terminološki status in s tem specializiran pomen, ki ga dijaki večinoma niso poznali, pač pa so ga opisovali splošneje. Tako ugotavlja tudi E. Kržišnik (2015), morda takšen razvoj splošnejšega pomena, torej kot 'dejanje, povezano z denarnimi/finančnimi nepravilnostmi', v prihodnosti ne bi bil presenečenje. (Prav tam: 137)

2 gordijski voz

Pomen v slovarju: SSKJ: (f. g. voz, gordijski): knjiž., v zvezi gordijski voz *zapletena, težko rešljiva zadeva ali vprašanje*.

3 sizifovo delo

Pomen v slovarju:

- SSKJ (podobno SSF): (Sizifov): knjiž., v zvezi Sizifovo delo *brezuspešno, neuresničljivo delo*;
- FS: *brezuspešno, nesmiselno delo; delo ki nima učinka*.

4 labodji spev

Pomen v slovarju:

- SSKJ: (spev): vznes. labodji spev *pesnikovo, pisateljevo, skladateljevo zadnje pomembno delo pred smrtjo*;
- SSF: (1) *ustvarjalčevo zadnje pomembno delo pred smrtjo*, (2) *zadnje dejanje, dosežek pred slovesom koga sploh*;
- FS: *ustvarjalčevo zadnje delo; zadnji dosežek/nastop*.

Pri tem primeru sem upoštevala razdelitev na ožji in širši pomen: (a) 'zadnje pomembno delo pred smrtjo', (b) 'zadnje delo (pred smrtjo)' (prim. Kržišnik 2015: 137). Pomenska širitev je opazna tudi v SSF, ki ima dva pomena (prvi je v ožjem, drugi v širšem pomenu), in v spletnem frazeološkem slovarju, kjer je frazem razložen le v drugem, širšem pomenu.

5 trkati se na prsi

Pomen v slovarju:

- SSKJ: (f. g. trkati, prsi): ekspr. ponosno se je trkal na svoje prsi *se je hvalil, bahal*;
- SSF: *trkati se po prstih hvaliti se, bahati se*.

6 posipati se s pepelom

Pomen v slovarju: SSKJ (podobno SSF): (f. g. posipati se, pepel): knjiž. *posipati se s pepelom kesati se svojih slabih dejanj*.

7 dekla božja

Pomen v slovarju: *SSKJ* (podobno *Pleteršnik*): (f. g. dekla, božji): star. božja dekla *smrt*. Poleg (a) ožjega pomena 'smrt' sem v (b) širšem pomenu upoštevala razlago homonimne besedne zveze 'Marija' (prim. Kržišnik 2015: 137).

8 jabolko spora

Pomen v slovarju: *SSKJ* (podobno *SSF*): (f. g. spor): knjiž. jabolko spora *stvar, ki je vzrok spora*.

Navedenim frazemom sta bila dodana dva nova: *duh uide iz steklenice* in *strici iz ozadja*.

9 duh uide iz steklenice

Pomen v slovarju:

- FS: *kaj uide izpod nadzora*;
- SSSJ: duh uide iz steklenice *v družbi se nekaj sproži in navadno nimamo vpliva na razplet*

10 strici iz ozadja³⁰

Frazem najdemo v spletnem frazeološkem slovarju (FS): (slabšalno) (javnosti neznana) oseba, ki na prikrit način pomembno vpliva na politiko in/ali gospodarstvo. V slovarju *Razvezani jezik* pa najdemo: odzadnji stric³¹ 'stric, ki te usmerja od zadaj in iz ozadja'. Poleg pomena v (a) ožjem smislu 'osebe, lobiji, ki imajo nadzor nad političnim dogajanjem, a jih javnost ne pozna' sem upoštevala tudi pomen v (b) širšem smislu '(prikrite) vplivne vezi, močje' (Kržišnik 2015: 137).

6.4 ČETRТА NALOGA

Četrta naloga je zahtevala tvorno poznavanje oblike in pomena, enobesedne izraze in proste besedne zveze je bilo treba nadomestiti s frazeološkimi. Ta naloga je bila najtežja, saj je poleg poznavanja oblike in pomena frazema v nekaterih primerih zahtevala tudi celovito spremembo povedi z enobesedno ali prostobesednozvezno sopomenko (npr. *Iz našega lepega načrta ni nič*

³⁰ N. Jakop (2013) nastanek frazeološkega neologizma *stric iz ozadja* razlaga s poimenovalno potrebo v političnem diskurzu zadnjih let po »vršilcu dejanja«, saj skladenjska vloga frazema *delovati iz ozadja* (tudi v *SSKJ*, ne pa v *SSF*) skladenjske vloge vršilca dejanja ne ponuja. Frazem *siva eminenca* (*SSKJ* in *SSF*) 'kdor prikrito, iz ozadja odloča o vsem pomembnem' nima enake konotativne vrednosti, stric iz ozadja ima namreč negativno konotacijo. (Prav tam: 160–161)

³¹ Gre pravzaprav za prenovitev frazeološke zgradbe frazema *stric iz ozadja*, kar kaže na to, da gre pri frazemu *stric iz ozadja* že za precej ustaljen frazem, ki že motivira prenovitve (Jakop 2013: 161–162).

je bilo treba spremeniti v *Naš lepi načrt je šel/splaval po vodi*, kar ovira asociativnost) (Kržišnik 2015: 138). Delitev na (a) ožji in (b) širši pomen sem upoštevala pri primerih *Rada je opravljala* in *Hitro se je zaljubila*.

Dijaki so morali zapisati frazeme za naslednje primere. Del, ki so ga morali nadomestiti, je bil natisnjen v ležečem tisku.

1 Rodil se je v siromašni družini.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. prijokati) ekspr. na svet je prijokal v porodnišnici *rodil se je v porodnišnici*; (f. g. privekati) bila je slabotna, odkar je privékala na svet *se je rodila*; (f. g. pogledati) ekspr. v tem mestu sem pogledal na svet *sem se rodil*; (f. g. ugledati) star. tu je ugledal luč sveta *tu se je rodil*; (f. g. zagledati) star. beli dan, luč sveta je zagledal v kmečki hiši *rodil se je*; (f. g. svet) ekspr. v tem mestu sem pogledal, prijokal na svet *sem se rodil*; (f. g. štoklja) evfem. štoklja ti bo prinesla bratca *rodil se ti bo bratec*; (f. g. priti) ekspr. v tem kraju je prišel na svet *se je rodil*; (f. g. prilesti) ekspr. komaj si prilezel na svet, ne boš nam ukazoval *zelo si še mlad, neizkušen*; (f. g. zibelka/zibel) knjiž. zibelka/zibel mu je stekla v tej hiši *rodil se je*; (f. g. zajokati) ekspr. pri njih je včeraj zajokal tretji sin *se je rodil*;³² (f. g. zibati) knjiž. zibali so ga v kmečki hiši *rodil se je*;
- SSF: zagledati/ugledati luč sveta, priti na svet, prijokati/privekati na svet.

2 Rada je opravljala.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (2. govoriti) pog. govoriti čez koga *opravljati, obrekovati ga*; (f. g. jezik, opletati, z) slabš. opletati z jezikom *opravljati, obrekovati*; (f. g. nositi, zob) pog., ekspr. nositi koga po zobeh *obrekovati, opravljati ga*; (f. g. vlačiti, zob) star. vlačiti koga po zobeh *opravljati, obrekovati*; (f. g. čez) star. čez zobe vleči *opravljati, obrekovati*; (f. g. obisti) ekspr. obrali so jo do obisti *zelo so jo obrekovali*; (f. g. iztegovati, jezik) nizko ko se bo izvedelo, bodo ljudje spet iztegovali jezike *opravljali, obrekovali*; (f. g. kost, obrati) obrali so jo do kosti *zelo so jo obrekovali*; (f. g. metati) ekspr. kritiki so metali blato nanj *sramotili, obrekovali so ga*;

³² Čeprav je primer naveden v frazeološkem gnezdu, je v slovarju na tem mestu napaka, saj ne gre za frazem *zajokati*, pač pa za besedo s prenesenim pomenom.

- SSF: nositi/vlačiti koga po zobeh *obrekovati, opravljati*; vlačiti koga/kaj po blatu *sramotiti, obrekovati*; obirati koga do kosti (1) *povzročiti, da kdo potroši, izda, izgubi ves denar*, (2) *zelo obrekovati koga*; obrati koga do obisti (1) *zelo obrekovati koga*, (2) *povzročiti, da kdo potroši, izda, izgubi ves denar*;
- Pleteršnik: (zob) čez zobe vleči koga, po zobeh nositi.

Pri frazemu sem poleg frazemov v ožjem (a) merilu (*vlačiti po zobeh (koga), opletati z jezikom*) upoštevala tudi (b) *govoriti za hrbtom in govoriti čez koga*.

3 Varala ga je tri leta.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. skakati, plot) ekspr. skakati čez ojnice, čez plot *biti nezvest v zakonu*; (f. g. ojnica) ekspr. skakati čez ojnice *biti nezvest v zakonu; ne ubogati, delati, kar je nedovoljeno*; (f. g. voditi, vleči, nos) ekspr. voditi/vleči koga za nos *varati ga*; (f. g. natakniti, rog) ekspr. žena mu je nasadila, nataknila roge *imela je spolni odnos, spolne odnose z drugimi moškimi*; (f. g. okoli) pog. koga okoli prinesiti *ogoljufati, prevarati*;
- SSF: skočiti/skakati čez plot/planke/ojnice *biti nezvest v zakonu*; voditi/vleči koga za nos *varati koga*; natakniti/nasaditi komu roge (1) *imeti spolni odnos, spolne odnose z drugimi moškimi*, (2) *prevarati koga sploh*.

4 Odšel je užaljen.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. nos) ekspr. oditi z dolgim nosom *osramočen; ne da bi kaj opravil*; ekspr. nos se mu je podaljšal, povetil, zavihal *z izrazom je pokazal, da je užaljen, prizadet*; (f. g. pobesiti se) nos (se mu) je pobesil *povesil*; (f. g. nos, pokaditi se) ekspr. pod nos se mu je pokadilo *z izrazom je pokazal, da je užaljen, prizadet* (f. g. 1. brk) brki so se mu povesili *užaljen je, potr*;
- SSF: nos se je podaljšal/povesil komu *pokazal je užaljenost, prizadetost z izrazom*; z dolgim nosom *razočarano, brez uspeha*; oditi z dolgim nosom *oditi osramočen, razočaran, ne da bi kaj opravil*; ostati z dolgim nosom (1) *biti razočaran, oškodovan*, (2) *biti neuspešen, ne opraviti načrtovanega*;
- FS: oditi/ostati z dolgim nosom, tudi: odhajati, ostajati *ne uspeti, ne doseči željenega, biti razočaran*; z dolgim nosom *razočarano; osramočeno*;

- RJ: imeti nos do Pakistana, imeti surlo do Tadž Mahala³³ *biti zelo razočaran, ker se ti nekaj ni posrečilo.*

5 Nazadnje so se lotili dela.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. pljuniti) treba bo pljuniti v roke *treba bo z vnemo, prizadevnostjo (začeti) delati*; (f. g. kramp) ekspr. treba bo prijeti za kramp *začeti fizično delati*; (f. g. bik) zgrabiti bika za roge *odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela*;
- SSF: pljuniti v roke (1) *z vnemo in brez obotavljanja lotiti se kakega dela*, (2) *zelo se potruditi za kaj, pri čem*; zavihat/zasukati (si) rokave *z vnemo, prizadevnostjo (začeti) delati*; z(a)grabiti bika za roge *odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela*;
- SSSJ: pljuniti v roke/dlani *pristopiti k nalogi ali delu*.

6 Zunaj močno dežuje.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. škaf) lije kakor iz škafa *zelo*;
- SSF: liti kot/kakor iz škafa, deževati kot iz škafa *zelo, močno lije, dežuje*;³⁴
- Pleteršnik: (škaf) dež gre, kakor da bi iz škafa (s škafom) lil; (kap) kakor izpod kapa je lilo z neba.

7 Hitro se je zaljubila.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. srce, dati, podariti) ekspr. dati, knjiž. podariti komu srce *čustveno, zlasti ljubezensko se navezati na koga*; (f. g. puščica) ekspr. zadela ga je Amorjeva puščica *zaljubil se je*; (f. g. srce, izgubiti) ekspr. izgubiti srce *zaljubiti se*; (f. g. pamet, zmešati) ekspr. to dekle mu je zmešalo pamet *zaljubil se je vanjo*; (f. g. ponoreti) ekspr. ponorel je za tisto lepotico *zaljubil se je vanjo*; (f. g. prestreliti) ekspr. ljubezen mu je prestrelila srce *zaljubil se je*; (f. g. prizadeti) ekspr. ni bilo fanta, ki mu ne bi prizadela srca *ki se ne bi zaljubil vanjo*;

³³ Slovar govorne slovenščine navaja frazem kot »soroden« frazemoma *oditi z dolgim nosom* 'biti osramočen, razočaran, ker se kaj ni posrečilo' in *komu se povesi nos*, razlaga pa ga kot 'biti zelo razočaran', kar je pomensko ustrezno prvemu frazemu *oditi z dolgim nosom*.

³⁴ Gre za stavčni frazem, zato je ustrezna oblika *lije kot iz škafa oz. dežuje kot iz škafa*.

- SSSJ: metuljčki v trebuhu/želodcu, imeti/čutiti/začutiti metuljčke v trebuhu/želodcu *občutek, ko je človek zaljubljen*;
- SI: metuljčki v trebuhu (pogovorno)³⁵ *občutek prijetnega ščemenja v trebuhu, običajno zaradi zaljubljenosti ali pričakovanja*.

Čeprav je primer zahteval frazem za pomen 'zaljubiti se', sem v širšem (b) merilu upoštevala tudi odgovore v pomenu 'hitro se zaljubiti' (*zaljubiti se na prvi pogled*).

8 Ta človek je moj *glavni pomočnik*.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. roka) ekspr. on je njegova desna roka *nepogrešljiv, najožji sodelavec*;
- SSF: desna roka *nepogrešljiv, najožji sodelavec*.

9 Odšel je, *ne da bi kaj opravil/dobil*.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. roka) ekspr. ostal je praznih rok *ni dobil pričakovanega; njegova pričakovanja se niso uresničila*; (f. g. dolg, nos, oditi, z) ekspr. oditi z dolgim nosom *osramočen; ne da bi kaj opravil*;
- SSF: oditi z dolgim nosom *oditi osramočen, razočaran, ne da bi kaj opravil*.

10 Starši so ga zelo *razvajali*.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

³⁵ Frazem *imeti/dobiti metuljčke v trebuhu* je novejši, saj ga v korpusih ni zaslediti pred letom 2002. V spletnem angleško-slovenskem slovarju idiomov (SI) najdemo frazem *metuljčki v trebuhu* in angleški frazem *butterflies in (one's) stomach*, torej gre za angleški kalk, njegov pomen pa je širši in ne pomeni le občutka v času zaljubljenosti, pač pa pomeni občutek ščemenja v trebuhu v času pričakovanja. Pregled korpusnih pojavitev *metuljček ob trebuh* pokaže, da gre v veliki večini primerov za pomen občutka v trebuhu v času zaljubljenosti in prijetnega pričakovanja, vendar je pomen tudi širši, saj najdemo tudi primere v pomenu občutka »treme« pred kakšnim tveganjem, pomembnim ipd. dejanjem, takšen širši pomen ima tudi frazem v angleščini. Medtem je Valenčič Arh (2013) v Jakop (2013: 163) ob preučevanju prevoda avstrijske pisateljice Christine Nöstlinger opazovala zvezo *imeti metuljčke v trebuhu* kot prevod nemške zveze *Schmetterlinge im Bauch* in ugotovila, da je frazem prišel v slovenščino po letu 2013 pod vplivom nemške prevodne literature.

- SSKJ: (f. g. nositi, roka) ekspr. zmeraj so ga na rokah nosili³⁶ *zelo negovali, razvajali; zelo obzirni, pozorni so bili do njega*; (f. g. ujčkati) ekspr. doma jih niso preveč ujčkali *razvajali*;³⁷
- FS: nositi koga po/na rokah *biti do koga zelo pozoren, izpolniti mu vsako željo; ravnati s kom zelo obzirno, skrbno, lepo*.

11 Rada bi storila tako, da bi zadovoljila obe strani.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. volk, koza, sit, cel) ekspr. narediti tako, da bo volk sit in koza cela *da bo prav za obe strani*;
- SSF: (tako, da) bo volk sit in koza cela *(da) bo prav za obe strani*;
- Pleteršnik: (volk) volk sit pa koza cela ne more biti, (koza) ne more biti koza cela in volk sit, (sit) prepir tako poravnati, da bo volk sit in koza debela = Streitende so vergleichen, daß keiner dabei zu kurz kommt.

12 Iz našega lepega načrta ni nič.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. splavati) ekspr. vse je splavalo po vodi *propadlo*; (f. g. pasti) ekspr. načrt je padel v vodo *se ni uresničil*; (f. g. franža) pog., ekspr. iti v franže *propadati, uničevati se*; (f. g. rak¹, žvižgati) ekspr. vse njegovo prizadevanje je šlo rakom žvižgat *je bilo zaman, brez uspeha*; ekspr. kmalu bi bili šli vsi rakom žvižgat *bi umrli, se ubili*; (f. g. iti, po) ekspr. šel je po gobe *umrl je*; (f. g. goba) ekspr. šel je po gobe *umrl je*; ekspr. premoženje je šlo po gobe *je propadlo*;
- SSF: pasti v vodo *propasti, ne uresničiti se*; iti v franže (1) *strgati se*, (2) *propasti, uničiti se*; iti po zlu *propasti*; iti narobe; iti po gobe (1) *umreti*, (2) *propasti*; iti rakom žvižgat/iti rakom žvižgat in ribah/žabam gost *biti zaman, brez uspeha; propasti; umreti, ubiti se*;
- FS: splavati po vodi *propasti, izjaloviti se, ne uresničiti se, postati nedosegljiv*; pasti v vodo *izjaloviti se, ne uresničiti se, ne uspeti, biti zaman*; iti po zlu *propasti; biti uničen, izgubljen*; iti v franže (pogovorno) *propadati, razpasti, biti uničen*; iti rakom žvižgat (in

³⁶ Zanimivo je, da v SSKJ najdemo le varianto *nositi na rokah*, medtem ko so vsi dijaki, ki so navedli ta frazem, zapisali *nositi po rokah*. Prenovljeni SSKJ (2014) nerazločevalno navaja obe varianti, zanimivo je, da pozna Pleteršnikov slovar le varianto *nositi po rokah*. V korpusu pregled naključnih gesel pokaže, da je v frazeološkem pomenu zveza *po rokah* veliko pogostejša kot *na rokah*. Slednja se večinoma pojavlja v verskih besedilih, saj je frazem izvorno izbiblični (najdemo ga v Matejevem evangeliju: »Če si Božji Sin, se vrzi dol, kajti pisano je: Svojim angelom bo zate zapovedoval in na rokah te bodo nosili, da z nogo ne zadeneš ob kamen.«).

³⁷ Tudi tukaj ne gre za frazem, pač pa besedo, čeprav je navedena v frazeološkem gnezdu.

ribam pet/gost) *propasti, ne uspeti; umreti, ubiti se; iti po gobe propasti, ne uspeti; umreti, ubiti se;*

- SSSJ: *iti rakom žvižgat če gre nekaj rakom žvižgat, se uniči, ne uspe ali pa se ne uresniči; (dokončno/hitro) splavati po vodi/splavati po zlu če priložnost ali načrt splava po vodi, ga človek ne uresniči, bodisi zaradi lastnih napak ali neugodnih okoliščin, ali če po vodi splava nek posel ali dejavnost, jo človek ne izpelje do konca, zato propade.*

13 Ta človek se zna prilagoditi vsakemu režimu.³⁸

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. obračati, plašč) ekspr. *obračati plašč po vetru zaradi koristi prilagajati svoje ravnanje, prepričanje trenutnim razmeram;*
- SSF: *obračati/obrniti plašč po vetru; obračati/obrniti se po vetru zaradi koristi prilagajati svoje ravnanje, prepričanje trenutnim razmeram; obračanje po vetru prilagajanje ravnanja, prepričanja zaradi koristi, glede na trenutne razmere;*
- FS: *obračati plašč po vetru, tudi: obrniti; obračanje plašča po vetru/obračati se po vetru koristolovsko prilagajati svoje ravnanje, mnenje trenutnim razmeram; plavati s tokom (nekritično) sprejemati večinsko mnenje, prilagajati se večini.*

14 Najprej sta govorila mirno, nato sta se stepla.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. las, skočiti) ekspr. *skočiti si v lase spreti se; stepsti se; (f. g. skakati) ekspr. skakati si v lase prepirati se; tepsti se;*
- SSF: *skočiti/skakati si v lase spreti se; stepsti se;*
- Pleteršnik: *(skočiti) v lase si skočiti.*

15 Nikoli nič ne ve, ampak danes je dobro odgovoril. Tudi neumnemu se včasih posreči.

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. kura, slep, zrno, najti) preg. *tudi slepa kura včasih zrno najde tudi človeku z manjšimi sposobnostmi se včasih kaj posreči;*
- SSF: *najti kaj kot slepa kura zrno/kot slepa kura zrno na slepo, brez premisleka;*
- Pleteršnik: *(kura) tudi slepa kura zrno najde.*

³⁸ V anketi je bila napaka, namesto dovršnika bi moral biti nedovršnik *prilagajati se*.

16 V starem stanovanju je bilo zelo mraz, tu pa vrišč od vseh strani, *tako da smo prišli s slabega na slabše.*

Frazemi s tem pomenov v slovarjih:

- SSKJ: (f. g. dež, kap, z) ekspr. priti z dežja pod kap *iz ene neprijetnosti v drugo, še hujšo*;
- SSF: priti z dežja pod kap/z dežja pod kap *iz ene neprijetnosti v drugo, še hujšo*;
- Pleteršnik: (kap) dežja pod kap, aus dem Regen in die Traufe.

Navedenim frazemom je bil dodan novi frazem *zmenek na slepo*.

17 Prek spleta sta se dogovorila za *zmenek*, ne da bi se sploh poznala.

Frazem *zmenek na slepo* je delni kalk, prevzet iz angleščine (*blind date*). V korpusu najdemo 433 zadetkov za frazem *zmenek na slepo*, 52 pa za popolni kalk *slepi zmenek*, ne najdemo pa ga še v nobenem od slovarjev.

6.5 PETA NALOGA

Peta naloga je zahtevala prepoznavanje normativnih odstopanj, in sicer frazemov iz literarnih besedil 19. stoletja. Poleg navedbe frazema v slovarski obliki so morali dijaki ugotoviti tudi zvrstno ali kako drugo zaznamovanost frazemov. Frazemi so časovnozvrstno zaznamovani kot zastareli in vezani na umetnostna besedila. Dodana sta bila dva nova frazema *biti v istem čolnu* in *strici iz ozadja*, časovnozvrstno zaznamovana kot sodobna in vezana na publicistična besedila. Pri časovni zvrstnosti sem upoštevala splošno oznako časovno zaznamovano³⁹ in natančnejše opredelitve (zastarelo, starinsko, arhaično ipd. ter sodobno, novo ipd.), pri funkcijski zvrstnosti sem upoštevala oznake umetnostno besedilo in publicistično, časopisni frazem.

Dijaki so morali prepoznati izhodiščne frazeme v naslednjih primerih.

1 bilo mu je na jok

Gre za prenovitev frazema *gre na jok komu*. Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. jok) ekspr. na jok mi gre, ko vidim tako brezbržnost *zelo sem prizadet*;

³⁹ Zavedam se, da je oznaka časovno zaznamovano zelo splošna in da ne razkriva, kakšno zaznamovanost so mislili dijaki. Zato sem posebej navedla odgovore, ki so vsebovali le splošno oznako, in posebej tiste, ki so bili natančnejši (zastarelo, starinsko, arhaično ipd. ter sodobno, novo ipd.).

- SSF: frazem ni vključen;
- Pleteršnik: na jok mi gre.

2 biti v istem čolnu

Gre za novi frazem, ki ga najdemo v spletnem slovarju frazemov (FS): biti/sedeti v istem čolnu; biti na isti barki *biti v enakem položaju; morati skupaj obvladati težek položaj, problem*. V ostalih slovarjih se ne pojavlja, najdemo pa frazem s podobnim, a ne povsem prekrivnim pomenom *biti/znajti se v kaši/godlji/zosu/dreku*:

- SSKJ: frazem ni vključen;⁴⁰
- SSF: biti v kaši, godlji, zosu *biti v neprijetnem, zapletenem položaju*;
- FS: zabresti v (lepo) kašo; znajti se v (lepi) kaši; biti v (lepi) kaši *znajti se v težavah, v neprijetnem položaju*; biti/znajti se v (lepem) zosu *biti, znajti se v zagati, v težavah*; biti (do kolen/do vratu) v dreku (blatu) (vulgarno) *biti v težavah, neprijetnem položaju*; biti/stati/znajti se na istem bregu *imeti enake poglede, nazore; imeti iste interese, cilje*;
- Pleteršnik: (kaša) v kaši biti, im Malheur sein.

3 smejati se v zobe (komu)

Gre za prenovitev frazema *smejati se komu v brk/obraz*. Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. smejati se, brk) ekspr. v brk se mu smeje *predrzo, nesramno*; (f. g. obraz) ekspr. v obraz se mu je smejal *ni prikrival posmeha, smeha*; (f. g. pest) pog. smejati se komu v pest *komu se (skrivaj) posmehovati*;
- SSF: v brk se smejati komu *predrzo, nesramno smejati se komu*; smejati se v obraz komu *ne prikrivati posmeha, smeha*; smejati se komu v pest *skrivno se komu posmehovati, na skrivaj biti škodoželjen do koga*; smejati se v zobe komu *ne prikrivati posmeha, smeha*.

4 zaljubljen čez ušesa

Gre za prenovitev frazema *zaljubljen do ušes*. Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: *biti zaljubljen do ušes* kot zgled ob podiztočnici *zaljubljen*;
- SSF: biti zaljubljen do ušes (v koga/kaj) *biti zelo zaljubljen*;
- FS: biti zaljubljen do ušes (in še čez) *biti zelo zaljubljen*.

⁴⁰ V SSKJ frazema za pomen 'biti/znajti se v neprijetnem položaju' ne najdemo: (kaša) 4. ekspr. *neprijeten, zapleten položaj*; (godlja) 3. ekspr. *neprijeten, zapleten položaj*; (zos) 2. nizko *neprijeten, zapleten položaj*; (drek) 3. nizko *neprijeten, zapleten položaj*, pojavlja pa se v SSF in spletnem slovarju frazemov.

5 (to bom pomnil) ves svoj živ dan

Gre za prenovitev frazema *vse svoje žive dni*. Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. dan, živ) ekspr. za vse svoje žive dni si bom zapomnil *za vse življenje*;
- SSF: (vse) svoje žive dni *(vse) svoje življenje*;
- Pleteršnik: to bom pomnil vse svoje žive dni, *Zeit meines Lebens*; tudi: ves svoj živ dan, Jurč.

6 dan in noč (je skrbel zanj)

Gre za prenovitev frazema *noč in dan*, torej spremenjen besedni red. Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. dan, noč) ekspr. noč in dan dela *kar naprej, neprenehoma*;
- SSF: noč in dan *nenehno, neprestano*;
- Pleteršnik: (dan) noč in d., *Tag und Nacht*; = noč ter dan, Trub.

7 od glave do nog (premražen)

Gre za prenovitev frazema *od nog do glave*, torej spremenjen besedni red. Kljub temu sem upoštevala tudi odgovore dijakov, ki so napisali frazem *od glave do pet(a)*. Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. glava) ekspr. biti nov od nog do glave, od glave do peta *biti oblečen v nova oblačila*; (f. g. noga) ekspr. ogledal si ga je od nog do glave *vsega*, ekspr. biti nov od nog do glave *biti oblečen v nova oblačila*; (f. g. peta) ekspr. biti nov od glave do peta *biti oblečen v nova oblačila*;
- SSF: od glave do nog, tudi od nog do glave, od glave do pet, od pet do glave *ves, popolnoma, v vsakem oziru, v vsem*;
- Pleteršnik: (glava) od nog do glave, od pete do glave; (noga) od nog do glave; (peta) od glave do pete.

8 strici iz ozadja⁴¹

Šlo je za novi frazem, ki je vključen v spletni slovar frazemov in slovar govorne slovenščine, razložen je že zgoraj pri tretji nalogi.

⁴¹ Pri tem frazemu je šlo le za prepoznavanje zaznamovanosti, torej časovno zaznamovano – sodobno, in funkcijske zaznamovanosti – publicistično.

6.6 ŠESTA NALOGA

Šesta naloga je zahtevala prepoznavanje frazeoloških prenovitev⁴² oz. ene neuspešne prenovitve (napake) in prepoznavanje njihove funkcije ter navajanje slovarske oblike izhodiščnega frazema.

Dijaki so morali prepoznati prenovitve in zapisati izhodiščne frazeme v naslednjih primerih.

1 Prevroča kreditna juha? (naslov časopisnega članka o revalorizaciji kreditov in zaskrbljenih posojilojemalcih)

Gre za večstopenjsko prenovitev,⁴³ in sicer sestavljeno – skladiščno in sestavinsko prenovitev. Pri skladiščni prenovitvi gre za izpust oz. elipso dela izhodiščnega frazema, nato pa še za modifikacijo pomenotvorne sestavine⁴⁴ ← *Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha* 'vsaka zahteva, vsak ukrep je v začetku videti hujši, kot pa se izkaže kasneje'.

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. juha, skuhati, vroč, pojesti) preg. nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha vsaka zahteva, vsak ukrep je v začetku videti hujši, kot pa se izkaže kasneje;
- SSF: pojesti vročo juho soočiti se z neprijetnim, nelagodnim položajem; skuhati/zakuhati vročo juho (komu) povzročiti neprijeten, nelagoden položaj; vroča juha neprijeten, nelagoden položaj.

2 Pravim vam,

delavski razred vam ne more pomagati

pri zavezovanju kravat

in pri zavezovanju jezikov. (E. Fritz)

⁴² Tipologija prenovitev je podana v Kržišnik (2006), kjer so razdeljene na enostopenjske (znotrajfrazemske: glasoslovne/pravopisne, oblikoslovne, besedotvorne, sestavinske, skladišjske; zunajfrazemske: povezovalnostne, sobesedilne, zunajbesedilne); križanjske; večstopenjske (sestavljene, razstavljene).

⁴³ Večstopenjske prenovitve so posledica hkratnega delovanja postopkov več preostalih tipov. Razdeljene so na sestavljene in razstavljene, in sicer glede na razvidnost oz. nerazvidnost izpeljanih postopkov. Če so postopki še razvidni, gre za sestavljene, sicer pa za razstavljene prenovitve. (Kržišnik 1990b: 414)

⁴⁴ Pomenotvorna sestavina ima v pomenski zgradbi frazema pomenotvorno vlogo, s svojim pomenom je razkrita udeležena v celovitem pomenu (pomenski zgradbi) frazema. S pomenskim prenosom te sestavine je bistveno vzpostavljen preneseni pomen celotnega frazema. (Kržišnik 1990b: 402)

Gre za sobesedilno prenovitev⁴⁵ drugega tipa, kjer sestavina frazema nastopa tudi kot beseda v svojem slovarskem pomenu, in sicer *zavezati*, ki do te sestavine v frazemu vzpostavlja pomensko razmerje kot do samostojne besede – *zavezati (kravato)* 'da ostane komu kaj na določenem mestu, v določenem položaju' ← *zavezati jezik komu* 'z učinkovitim dejanjem, izjavo doseči, da preneha kritizirati, opravljati'.

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. jezik, zavezati) pog., ekspr. *zavezati komu jezik z učinkovitim dejanjem, izjavo doseči, da preneha kritizirati, opravljati*;
- SSF: frazem ni vključen.

3 [D]a ne boste kupovali, pardon, poslušali mačka v žaklju. (v radijski oddaji)

Gre za sestavinsko prenovitev,⁴⁶ in sicer za zamenjavo nepomenotvorne sestavine *kupiti s poslušati* ← *kupiti mačka v žaklju* 'kupiti kaj, ne da bi stvar prej poznal, videl'.

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. maček, kupiti) ekspr. *kupiti mačka v žaklju kupiti kaj, ne da bi stvar prej poznal, videl*; (f. g. žakelj) ekspr. *kupiti, vzeti mačka v žaklju kupiti, dobiti kaj, ne da bi stvar prej poznal, videl*; (f. g. vreča) *kupiti mačka v vreči kupiti mačka v žaklju*;
- SSF: *kupiti mačka v žaklju/vreči kupiti kaj, ne da bi stvar prej poznal, videl*.

4 Zagotavljam vam, da ne bo nikomur skrivljen las z glave zaradi tistega, kar je govoril tukaj. (Mladina)

Gre za križanjsko⁴⁷ prenovitev, ki ni bila uspešna in deluje kot napaka. Pri prenovitvi se križata dva frazema, in sicer pomenotvorna sestavine prvega in nepomenotvorna sestavina drugega frazema: *ne skriviti lasu (komu)* 'ne storiti komu nič hudega', *niti las ne bo padel z glave (komu)*

⁴⁵ Sobesedilne prenovitve so prenovitve frazemov, pri katerih frazemi ohranjajo svojo notranjo zgradbo in zunanjo povezovalnost, uporabljeni pa so v besedilnem okolju, ki povzroči njihovo dvojno denotacijo. Razumljeni so lahko kot frazemi ali kot proste besedne zveze. Ločimo tri vrste sobesedil, v katerih se takšne prenovitve pojavljajo: (1) z besedo ali besednozvezno sopomenko je podan pomen frazema; (2) sestavina frazema nastopa tudi kot beseda v svojem slovarskem pomenu: pri čem je lahko aktualizacija sestavin frazema površinsko razkrita – v besedilu se pojavlja ista beseda (1.1) ali pa je globinska – prvina iz sobesedila do sestavine frazema vzpostavlja pomensko razmerje kot do samostojne besede, nevezane na frazem (1.2); (3) celotna besedna zveza nastopa enkrat kot frazem, drugič kot prosta besedna zveza. (Kržišnik 1990b: 411–412)

⁴⁶ Gre za prenovitve, v katerih je prizadeta sestavinska zapolnitev, lahko je spremenjena pomenotvorna ali nepomenotvorna sestavina, lahko pa gre tudi za kombinacije podtipov; pri tem gre lahko za izpust, modifikacijo ali zamenjavo sestavine (Kržišnik 1990b: 406).

⁴⁷ Pri križanjskih prenovitvah gre za križanja dveh (lahko tudi več) frazemov ali križanja frazema s stalno oz. prosto besedno zvezo (Kržišnik 1990b: 412).

'komu se ne bo zgodilo nič hudega'. Prenovitev je nastala v želji po večji ekspresivnosti, vendar niti učinek nove zveze z dvema pomenoma niti učinek v širšem besedilu nista dosegla svojega cilja, zato gre za napako in kršitev norme (Kržišnik 1996: 141).⁴⁸

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. las) ekspr. nihče mu ne bo skrivil lasu *mu ne bo storil nič hudega*;
- SSF: (niti) lasu skriviti komu *ne storiti komu nič hudega*.

5 [L]e kdo bi ločil med resnico, če smo jo sploh sposobni izluščiti, ter med plevami, ki jih porajajo politikantski nagibi. (časopis Delo)

Gre za sestavinsko prenovitev, in sicer zamenjavo pomenotvorne sestavine *zrnje z resnico* ← *ločiti zrnje od plev* 'ločiti, vzeti dobro iz slabega' (sprememba oblike *ločiti od* v *ločiti med* pa učinkuje kot dopustna pretvorba).

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. zrnje, pleve) knjiž. ločiti pleve od zrnja; (f. g. zrno) ločiti zrno od plev; (f. g. ločiti) knjiž. ločiti zrno od plevela *ločiti, vzeti dobro iz slabega*;
- SSF: ločiti pleve od zrnja, ločiti plevel od zrnja, ločiti zrnje od plev, ločiti zrnje od plevela, ločevati zrna od plevela, ločiti pleve od zrna, ločiti plevel od zrna, ločiti zrno od plev, ločiti zrno od plevela *ločiti slabo od dobrega*;
- Pleteršnik: (pleva) zrnje ločiti od plev.

6 Tretja skupina je bila srednje velika, radovedna in vesela. Sestavljali so jo otroci, ki so prodajali zijala. Kupoval jih ni nihče, oni pa so jih kljub temu prodajali. (S. Pregl)

Tudi tukaj gre za sobesedilno prenovitev z globinsko aktualizacijo sestavine *prodajati* 'prodajati komu kaj v last tako, da plača dogovorjeno ceno' ← *zijala prodajati* 'zadrževati se kje in si radovedno ogledovati kaj'.

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. zijalo) ekspr. pasti, prodajati zijala *zadrževati se kje in si radovedno ogledovati kaj*;
- SSF: zijala prodajati/pasti zijala *zadrževati se brez dela in si radovedno ogledovati kaj*.

⁴⁸ Za uspešno prenovitev je potrebno, da je vzpostavljeno razvidno razmerje do pomena (in oblike) izhodiščnega pomena in da v besedilu prinaša nove pomenske razsežnosti, da med izhodiščnim in novim pomenom nastane neka napetost. Sicer prenovitev ni uspešna in gre za verbalizem. (Prav tam)

7 Minister Gregor ni priplaval po prežgani juhi. (S. Pregl)

Gre za sestavinsko prenovitev, in sicer za modifikacijo pomenotvorne sestavine *po juhi – po prežgani juhi*.⁴⁹

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. juha, prežgan, priplavati) pog., ekspr. ta pa ni po (prežgani) juhi priplaval *je bister, prebrisan*;
- SSF: ne priplavati po (prežgani) juhi *biti bister, prebrisan*.

8 Z jeznim janičarjem pa sploh ni dobro zobati češenj. (S. Pregl)

Gre za skladenjsko prenovitev, in sicer spremembo besednega reda *ni dobro češenj zobati (s kom) – ni dobro zobati češenj (s kom)*.⁵⁰

Vključenost frazema v slovarje:

- SSKJ: (f. g. češnja, zobati) z njim ni dobro češenj zobati *imeti opravka*;
- SSF: ni dobro češenj zobati s kom *ni dobro imeti opravka s kom; je neprijeten, neznosen, ošaben*.

9 Kadar bo mene srbelo, se bom že sam praskal. (I. Cankar)

V tem primeru gre za vrsto skladenjske prenovitve, in sicer za besedilno aktualizacijo časa in osebe. V izhodiščnem frazemu sta čas in oseba splošna, s prenovitvijo pa postaneta določena: *Kadar bo mene srbelo, se bom že sam praskal* ← *Ne praskaj se, kjer te ne srbi*. Frazem najdemo v SSKJ: (f. g. praskati se, srbeti) *ne praskaj se, kjer te ne srbi ne vmešavaj se v stvari, ki se te ne tičejo*.

7 INTERPRETACIJA REZULTATOV

7.1 PRVA NALOGA

Rezultati pri prvi nalogi so bili zelo razpršeni, dijaki najslabše poznajo frazem *ne vedeti (kje se koga glava drži, ne kod ne kam, ne ure ne dneva)* – 3-odstotno, zelo znani pa so *rdeč kot (kuhan*

⁴⁹ Kot prenovitev lahko ta primer razumemo le, če poznamo frazem *ne priplavati po juhi*, brez *prežgani*, sestavina *prežgani* je sicer navedena tako v SSKJ kot SSF, vendar variantno v oklepaju. Tudi v korpusu je zelo redka (72 pojavitev *po juhi* ob kolokatorju *priplavati* in 2 pojavitvi *po prežgani juhi* ob kolokatorju *priplavati*).

⁵⁰ Tudi iskanje *češenj zobati* in *zobati češenj* ob kolokatorju *dobro* pokaže neke vrste ustaljenost besednega reda: 148 : 88 pojavitev.

rak, kri; paradižnik) – 55-/73-odstotno, *temno kot* (v rogu, noč) – 69-odstotno, *zrno do zrna pogača*, (*kamen do/na kamna/kamen palača*) – 55-odstotno (skupaj 60-/66-odstotno). Slabše poznajo tudi frazem *ne biti vreden* (*počenega groša, prebite pare, piškavega oreha*) – 16-odstotno in *držati se kot* (*klop, pijan(ec) plot*) – 24-odstotno, bolje (*skočiti /si/, skakati /si/*) v lase – 44-odstotno, *hoditi od* (*Poncija do Pilata*) – 33-odstotno in *ločiti zrnje* (*od plev, od plevela*) – 31-odstotno. Pri frazemih *stati kot* (*lipov bog, vkopan; pribit, okam(e)nel, kip*) in *pijan kot* (*čep, mavra, krava, svinja; mamba, klada, žolna*) pa so rezultati različni glede na ožje oz. širše merilo, v ožjem merilu sta bila frazema slabše reševana (prvi 36-, drugi 16-odstotno), v širšem dobro (prvi 63-, drugi 51-odstotno).

Četrtri letniki so bili od 10 do 20 odstotkov boljši od prvih letnikov pri sedmih primerih, zanimivo pa je, da so bili prvi letniki pri šestih primerih uspešnejši od četrtrih (kar je v preglednicah v stolpcu Povprečje primera označeno s poševnim tiskom), in sicer pri *rdeč kot* (*kuhan rak, kri; paradižnik*) in *temno kot* (v rogu, noč) za povprečno 9 odstotkov, za odstotek pri (*skočiti /si/, skakati /si/*) v lase, frazem *ne vedeti* ... sta dopolnila dva dijaka četrtrih letnikov in pet dijakov prvih letnikov. En odgovor je bil *kje se te glava drži*, trije *ne kod ne kam*, trije odgovori so bili zase 'ne biti priseben'. Če tega frazema, ki je bil najslabše reševan, pri izračunu povprečja ne upoštevamo, je bilo pri prvi nalogi **povprečje brez novih frazemov 38/46 odstotkov** (najbolje 55/73, najslabše 16).

V anketi iz leta 1987 so bili dijaki uspešni med približno 50 in 80 odstotki. Takrat sta bila iz povprečja izločena primera *ločiti zrnje od plev* in *zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača*. Le približno 10 odstotkov dijakov je navedlo obliko *od plev*, več kot polovica *od plevela*; pri drugem frazemu je tudi le 10 odstotkov dijakov navedlo *kamen do kamna palača*, kar 75 odstotkov *kamen na kamen palača*. Tokrat razlike nisem upoštevala, saj je *plevel* navedlo 92 odstotkov dijakov, ki so pravilno odgovorili, *plev* pa le 8 odstotkov; *kamen na kamen palača* 83 odstotkov, *kamen do kamna palača* 17 odstotkov.

Nova frazema v prvi nalogi sta bila *biti poln samega sebe kot fructalov/fruktalov sok, korenček in palica*. Dijaki bolje poznajo zadnji frazem, vendar ga ne poznajo dijaki treh šol, preostalih pravih odgovorov je bilo 23, prvega frazema pa ne poznajo (od vseh dijakov je pravilen odgovor navedel le en dijak).

Dijaki so bili pri navajanju nekaterih frazemov morda površni ali pa so jih poznali le približno: pri *rdeč kot kuhan rak* je 32 dijakov zapisalo *rdeč kot rak*, pri *temno kot v rogu* je en dijak napisal odgovor brez predloga *v*, trije pa *temno kot rog*, pri frazemu *hoditi od Poncija do Pilata* je bilo 13 odgovorov brez predloga *do*, pri *ločiti zrnje od plev* sta bila dva odgovora brez predloga *od*.

Že anketa E. Kržišnik iz leta 1987 je pokazala, da je več kot polovica dijakov pri prvi nalogi zapisala obliko *ločiti zrnje od plevela* in tudi pri šesti nalogi so vsi (razen dijakov, ki so tukaj dopolnili pravilno) popravili *pleve* v *plevel*. V Kržišnik (2015) se je pokazalo, da je pri prvi nalogi *plev* zapisalo le 3,4 odstotka dijakov. Tudi tokrat so odgovori dijakov pokazali večjo ustaljenost oblike *plevel*. Pri prvi nalogi je bilo 92 odstotkov odgovorov *plevel* in 8 odstotkov *plev*. Pri šesti nalogi je slovarsko obliko tega frazema zapisalo 18 dijakov, in sicer:

- *ločiti zrnje od plev* 1 dijak,
- *ločiti zrnje od plevela* 5 dijakov,
- *ločiti zrno od plev* 2 dijaka,
- *ločiti zrno od plevela* 10 dijakov;

skupaj: *plevela* 15, *plev* 3; *zrno* 12, *zrnje* 6 dijakov. Sestavina *plevela* torej tudi pri šesti nalogi prevladuje (83,3 odstotka), prav tako *zrno* (66,7 odstotka).

Opaziti je navajanje nefrazeoloških odgovorov (npr. *rdeč kot: jagoda, paprika, vrtnica, cvet, jabolko, balon, Rudolfov nos, opeka* ipd.; *temno kot v luknji, v jami; temno kot tema, črna*); približno poznavanje frazemov (npr. *stati kot lipa/lipe; pijan kot mauila/mevra*); vpliv drugih frazemov in posledično pojavljanje napak (npr. *stati kot šiba na vodi* ← *tresti se kot šiba na vodi*; *stati kot zemlja/metuzalem* ← *star kot zemlja/metuzalem*; *stati kot tele, stati kot vol pred novimi vrati* ← *strmeti kot tele v nova vrata*; *stati kot trstika v vetru* ← *tresti se kot trepetlika (v vetru)*; *stati/držati se kot prekla* ← *biti dolg kot prekla*; *pijan kot plot* ← *držati se kot pijanec plota*; *pijan kot kafra/škafra* ← *izginiti kot kafra*; *pijan kot kobra* ← *pijan kot mamba*; *privlečeno v lase* ← *privlečeno za lase*; *ne vedeti, kje rep, kje glava* ← *brez repa in glave*; *ne vedeti o treh čistih* ← *ne imeti treh čistih*; *ne vedeti pomeni/se pravi nič znati, ne vedeti, ampak misliti* ← *misliti pomeni nič vedeti* itd.); navajanje pogovornih variant (npr. *rdeč kot paradajz*), narečnih variant (npr. *pijan kot štopelj 'čep', držati se kot cek 'klop'*), slengovskih variant (*pijan kot mina*;⁵¹ *pijan kot motika*); vpliv tujejezične frazeologije (npr. *pijan kot letva* ← mak. *pijan*

⁵¹ Slovar Razvezani jezik navaja *pribit k mina/vsipan ko mina*.

kako letva, srb.-hrv. *pijan kot truba/truga*,⁵² *pijan kot majka*).⁵³ Zanimiv je odgovor *pijan kot trot*, katerega izvor morda najdemo v pravljici S. Makarovič *Pijani trot*.⁵⁴ Opazila sem navajanje odgovorov po glasovni podobnosti (npr. *temno kot v rovu*, *hoditi od Poncija do Epilatorja*, *ločiti zrnje od pepela*), zunajfrazemske vplive (*ločiti zrnje od graha* ← *Princeska na zrnju graha*, morda tudi *rdeč kot pipec* ← *Kavboj Pipec* in *Rdeča pesa*).

Pri frazemu *držati se kot ...* je bilo veliko odgovorov po analogiji s pomenom prislova *kislo* – *držati se kislo*, in sicer *držati se kot*: (*kisla*) *limona*, (*kisla*) *kumarica*, (*kisla*) *kumara*, *kisla repa*, *kislica*, vpliv frazema *držati mulo* → *držati se kot mula*, opazno je križanje frazema in nefrazema: *držati se kot kisla jera/mera* ← *držati se kot mila jera* in *držati se kislo*, morda vpliv zveze *drži se kot mona* → *drži se kot Mona Liza*.⁵⁵

Pri frazemu *skočiti/skakati (si) v lase* je zanimivo veliko število (26) odgovorov *hoditi (si) v lase*, eden *stopiti v lase*, eden *iti*⁵⁶ *v lase*, kar je nenavadno.⁵⁷

Pri frazemu *ne biti vreden ...* je opazno, da dijaki frazem poznajo, vendar ne poznajo njegove slovarske oblike *ne biti vreden počenega groša* ali *prebite pare*, sestavino *počen groš/prebita para* pa so nadomeščali s *ficka*, *cvenka*, *novca*, *centa* – pri slednjem opazimo vpliv družbeno-političnih okoliščin na aktualizirano sestavinsko zapolnitev. Pri frazemu *ločiti zrnje od plev* je en dijak zapisal *od ljulke*, pri čemer gre za križanje frazema z izbibličnim *ločiti ljuljko od pšenice*.

Rezultati prve naloge so prikazani v spodnji preglednici.⁵⁸ Pri primerih 1, 2, 3 prvi podatek predstavlja (a) ožji pomen, drugi pa (b) širšega, za njima je njun seštevek. Pri prvem primeru je dodan še podatek o približnem poznavanju frazema *rdeč kot kuhan rak* (*rdeč kot rak*), pri petem podatek o približnem poznavanju frazema *temno kot v rogu* (odgovori brez predloga v in *temno kot rog*), pri devetem podatek o približnem poznavanju frazema *hoditi od Poncija do Pilata*

⁵² Frazem sem našla v spletnem slovarju srbskega slenga. Na spletnem portalu www.termania.net pa v Slovarju izolskega slenga najdemo geslo *truba* 'pijan': *Peter je bil ful truba po Mojčini zabavi*.

⁵³ Za oba primera v Gigafidi najdemo po en zadetek.

⁵⁴ V njej najdemo citat »Hočem biti pijana kot trot.« (vir: https://sl.wikisource.org/wiki/Pijani_trot) Morda gre za neke vrste izcitatnost, vendar zveza ni ustaljena, v Gigafidi je npr. ne najdemo.

⁵⁵ Morda gre v tem primeru za namerno prenovitev, a tega ne moremo zagotovo vedeti.

⁵⁶ *Iti v lase* bi lahko nastal tudi pod vplivom zveze *iti z roko skozi lase*.

⁵⁷ Morda gre za vpliv frazema *hoditi komu v zelnik* in *kaj zraste na zelniku koga*, morda je *zelnik* napačno razumljen kot *zelje* oz. *zeljna glava*, saj pomeni, da nekdo nečesa ni sam dognal, mišljenje pa se dogaja v glavi, glava pa je pomensko blizu lasem (na glavi).

⁵⁸ Številka v oklepaju za imenom šole v preglednicah predstavlja število dijakov v posameznem razredu.

(odgovori brez predloga *do*) in pri enajstem podatek o približnem poznavanju frazema *ločiti zrnje od plev* (odgovora brez predloga *od*). V oklepaju je povprečje brez primerov 7, 12 in 13, ki so bili najslabše reševani, pri primerih 1, 2, 3 je upoštevan seštevek (a) in (b).

Šola Frazem	ČR1 (35)	ČR4 (38)	MB1 (25)	MB4 (24)	NM1 (18)	NM4 (25)	ŠK1 (30)	ŠK4 (27)	Povprečje primera**
1 rdeč kot ...	37,1/31, 4 68,6 + 8,6	36,8/23, 7 60,5 + 21,1	52/16 68 + 16	45,8/12, 5 58,3 + 33,3	66,7/16, 7 83,3	40/24 64 + 5	70/16,7 86,7 + 6,7	92,6/0 92,6 + 7,4	55/73 1. l.: 56/77 4. l.: 54/69
2 stati kot ...	34,3/11, 4 45,7	26,3/34, 2 60,5	28/32 60	33,3/29, 2 62,5	27,8/33, 3 61,1	56/28 84	53,3/10 63,3	29,6/40, 7 70,4	36/63 1. l.: 36/56 4. l.: 36/69
3 pijan kot ...	5,7/14,3 20	13,2/21, 1 34,2	0/48 48	33,3/37, 5 70,8	11,1/55, 6 66,7	24/32 56	10/26,7 36,7	33,3/40, 7 74,1	16/51 1. l.: 7/43 4. l.: 26/59
4 držati se kot ...	5,7	50	12	41,7	16,7	36	13,3	14,8	24 1. l.: 12 4. l.: 36
5 temno kot ...	65,7 + 5,7	65,8	64	33,3 + 4,2	88,9	76 + 4	76,7	81,5	69 1. l.: 74 4. l.: 64
6 zrno do zrna pogača, ...	42,9	71,1	48	37,5	55,6	84	50	51,9	55 1. l.: 49 4. l.: 61
7 ne vedeti ...	0	2,6	12	0	0	0	6,7	3,7	3 1. l.: 5 4. l.: 2
8 ... v lase	34,3	36,8	40	37,5	66,7	48	40	51,9	44 1. l.: 45 4. l.: 44
9 hoditi od Poncija ...	17,1	34,2 + 10,5	28 + 4	25 + 8,3	38,9	32 + 12	36,7	55,6 + 11,1	33 1. l.: 30 4. l.: 37
10 ne biti vreden ...	8,6	18,4	0	20,8	16,7	20	10	37,0	16 1. l.: 9 4. l.: 23
11 ločiti zrnje ...	31,4	18,4	28 + 8	54,2	27,8	20	20	44,4	31 1. l.: 27 4. l.: 34
12 biti poln samega sebe ...	0	0	0	0	0	0	3,3	0	0,4 1. l.: 0,8 4. l.: 0
13 korenček in ...	0	0	24	0	44,4	20	6,7	7,4	13 1. l.: 19 4. l.: 7
Povprečje šole*	22/26 (34)	29/35 (45)	26/33 (40)	28/34 (44)	35/44 (52)	35/42 (52)	31/35 (43)	39/45 (57)	Povprečje naloge:** * 30/37 (46)
Povprečje prvih in četrth letnikov: 28/34; 33/39									

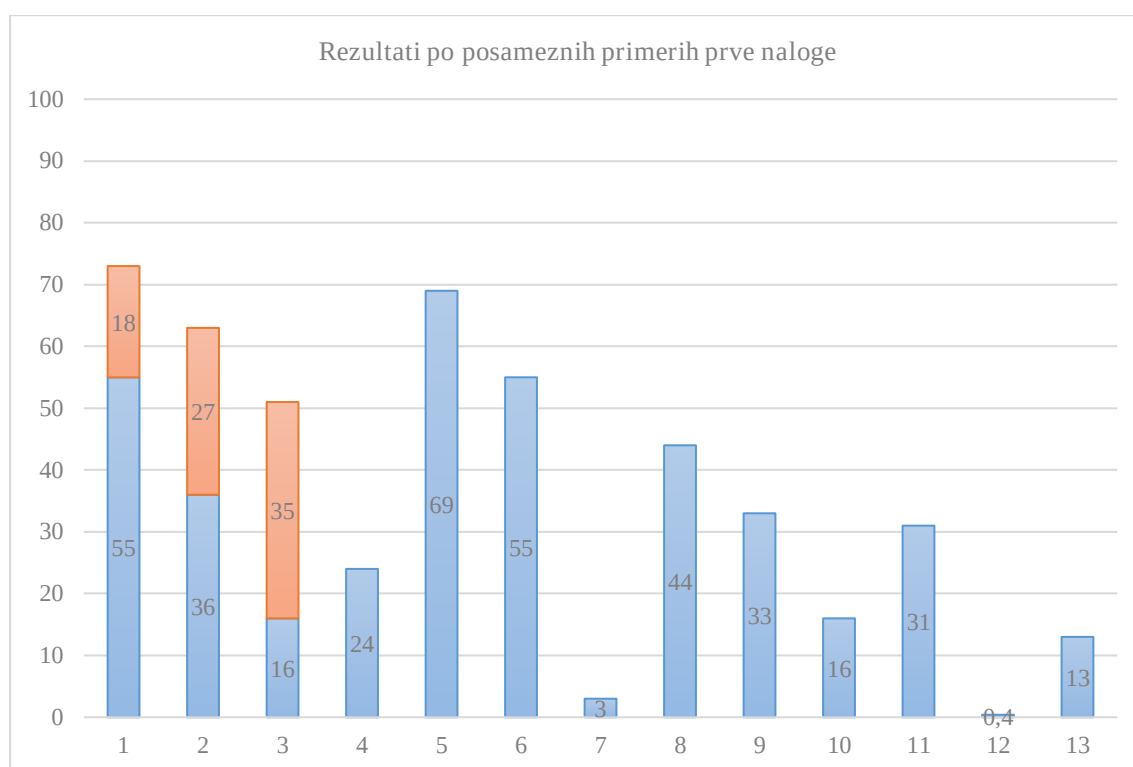
Preglednica 6: Rezultati prve naloge.

*Prvi podatek je povprečje šole v (a) ožjem pomenu pri 1, 2, 3; drugi podatek je povprečje v (b) širšem pomenu pri 1, 2, 3; v oklepaju je povprečje v (b) širšem pomenu pri 1, 2, 3 in brez primerov 7, 12, 13.

**Prvi podatek je povprečje primerov v (a) ožjem pomenu pri 1, 2, 3; drugi podatek je povprečje v (b) širšem pomenu pri 1, 2, 3.

***Prvi podatek je povprečje naloge v (a) ožjem pomenu pri 1, 2, 3; drugi podatek je povprečje v (b) širšem pomenu pri 1, 2, 3; v oklepaju je povprečje v (b) širšem pomenu pri 1, 2, 3 in brez primerov 7, 12, 13.

Spodnji grafikon prikazuje odstotke ustreznih odgovorov prvih in četrth letnikov skupaj za posamezne primere iz prve naloge. Kjer so stolpci v dveh barvah, modra barva prikazuje odstotek ustreznih odgovorov v (a) ožjem smislu, oranžna barva pa prikazuje odstotek odgovorov, ki so bili upoštevani poleg teh v (b) širšem smislu.

Grafikon 1: Rezultati prve naloge.

7.2 DRUGA NALOGA

Podobno kot pri prvi nalogi tudi pri drugi dijaki nekatere frazeme zelo dobro poznajo: najbolje *imeti slamo v glavi* – 94-odstotno, *ubiti dve muhi na en mah* – 93-odstotno in *nočni ptič* – 87-odstotno, nato *rdeča nit (česa)* – 73-odstotno; približno 50-odstotno frazeme: *pomesti pod preprogo (kaj)* – 57-odstotno, *(kaj) iti po vodi* 48-odstotno, *mlatiti prazno slamo* 42-odstotno; sledijo *prodati pod roko* s 37 odstotki in *umiti si roke* s 35 odstotki. Pri *hoditi kot maček okrog vrele kaše* je bilo v ožjem merilu pravih 27 odstotkov odgovorov, v širšem 41. Slabše reševana frazema sta bila *nositi srce na dlani* z 31 odstotki, *priiti na boben* z 19 odstotki.

Najslabše reševani frazem je bil *vezati otrobe*, ki ga poznajo le trije dijaki. Novi frazem *pranje denarja* je prav tako slabo poznan, pozna ga le osem dijakov.

Dijaki četrth letnikov so bili tokrat pri vseh frazemih uspešnejši od prvih letnikov, kar je pričakovano, saj je njihova metajezikovna zmožnost že veliko razvitejša. Pri nekaterih primerih so bili rezultati skoraj enaki, sicer pa so bili dijaki četrth letnikov od prvih uspešnejši za okoli 20 odstotkov. Noben dijak prvega letnika ne pozna frazema *pranje denarja*, od četrth ga je poznalo osem dijakov, *vezati otrobe* poznata dva dijaka četrth in en dijak prvega letnika.

Če izločimo frazem *vezati otrobe*, ki je bil najslabše reševan, in oba nova frazema (*pomesti pod preprogo (kaj)* in *pranje denarja*), so bili frazemi **v poprečju pravilno razloženi v 53/55 odstotkih**. V anketi iz leta 1987 so bili dijaki uspešni v povprečno 80 odstotkih. Tudi takrat se je pokazala površnost dijakov pri obliki, v kateri so navedli sopomenko (npr. glagolskemu frazemu so pripisali samostalniško sopomenko), tokrat npr. *priti na boben – bankrot* (seveda so tudi takšne rešitve upoštevane). Prav tako so dijaki prvega letnika pomen pogosto razlagali iz pomenov sestavin (*priti na boben* 'priti na glas, na slab glas, postati slaven; da postane vsem znano', kar se navezuje na pomen besede *razbobnati*). Tudi tokrat je opazna podobna težnja, vendar tudi pri dijakih četrth letnikov (glej prilogo 2 – primer *priti na boben*, kjer so taki odgovori posebej označeni s poševnim tiskom).

Nova frazema sta bila *pomesti pod preprogo (kaj)* in *pranje denarja*. Prvi frazem je bil uspešno rešen v 57 odstotkih. Odgovori dijakov so bili zelo razpršeni in nekateri nenatančni (*pozabiti na nekaj*, *nehati se ukvarjati s čim*, *pozabiti* itd.), zato je bilo težko določiti mejo, katere odgovore še upoštevati kot ustrezne. Velikokrat je prišlo do vpliva frazema *pomesti pred svojim pragom*, saj so bili odgovori *odpraviti težave*, *razčistiti*, *rešiti probleme* ipd. Pri frazemu *pranje denarja* je bil rezultat slabši, pozna ga le osem dijakov. Ostali so večinoma razlagali frazem v pomenu 'goljufanje z denarjem, prepovedano/ilegalno delovanje', kar kaže na neke vrste pomensko širitev in morda se bo frazem razvijal v tej smeri, za zdaj je njegov pomen še precej vezan na terminološki pomen, kar je tudi vzrok za slabo poznavanje. Veliko odgovorov je bilo tudi precej približnih (npr. *kraja*, *poneverba*, *prevara* ipd.), pa tudi *zapravljanje*, *trošenje denarja po nepotrebnem*.

Na splošno se je pri drugi nalogi poleg že omenjene nenatančnosti pokazala težava z metajezikom. Dijaki morda poznajo približen pomen frazema, a ga ne znajo ubesediti (npr.

pomesti pod preprogo (kaj) 'prekriti težave' nam. 'prikriti težave'; *priiti na boben* 'osiromašiti', 'siromašiti' nam. 'postati siromašen, osiroteti'; *hoditi kot maček okrog vrele kaše* 'biti neposreden' nam. 'biti posreden'; *nositi srce na dlani* 'živeti odprto', 'iskren, morda tudi rahlo naiven', 'biti odprt, zgovoren'; *rdeča nit* 'da ima neki smisel nekaj, od začetka do konca' itd.). Prav tako je težavo predstavljalo veliko nenatančnih in zelo razpršenih odgovorov, zato je bilo ponekod zelo težko določiti, katere odgovore upoštevati kot ustrezne in katerih ne, saj se je velikokrat pokazalo, da morda dijak frazem pozna, da je poskusil približno ubesediti njegov pomen, vendar ni izbral ali poznal pravilnega izraza (metajezik) oz. je bil pri opisu pomena površen in nenatančen, kljub temu pa se iz njegovega odgovora da razbrati, da mu je frazem poznan. Težave bom predstavila v nadaljevanju ob posameznih frazemih.

Pri *imeti slamo v glavi* SSKJ navaja le pomen 'ne vedeti, ne znati', izkazalo pa se je, da je bila velika večina odgovorov dijakov v pomenu 'biti neumen' – več kot 90 odstotkov, kar pomensko ni povsem prekrivno z nevednostjo oz. neznanjem – takih odgovorov je bilo manj kot 10 odstotkov. Dva odgovora sta bila s frazemom *imeti prazno glavo*, ki je v SSKJ pomensko prekriven z *imeti slamo v glavi* 'zelo malo ali nič vedeti'. Zanimivo je, da je velika večina dijakov navedla pomen 'biti neumen', zelo malo primerov je bilo v drugem pomenu 'biti neveden'. SSKJ in SSF frazem razlagata le v pomenu 'biti nerazgledan', medtem ko spletni frazeološki slovar (FS) navaja pomen 'biti neumen', Razvezani jezik navaja oba pomena. FS navaja nemško in italijansko ustreznico: *Stroh im Kopf haben dumm sein; avere stoppa nel cervello, avere la testa vuota*. V Gigafidi se pojavlja 58 zadetkov (za *slamo v glavi*) večinoma v pomenu 'neumen', čeprav gre za različna pomena (SSKJ: *neumen* 'ki ni sposoben hitro dojemati, prodorno misliti'; *neveden* 'ki mu manjka vednosti, znanja'), se velikokrat prekrivata. V SSKJ (in SSF) je frazem pomensko podoben frazemu *imeti prazno glavo* 'zelo malo ali nič vedeti', v FS ima dva pomena: 1. 'ne vedeti veliko, ne vedeti nič, biti neumen' in 2. 'ne biti sposoben zbrati misli, se skoncentrirati',⁵⁹ SSF pozna še frazem *prazna glava* 'neumen, neveden človek'. Tudi hiter pregled korpusnega gradiva kaže, da je v ospredju pomen 'biti neumen'. Morda gre pri *imeti slamo v glavi* za pomensko širitev pomena 'malo/nič vedeti', kot ga navajajo SSKJ, SSF, Pleteršnik, tudi na pomen 'biti neumen', ki glede na korpus (in tudi odgovore dijakov) prednjači.

⁵⁹ Frazem ima dva pomena, vendar je med njima razlika, v prvem pomenu gre za človekovo stalno lastnost, v drugem pa za trenutno lastnost.

Pri frazemu *hoditi kot maček okrog vrele kaše* so bili odgovori tako razpršeni, zato sem morala upoštevati ožje in širše merilo. V ožjem smislu sem upoštevala slovarski pomen 'ovinkariti, obotavljati se, poskušati kaj doseči posredno', v širšem smislu tudi 'previdno, pazljivo' ipd.⁶⁰ Kar nekaj odgovorov je bilo povezanih z opisom mačjega vedenja 'prežati na kaj, oblegati, smukati se okoli česa' ipd.

Pri frazemu *nočni ptič* nisem upoštevala odgovorov (štirje) 'sova', ker nisem mogla razbrati, ali gre za frazeološki ali terminološki pomen.⁶¹ Pri *nositi srce na dlani* se je pokazala težava z metajezikom, saj so se je poleg najpogostejših odgovorov 'odprt, odkrit' pojavljali še 'iskren', nato pa tudi 'dobrosrčen', 'dobrodušen', 'zelo čustven' ipd. Upoštevala sem odgovore, ki ustrezajo motivirajočemu pomenu frazema oz. »sliki« *nositi srce na dlani* – 'odkrit, odprt' in tudi še 'iskren'. Podobno se je težava pojavila pri frazemu *rdeča nit (česa)*, kjer so dijaki pisali tudi odgovore v smislu 'povezovanje, smiselnost od začetka do konca' ipd., tudi te odgovore sem upoštevala. Zanimivo je, da razmeroma velik odstotek (37) dijakov pozna frazem *prodati pod roko*, za katerega sem predvidevala, da bo nekoliko manj poznan, ker je starejši.⁶² Podobna težava kot pri *nositi srce na dlani* se je pokazala od frazemu *umiti si roke*, ki je bil pomensko zelo razpršen. Največ odgovorov je bilo 'oprati, očistiti se, znebiti se krivde', nato pa tudi 'ne biti kriv', 'rešiti se krivde', 'očistiti se greha' ipd. Slednjih odgovorov nisem upoštevala, kljub temu je bilo težko določiti, katere odgovore upoštevati, saj so bili odgovori v pomenu 'ne prevzeti odgovornosti za dejanje' le štiri, dva pa tudi 'opustiti odgovornost' in 'odpraviti odgovornost', pri katerih je znova opazna težava z metajezikom. Pri *mlatiti prazno slamo* je bilo kar nekaj odgovorov vezanih na delo, ne govorjenje, torej 'delati brez pomena, smisla, neučinkovito'. Čeprav sem upoštevala le odgovore za pomen govorjenja, sem v preglednici spodaj navedla tudi odstotke odgovorov za pomen dela – takih odgovorov je bilo 29 odstotkov, medtem ko za pomen govorjenja 42.

⁶⁰ Zanimivo je, da je podoben nekoliko širši pomen od tistega v SSKJ naveden tudi v SSSJ: 'o neodločnosti, previdnosti'.

⁶¹ V terminološkem pomenu gre za vrsto ptice – nočni ptič oz. nočna ptica, zvezo najdemo tudi v SSKJ, v podpomenu ob iztočnici *ptica*: *divja, domača ptica; gozdna, nočna, vodna ptica*; tudi v pomenski razlagi ob iztočnicah *sova*: 1. 'večja roparska nočna ptica'; *uharica*: 'roparska nočna ptica'; *bobnarica, bukač, kvakač zool.*: 'nočna močvirska ptica'; *čuk*: 'majhna nočna ptica'; *kozodoj, legen zool., ležetrudnik zool., podhujka zool.*: 'nočna ptica selivka'; v terminološkem gnezdu ob iztočnici *ponočen*: *zool. ponočna čaplja* 'nočna močvirska ptica, ki dobro pleza; kvakač'. Kvalifikator *zool.* in terminološko gnezdo ob iztočnici *ponočen (ponočna čaplja)* torej kažeta, da gre za zoološko terminološko besedno zvezo. Zveza *nočni ptič* pa je v SSKJ navedena le v frazeološkem pomenu. Pogled v korpus pokaže, da se zveza *nočni ptič* rabi predvsem frazeološko, terminološko pa zveza *nočna ptica*, a tudi ta se uporablja frazeološko, vendar redkeje. V spletnem slovarju (SSSJ) najdemo v frazeološkem pomenu obe varianti: *nočna ptica/nočni ptič*.

⁶² V korpusu najdemo 47 zadetkov ob iskanju *pod roko* v okolici ob *prodati*, nazadnje iz leta 2003.

Rezultati druge naloge so prikazani v spodnji preglednici. Pri primeru 4 prvi podatek predstavlja (a) ožji pomen, drugi pa (b) širšega, za njima je njun seštevek. Pri primeru 13 sem v oklepaju navedla še podatek o odstotku odgovorov v pomenu 'delati' za *mlatiti prazno slamo*. Podatek v oklepaju je povprečje brez primerov 8 in 14, pri premeru 4 je upoštevan seštevek (a) in (b).

Šola	ČR1 (35)	ČR4 (38)	MB1 (25)	MB4 (24)	NM1 (18)	NM4 (25)	ŠK1 (30)	ŠK4 (27)	Povprečje primera**
Frazem									
1 priti na boben	8,6	10,5	48	0	5,6	32	10	33,3	19 1. l.: 18 4. l.: 19
2 imeti slamo v glavi	91,4	100	96	87,5	100	100	96,7	96,3	96 1. l.: 96 4. l.: 96
3 (kaj) iti po vodi	11,4	36,8	44	45,8	33,3	64	66,7	85,2	48 1. l.: 39 4. l.: 58
4 hoditi kot maček okrog vrele kaše	17,1/14,3 31,4	18,4/ 23,7 42,1	16/40 56	37,5/8,3 45,8	33,3/5,6 38,9	24/8 32	20/16,7 36,7	48,1/0 48,1	27/41 1. l.: 22/41 4. l.: 32/42
5 ubiti dve muhi na en mah	94,3	76,3	92	95,8	94,4	100	90	100	93 1. l.: 93 4. l.: 93
6 pomesti pod preprogo (kaj)	34,3	57,9	28	62,5	55,6	64	66,7	88,9	57 1. l.: 46 4. l.: 68
7 nočni ptič	88,6	89,5	84	83,3	88,9	92	76,7	92,6	87 1. l.: 85 4. l.: 89
8 vezati otrobe	2,9	2,6	0	0	0	0	0	3,7	1 1. l.: 0,7 4. l.: 2
9 nositi srce na dlani	14,3	26,3	36	33,3	33,3	52	20	33,3	31 1. l.: 26 4. l.: 36
10 rdeča nit (česa)	54,3	78,9	48	70,8	72,2	88	76,7	92,6	73 1. l.: 63 4. l.: 83
11 prodati pod roko	17,1	31,6	32	41,7	33,3	56	33,3	51,9	37 1. l.: 29 4. l.: 45
12 umiti si roke	22,9	44,7	12	16,7	50	48	26,7	55,6	35 1. l.: 28 4. l.: 41
13 mlatiti prazno slamo	28,6 (‘delati’: 34,3)	71,1 (‘delati’: 15,8)	8 (‘delati’: 44)	45,8 (‘delati’: 20,8)	44,4 (‘delati’: 33,3)	36 (‘delati’: 40)	26,7 (‘delati’: 40)	77,8 (‘delati’: 7,4)	42 1. l.: 27 4. l.: 58
14 pranje denarja	0	5,3	0	0	0	16	0	7,4	3 1. l.: 0 4. l.: 7
Povprečje šole*	35/36 (41)	46/48 (55)	39/42 (49)	44/45 (52)	46/46 (54)	55/56 (65)	44/45 (52)	62/62 (71)	Povprečje naloge: 46/47 (55)

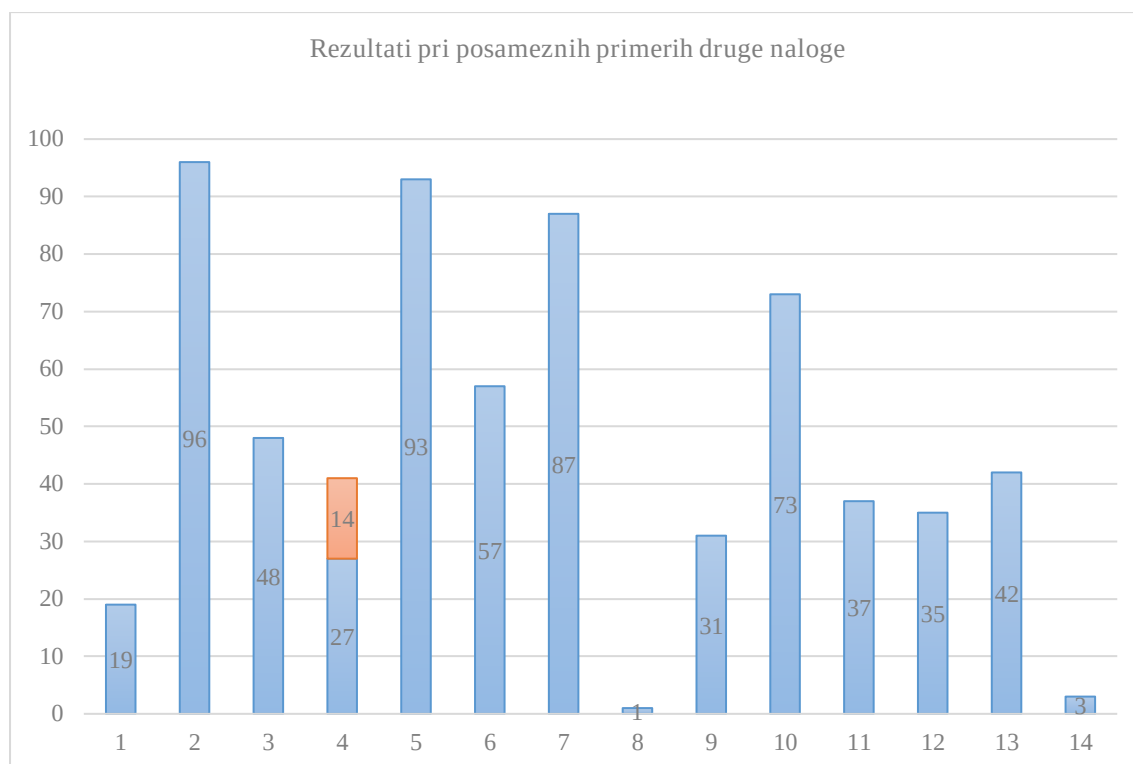
Povprečje prvih in četrth letnikov: 41/42; 52/53

Preglednica 7: Rezultati druge naloge.

*Prvi podatek je povprečje šole v (ožjem) smislu pri primeru 4; drugi podatek je povprečje v (b) širšem pomenu pri 4; v oklepaju je povprečje v (b) širšem pomenu pri 4 in brez primerov 8, 14.

**Pri 4 je prvi podatek povprečje v (a) ožjem smislu, drugi v (b) širšem.

Spodnji grafikon prikazuje odstotke ustreznih odgovorov prvih in četrth letnikov skupaj za posamezne primere iz druge naloge. Kjer je stolpec v dveh barvah, modra barva prikazuje odstotek ustreznih odgovorov v (a) ožjem smislu, oranžna barva pa prikazuje odstotek odgovorov, ki so bili upoštevani poleg teh v (b) širšem smislu.

Grafikon 2: Rezultati druge naloge.

7.3 TRETJA NALOGA

Rezultat pri tretji nalogi je bil povprečno slabši od prve in druge naloge. Frazemi iz grške in krščanske tradicije so torej dijakom manj poznani, a ponovno so nekateri frazemi zelo znani, nekateri pa zelo neznani. Najbolj poznani so *jabolko spora* (59 odstotkov), *trkati se na prsi* (42 odstotkov) in *sizifovo delo* (38 odstotkov), manj *gordijski voz* (29 odstotkov), *posipati se s pepelom* (16 odstotkov), *damoklejev meč* (10 odstotkov). Najmanj poznana sta *labodji spev* in *dekla božja*, pri katerih sem upoštevala dvojno merilo. *Labodji spev* kot 'najboljše zadnje delo' poznajo le trije dijaki enega četrtega letnika, kot 'zadnje delo' pa še dvanajst dijakov. Frazem *dekla božja* poznajo štirje dijaki, odgovorov v pomenu 'Marija' pa je bilo še štirinajst.

Razlika med prvimi in četrtnimi letniki ni bila tako velika kot v prejšnjih nalogah, edino pri *sizifovem delu* so četrtni letniki izkazali precej večje poznavanje (za 32 odstotkov), sicer pa so bile razlike le nekajodstotne, ponekod celo zanemarljive. Prvi letniki so se bolje izkazali pri treh frazemih (*damoklejev meč*, *gordijski voz* in *duh uide iz steklenice*), v povprečju za pet odstotkov.

Povprečje tretje naloge brez novih frazemov je bilo 25/26 odstotkov, kar je približno za polovico manj kot v anketi iz leta 1987, kjer so bili dijaki pri tretji nalogi uspešni v približno 50 odstotkih.

Nova frazema v nalogi sta bila *duh uide iz steklenice* in *strici iz ozadja*. Prvi je slabše poznan, pozna ga devet dijakov prvih in pet dijakov četrtnih letnikov. Kar nekaj dijakov je frazem poskušalo razložiti iz konteksta, pet dijakov je zapisalo odgovor 'skrivnost je razkrita', trije dijaki iz prvega letnika so razlagali izvor frazema. Pri frazemu *strici iz ozadja* se je pokazalo, da je treba upoštevati dvojno merilo, in sicer je razlago 'osebe, ki vplivajo na politično dogajanje, a so javnosti nepoznane' zapisalo 14 dijakov prvih in 15 dijakov četrtnih letnikov. V širšem smislu sem upoštevala še odgovore 'vplivni možje, veze', takih odgovorov je bilo precej več (25 v prvih in 39 odgovorov v četrtnih letnikih).

Pri tretji nalogi se je na splošno pokazala nenatančnost pri odgovarjanju, približno poznavanje nekaterih frazemov, npr. za katerega od frazemov so dijaki že slišali, približno vedo, na kaj se nanaša, ali poznajo le njegovo konotacijo, vendar pomena ne znajo (natančno) določiti. Za *damoklejev meč* je bilo veliko odgovorov v smislu 'nekaj težkega, težka stvar, težava', 'nekaj slabega, nekaj groznega', pa tudi 'smrt' – odgovori kažejo, da frazem približno poznajo, a pomena ne znajo povsem natančno opredeliti. Podobni odgovori so bili pri *gordijskem vozlu*, kjer so bili nekateri dijaki nenatančni in so zapisali odgovore kot 'težava' ali 'nekaj težkega', 'rešiti težavo' ali le 'nerešljiv'. Pri *sizifovem delu* so bili odgovori zelo različni, saj je dijakom frazem splošno zelo poznan, vendar ponovno ne znajo natančno določiti pomena. Odgovori so bili vse od 'brezuspšno, brezplodno delo', 'nesmiselno delo' in 'ponavljajoče se, brezkončno delo' do 'težko, težaško delo', pri čemer sem upoštevala slovarsko razlago 'brezuspšno, neuresničljivo delo' in upoštevala tudi odgovore v smislu 'nesmiselno, ponavljajoče se delo, delo brez uspeha, rezultatov'. Podobno je bilo pri frazemu *trkati se na prsi*, kjer so poleg 'hvaliti, važiti, bahati, postavljati se' pisali tudi 'poveljevat se', 'izpostavljati se', 'povzdigovati se', pa tudi 'biti ponosen', 'samozavesten', 'samovšečen'. Zadnjih treh odgovorov nisem upoštevala, kot

zanimivost pa sem jih v preglednici navedla v oklepaju.⁶³ Pri frazemu *posipati se s pepelom* se je pokazalo, da le trije dijaki četrtil letnikov poznajo izraz *kesati se*, ostali so pomen frazema poskušali razložiti z drugimi besedami. Odgovori so bili tudi tokrat zelo raznoliki: 'obžalovati', 'kriviti, obtoževati se', 'sekirati', 'grajati se', 'sramovati se' ipd. Med zelo različnimi odgovori sem poskušala upoštevati tiste, ki so bili povezani z občutenjem krivde.

Rezultati tretje naloge so prikazani v spodnji preglednici. Pri primerih 4, 7, 10 prvi podatek predstavlja (a) ožji pomen, drugi pa (b) širšega, za njima je njun seštevek. Pri petem primeru je v oklepaju dodan še podatek o odstotku odgovorov v pomenu 'ponosen', 'samovšečen', 'samozavesten' ipd.

Šola Frazem	ČR1 (35)	ČR4 (38)	MB1 (25)	MB4 (24)	NM1 (18)	NM4 (25)	ŠK1 (30)	ŠK4 (27)	Povprečje primera**
1 <i>damokleje v meč</i>	45,7	5,3	8	4,2	0	4	3,3	11,1	10 1. l.: 14 4. l.: 6
2 <i>gordijski voz</i>	54,3	26,3	32	8,3	11,1	36	26,7	37,0	29 1. l.: 31 4. l.: 27
3 <i>sizifovo delo</i>	31,4	73,7	12	12,5	16,7	64	33,3	66,7	39 1. l.: 23 4. l.: 54
4 <i>labodji spev</i>	0	0/2,6	0/8	0	0/5,6	12/20 32	0	0/11,1	2/6 1. l.: 0/3 4. l.: 3/11
5 <i>trkati se na prsi</i>	22,9 (<i>'ponosen', 'samovšečen' ipd.</i> 37,1)	39,5 (<i>'ponosen', 'samovšečen' ipd.</i> 26,3)	36 (<i>'ponosen', 'samovšečen' ipd.</i> 16)	33,3 (<i>'ponosen', 'samovšečen' ipd.</i> 16,7)	50 (<i>'ponosen', 'samovšečen' ipd.</i> 11,1)	60 (<i>'ponosen', 'samovšečen' ipd.</i> 36)	56,7 (<i>'ponosen', 'samovšečen' ipd.</i> 6,7)	40,7 (<i>'ponosen', 'samovšečen' ipd.</i> 11,1)	42 1. l.: 41 4. l.: 43
6 <i>posipati se s pepelom</i>	20	10,5	8	8,3	11,1	20	20	29,6	16 1. l.: 15 4. l.: 17
7 <i>dekla božja</i>	2,9/2,9 5,7	2,6/5,3 7,9	0/8	0/8,3	0/16,7	0/8	3,3/3,3 6,7	3,7/3,7 7,4	2/7 1. l.: 2/9 4. l.: 2/8
8 <i>jabolko spora</i>	54,3	60,5	36	20,8	77,8	92	60	66,7	59 1. l.: 57 4. l.: 60
9 <i>duh uide iz steklenice</i>	8,6	0	0	4,2	5,6	4	16,7	11,1	6 1. l.: 8 4. l.: 5
10 <i>strici iz ozadja</i>	8,6/22,9 31,4	10,5/50 60,5	8/28 36	8,3/25 33,3	22,2/11, 1 33,3	8/32 40	16,7/26, 7 43,3	25,9/22, 2 48,1	14/41 1. l.: 14/36 4. l.: 13/45

⁶³ Zanimivo je, da dijaki ponos in samozavestnost povezujejo s samovšečnostjo in trkanjem po prsni, ki nista pozitivni lastnosti. Ponos in samozavest navadno razumemo kot pozitivni lastnosti, morda pa sta v našem kulturnem prostoru pogostejše razumljeni kot nezaželeni.

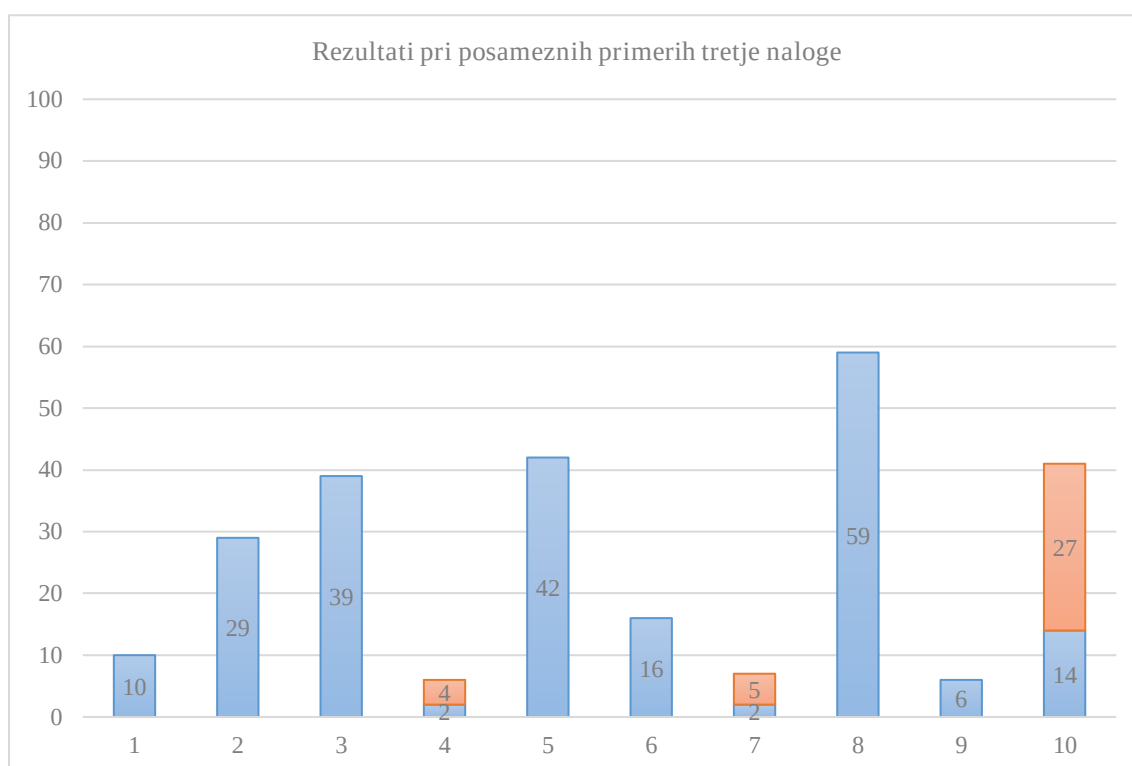
Povprečje šole*	25/27	23/29	14/18	10/13	19/23	30/36	21/24	29/33	Povprečje naloge: 22/25
Povprečje prvih in četrth letnikov: 21/24; 23/28									

Preglednica 8: Rezultati tretje naloge.

*Prvi podatek je povprečje šole v (ožjem) smislu pri primerih 4, 7 in 10; drugi podatek je povprečje v (b) širšem pomenu pri primerih 4, 7 in 10.

**Pri 4, 7 in 10 je prvi podatek povprečje v (a) ožjem smislu, drugi v (b) širšem.

Spodnji grafikon prikazuje odstotke ustreznih odgovorov prvih in četrth letnikov skupaj za posamezne primere iz tretje naloge. Kjer so stolpci v dveh barvah, modra barva prikazuje odstotek ustreznih odgovorov v (a) ožjem smislu, oranžna barva pa prikazuje odstotek odgovorov, ki so bili upoštevani poleg teh v (b) širšem smislu.

Grafikon 3: Rezultati tretje naloge.

7.4 ČETRТА NALOGA

Ker je bilo potrebno aktivno poznavanje frazemov, so bili rezultati pri četrti nalogi slabši kot pri drugi nalogi, povprečno so bili **frazemi pravilno dopolnjeni v 27/29 odstotkih** (četrtga primera pri vrednotenju nisem upoštevala). Dijaki četrth letnikov so bili od prvih uspešnejši za okoli deset ali dvajset odstotkov, ponekod manj ali so imeli približno isti rezultat (*Nazadnje so se lotili dela, Tudi neumnemu se včasih posreči*), drugje več (največja razlika med prvimi in

četrtnimi letniki je bila pri primeru *Varala ga je tri leta*). Zanimivo je, da so bili dijaki prvih letnikov uspešnejši pri štirih primerih (1, 10, 12, 14).

Najuspešnejši so bili pri frazemu *lije kot iz škafo*, ki so ga zapisali povprečno v 70 odstotkih, nato pri frazemu *desna roka* (61 odstotkov), pri frazemih za pomen 'roditi se' (36 odstotkov), pri frazemu *priti z dežja pod kap* (33 odstotkov), pri frazemih za pomen 'propasti' (29 odstotkov), pri frazemu *skočiti si v lase* (28 odstotkov), *ostati praznih rok* (23 odstotkov), frazem *Tudi slepa kura zrno najde* pozna le 15 odstotkov dijakov, frazeme za pomen 'lotiti se dela' 11 odstotkov, enako za pomen 'razvajati koga', najslabše pa poznajo frazem *obračati se/obračati plašč po vetru* (9 odstotkov).

Pri frazemih za pomen 'opravljati koga' in 'zaljubiti se' sem upoštevala dvojno merilo. Frazem *vlačiti po zobeh (koga)* pozna le sedem dijakov, eden še *opletati z jezikom*, ostali odgovori, ki sem jih upoštevala kot širše, so bili *govoriti za hrbtom* in *govoriti čez koga* (25 odstotkov). Pri 'zaljubiti se' pa sem v širšem smislu upoštevala frazem *zaljubiti se na prvi pogled*, kar ustreza pomenu 'hitro se zaljubiti', čeprav je bilo treba napisati frazem za pomen 'zaljubiti se' (takih odgovorov je bilo 18 odstotkov, sicer pa 11).

V primerjavi z anketo iz leta 1987 so bili dijaki manj uspešni, takrat je bilo povprečje pri tej nalogi 40 odstotkov, tokrat 27/29, pri čemer sem četrti primer izpustila, sicer bi bilo povprečje še nižje.

Novi frazem pri četrti nalogi je bil *zmenek na slepo*, ki je bil med bolje reševanimi pri tej nalogi (34 odstotkov). Nekaj odgovorov je bilo samo *na slepo*, pri čemer se ni dalo ugotoviti, ali je mišljeno *zmenek na slepo* ali *dogovoriti se na slepo*, zato tega nisem upoštevala. Zvezo, kalkirano iz angleščine (*blind date*), *slepi zmenek* so navedli trije dijaki.

Pri vrednotenju rezultatov nisem upoštevala četrtega primera (*Odšel je užaljen*). SSKJ in SSF v pomenu 'užaljen' navajata frazem *nos se je podaljšal, povetil komu*, SSKJ tudi *pobesil, zavihal* (ter *pod nos se je pokadilo komu* in *brki so se povetili komu*), frazemu *oditi z dolgim nosom* pa pripisujeta pomen 'osramočen, ne da bi kaj opravil', SSF navaja še frazema *z dolgim nosom* in *ostati z dolgim nosom*. Zanimivo je, da so dijaki za pomen 'užaljen' navajali *oditi z dolgim/povešenim/zavihanim nosom*, *oditi z nosom do tal* in *dolg nos, nos do tal, imel je dolg nos*, noben dijak pa ni navedel frazema *nos se je podaljšal/povesil/pobesil komu*. Tudi pregled

pojavitve z *dolгим nosom* ob *oditi* v korpusu večinoma ustreza pomenu 'ne da bi kaj opravil', morda v kakem primeru tudi 'užaljen' ali 'užaljeno' (prim. Kržišnik 2015: 138). Tudi spletni slovar Razvezani jezik navaja ta pomen, torej 'razočarano', in ne 'užaljeno', za frazem *imeti nos do Pakistana*. Zaradi navedenega pri vrednotenju rezultatov tega primera nisem upoštevala.

Pri četrti nalogi se je pojavljalo precej nefrazeoloških odgovorov ali odgovorov, iz katerih je bilo razvidno, da dijaki niso razumeli naloge, zato sem jih v preglednici z rezultati (glej prilogo 2) označila kot nefrazeološko oz. nerazumljeno. Velikokrat so dijaki kot frazeme navajali ekspresivne besede oz. besede z metaforičnim pomenom, ki so jih razumeli kot frazeme (npr. za 'zaljubiti se' *zatreskati se*, za 'propasti' *sfiziiti se*, za 'razvajati koga' *ujčkati*). V preglednici v prilogi 2 je pod vsakim primerom naštetih nekaj takih najpogostejših odgovorov.

Pri pomenu 'roditi se' sem upoštevala odgovore *priiti/prijokati/privekati/prilesti na svet, štorklja prinese koga, ugledati luč sveta*. Zanimivo, da so trije dijaki navedli *prilesti na svet*, kar jim je verjetno poznano iz zveze, ki jo navaja tudi SSKJ, *komaj si prilezel na svet, ne boš nam ukazoval*. Med nefrazeološkimi odgovori je bila pogosta metaforična zveza *poviti je bil* ali pa *povili so ga*, ki ju je navedlo osem dijakov. O drugem primeru za pomen 'opravljati' sem že zapisala, da sem upoštevala dvojno pojmovanje in upoštevala tudi *govoriti čez koga, govoriti za hrbtom*. Kar nekaj je bilo nefrazeoloških odgovorov (*tračala, obrekovala, šimfala* ipd.), nekateri so *opravljati* narobe razumeli kot 'delati'. Pri *skakati čez plot* je zanimiva hiperkorektura, ki jo je naredilo pet dijakov: *skočiti čez plod*.⁶⁴ Podobno je bilo pri *priiti z dežja pod kap*, kjer je sedem dijakov zapisalo *priiti iz dežja pod kap*. Poleg *skočiti čez plot* so dijaki navedli še frazem *vleči/voditi za nos koga, natakniti rogove komu* (tudi *nabiti rogove komu*, kar je morda vpliv hrvaščine oz. srbščine – SSF: hr.srb. *nabiti komu rogove*), *okoli prinesti koga*. Za pomen 'lotiti se dela' so poleg *zavijati (si) rokave* navajali še *pljuniti v roke/dlani, zgrabiti bika za roge*. Pojavili so se tudi *prijeti/zgrabiti (za) kramp in motiko/lopato, prijeti za lopato* ipd., česar sicer nisem upoštevala.⁶⁵ Pri pomenu 'zaljubiti se' so poleg že omenjenega frazema *zaljubiti se na prvi pogled* navajali *Amorjeva/Kupidova puščica zadene koga, dati/oddati/podariti srce komu, dobiti metuljčke v trebuhu*. Pri pomenu 'razvajati koga' so dijaki dosledno pisali *nositi po rokah*, in ne *na rokah*, kot navaja SSKJ. Pri 'prilagajati se' sem poleg

⁶⁴ Morda je lahko krivo tudi nepoznavanje fizične predmetnosti, torej besede *plot*.

⁶⁵ SSKJ v frazeološkem gnezdu iztočnice *kramp* navaja *treba bo prijeti za kramp* 'začeti fizično delati', ob iskanju v okolici v Gigafidi za *kramp* najdemo 16 zadetkov za *poprijeti*, le eden je *poprijeti za kramp*, drugi *poprijeti za kramp in lopato*, in 16 za *prijeti*, od teh jih je 11 *prijeti za kramp in lopato*, 5 *prijeti za kramp*.

obračati se/obračati plašč po vetru upoštevala še *plavati s tokom*, čeprav pomen ni povsem prekriven. Veliko je bilo nefrazeoloških odgovorov *je (kot) kameleon*.⁶⁶ Pri frazemu *da bi bil volk sit in koza cela* najdemo tri odgovore s sestavino *ovca* namesto *koza*: *volk sit in ovca cela* (oz. brez veznika, le z vejico) in z obrnjenim besednim redom *ovca cela in volk sit*, kar je lahko tudi posledica vplivanja tujejezične frazeologije, na kar sem opozorila že zgoraj.

Pogosto je zaradi nepoznavanja pomena prišlo tudi do zamenjave pomena frazema s katerim drugim. Če navedem (v slovarski obliki, čeprav so jih dijaki navajali v besedilni) le nekaj takšnih napak (glej prilogo 2), se je npr. pri 'opravljati' pojavilo tudi: *vrteti jezik, obračati jezik*, pa tudi pomensko bolj oddaljena frazema *pomesti pred svojim pragom, prati umazano perilo*, tudi *mlatiti prazno slamo*; pri 'začeti delati' npr.: *vzeti pod pot noge, prižgati zeleno luč, vzeti vajeti v roke*; pri 'zaljubiti se' npr.: *biti v oblakih, biti v rožicah, slišati travo rasti, nositi srce na rokah* (← *na dlani*), *biti (kot) v sedmih nebesih, iti po gobe, zmešati komu glavo*; pri 'ne da bi kaj opravil' npr.: *križem rok* (← *oditi praznih rok in držati roke križem*), *kupiti mačka v žaklju, Brez dela ni jela, obrisati se pod nosom, s Pirovo zmago* (← *P/pirova zmaga*). Pri pomenu 'razvajati koga' je razmeroma malo dijakov poznalo frazem *nositi na/po rokah koga*, velikokrat (21 dijakov) so navajali *zavijati/ovijati v vato koga* (SSKJ: *zaviti koga v vato* 'prizanašati mu s hudim, neprijetnim'), pa tudi *vzgajali z zlato žlico v ustih* ali *hranili s srebrno žlico* (← *roditi se s srebrno žlico v ustih*⁶⁷), *bilo mu je z rožicami postlano, vse so mu prinesli k riti, imel je polno rit vsega, stregli so mu spredaj in zadaj, naredili so mu medvedjo uslugo, mamim sinček*. Pri pomenu 'izjaloviti se' (kjer sem upoštevala *splavati po vodi, pasti v vodo, iti rakom žvižgat, iti po gobe, iti po zlu, iti v franže*) se je velikokrat (22 dijakov) pojavil frazem *Iz te moke ne bo kruha* ali le *ni (ne bo) kruha* (6 dijakov) oz. *ni moke* (en dijak). Pomen tega frazema je sicer blizu pomenu povedi *Iz našega lepega načrta ni nič*, a ni povsem ustrezen (SSKJ navaja pomen 'prizadevanje se ne bo uresničilo, ne bo dalo pričakovanega rezultata', v našem primeru pa gre za pomen 'propasti', gre tudi za razliko v času – pri frazemu *Iz te moke ne bo kruha* gre za prihodnjik, v našem primeru pa preteklik: *Načrt je propadel – Prizadevanja se ne bodo uresničila*). Pri frazemu *skočiti si v lase* so se pojavljali še odgovori *najprej zlepa, nato zgrda* (← *Bolje zlepa kot zgrda*), *kaplja čez rob, iz muhe naredila slona, bila sta kot pes in mačka*. Pri frazemu *Tudi slepa kupa zrno najde* sta bila dva odgovora ustrezna frazemu *Najbolj neumen kmet ima najdebelejši krompir* (SSKJ: 'za srečo, uspeh niso vselej potrebne velike umske sposobnosti'), eden *imeti krompir* (SSKJ: 'doživeti nepričakovano ugoden, dober izid, konec

⁶⁶ SSF navaja *spreminjati barve kot kameleon*, v pomenu (1) 'rdeti in bledeti hkrati', (2) 'pretvarjati se'.

⁶⁷ Tukaj gre tudi za vpliv angleškega frazema *to be born with a silver spoon in one's mouth*.

česa'), pa tudi *sekira pade v med, več sreče kot pameti*. Zanimiv je tudi odgovor dijaka pri pomenu 'močno deževati' *padajo ošpičene prekle*.⁶⁸ Frazem je v SSKJ opredeljen v prislovni rabi za pomen 'gotovo zagotovo'.⁶⁹ Taki primeri kažejo na to, da dijaki frazeme sicer poznajo, vendar ne natančno ne poznajo njihovih pomenov ali pomenskih odtenkov, zato je pogosto prišlo do križanj z drugimi frazemi in napačnih odgovorov. Pri nekaterih primerih so bili tudi površni in niso natančno prebrali, po pomenu katerega dela povedi sprašuje naloga.

Pri nekaterih primerih je bil opazen tudi vpliv tujejezične frazeologije, poleg že omenjenih odgovorov npr. še pri *priti z dežja pod kap* angleški kalk *iz ponve v ognjišče* (ang. *out of the frying pan and into the fire*), pri *skočiti si v lase* pa *prekrižati meča* (ang. *cross swords with somebody*).

Rezultati četrte naloge so prikazani v spodnji preglednici. Pri primerih 2, 7 prvi podatek predstavlja (a) ožji pomen, drugi pa (b) širšega, za njima je njun seštevek. Primera 4 pri vrednotenju nisem upoštevala, navedeni so odstotki, ki pa ustrezajo pomenu 'razočaran, ne da bi kaj opravil', in ne 'užaljen'.

Šola Frazem	ČR1 (35)	ČR4 (38)	MB1 (25)	MB4 (24)	NM1 (18)	NM4 (25)	ŠK1 (30)	ŠK4 (27)	Povprečje primera**
1 Rodil se je v siromašni družini.	20	36,8	60	16,7	38,9	40	46,7	29,6	36 1. l.: 41 4. l.: 31
2 Rada je opravljala .	0	0/5,3	0/48	12,5/50 62,5	0/5,6	0/32	3,3/10 13,3	14,8/22, 2 37,0	4/25 1. l.: 1/17 4. l.: 7/34
3 Varala ga je tri leta.	28,6	36,8	28	62,5	22,2	72	43,3	59,3	44 1. l.: 31 4. l.: 58
4 Odšel je užaljen.	20	18,4	0	0	5,6	4	40	51,9	17 1. l.: 16 4. l.: 19
5 Nazadnje so se lotili dela.	11,4	10,5	8	4,2	16,7	4	6,7	25,9	11 1. l.: 11 4. l.: 11

⁶⁸ Zanimivo je, da v korpusu ob iskanju *ošpičen* v okolici na prvih dveh mestih najdemo *prekla* (16 zadetkov) in *padati* (12 zadetkov), ob iskanju *prekla* pa *padati* (46 zadetkov) na četrtem mestu. Zanimivo je, da se frazem ne pojavlja samo v pomenu, kakršen je opredeljen v slovarju, pač pa tudi v pomenu 'deževati' (*Na pot se odpravimo v vsakem vremenu, takrat, ko z neba padajo ošpičene prekle, pa gremo od Rašice do Mengeške koče.*) Opaziti je tudi osamosvajanje zveze *ošpičene prekle* (*Ti so res svojevrstni patroni, saj jih od spuščanja po pobočjih očitno ne more odvrniti nič. Tudi ošpičene »prekle« ne.*). Frazem se torej ne uporablja le v prislovni rabi za pomen 'gotovo, zagotovo', kot ga opredeljuje SSKJ, pomen pa se širi.

⁶⁹ Najdemo ga v frazeološkem gnezdu gesel *prekla, padati, ošpičen: prišel bo, pa če bi ošpičene prekle padale z neba* 'gotovo, zagotovo'. Pri tem je enkrat označen s kvalifikatorjem *ekspr.* (*ošpičen*) in dvakrat *pog.* (*prekla, padati*). V Kebrov slovar pa frazem ni vključen.

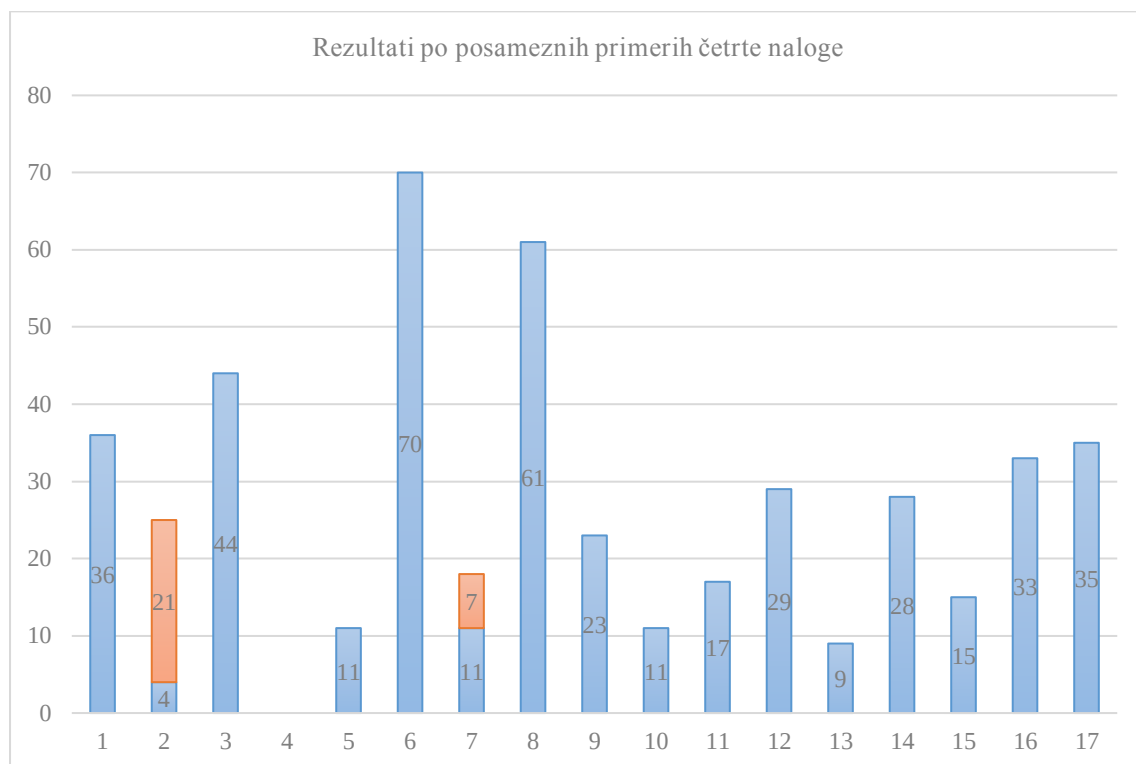
6 Zunaj močno dežuje.	62,9	65,8	40	62,5	50	92	96,7	88,9	70 1. l.: 62 4. l.: 77
7 Hitro se je zaljubila.	11,4/8,6 20	18,4/2,6 21,1	16/4 20	4,2/0 4,2	0	12/16 28	6,7/6,7 13,3	22,2/18, 5 40,7	11/18 1. l.: 9/13 4. l.: 14/24
8 Ta človek je moj glavni pomočnik.	37,1	55,3	44	79,2	61,1	84	53,3	70,4	61 1. l.: 49 4. l.: 72
9 Odšel je, ne da bi kaj opravil/do bil.	2,9	18,4	4	0	27,8	44	43,3	44,4	23 1. l.: 20 4. l.: 27
10 Starši so ga zelo razvajali.	0	7,9	28	8,3	16,7	8	6,7	11,1	11 1. l.: 13 4. l.: 9
11 Rada bi storila tako, da bi zadovoljil a obe strani.	2,9	23,6	16	12,5	11,1	20	10	33,3	17 1. l.: 11 4. l.: 24
12 Iz našega lepega načrta ni nič.	14,3	7,9	32	4,2	27,8	28	66,7	48,1	29 1. l.: 35 4. l.: 22
13 Ta človek se zna prilagoditi vsakemu režimu.	0	7,9	12	12,5	0	12	3,3	25,9	9 1. l.: 4 4. l.: 15
14 Najprej sta govorila mirno, nato sta se stepla.	17,1	21,1	32	4,2	33,3	44	33,3	37,0	28 1. l.: 29 4. l.: 27
15 ... Tudi neumnem u se včasih posreči.	5,7	10,5	16	4,2	11,1	12	26,7	33,3	15 1. l.: 15 4. l.: 15
16 ... tako da smo prišli s slabega na slabše.	17,1	23,7	0	4,2	33,3	60	43,3	81,5	33 1. l.: 23 4. l.: 42
17 Prek spleta sta se dogovoril a za zmenek, ne da bi se sploh poznala.	25,7	52,6	20	12,5	27,8	52	33,3	55,6	35 1. l.: 27 4. l.: 43
Povprečje šole*	16/17	25/26	23/26	19/22	24/24	37/40	33/34	41/43	Povpreč je naloge: 27/29
Povprečje prvih in četrth letnikov: 24/28; 31/33									

Preglednica 9: Rezultati četrte naloge.

**Prvi podatek je povprečje šole v (ožjem) smislu pri primerih 2 in 7; drugi podatek je povprečje v (b) širšem pomenu pri 2 in 7, primer 4 ni upoštevan.

**Pri 2 in 7 je prvi podatek povprečje v (a) ožjem smislu, drugi v (b) širšem.

Spodnji grafikon prikazuje odstotke ustreznih odgovorov prvih in četrth letnikov skupaj za posamezne primere iz četrte naloge. Izključen je le četrti primer, ki ga nisem upoštevala. Kjer sta stolpca v dveh barvah, modra barva prikazuje odstotek ustreznih odgovorov v (a) ožjem smislu, oranžna barva pa prikazuje odstotek odgovorov, ki so bili upoštevani poleg teh v (b) širšem smislu.

Grafikon 4: Rezultati četrte naloge.

7.5 PETA NALOGA

Pri peti nalogi je bilo treba poleg slovarske oblike navesti podatek o zaznamovanosti frazemov. V prvi preglednici so prikazani odstotki za navajanje slovarske oblike frazema. Dijaki najbolj poznajo frazem *gre na jok* (72 odstotkov) in *zaljubljen do ušes* (52 odstotkov), ostale frazeme manj. Pri primeru *od glave do nog* je bila večina odgovorov *od glave do pet(a)*, obrnjen besedni red (torej *od glave do nog*) je prepoznalo le šest dijakov, vendar sem upoštevala oboje. Pri frazemu *smejati se v zobe (komu)* so navajali *smejati se v obraz*, pa tudi *smejati se v glavo* in *smejati se v brk*. Najmanj so poznali frazema *noč in dan* ter *vse svoje žive dni*.

Nova frazema v tem delu sta bila *biti v istem čolnu* in *strici iz ozadja*. Pri prvem frazemu so dijaki navajali *biti v isti kaši/godlji, v istem zosu/šmornu/dreku/sranju*, kar pomensko sicer ni povsem prekrivno s frazemom *biti v istem čolnu*. Razen splošne oznake časovno zaznamovano pri zvrstnosti niso navajali drugega podatka. Pri *stricih iz ozadja* so trije dijaki četrtega letnika škofijske in en dijak četrtega letnika črnomeljske gimnazije zapisali, da je frazem sodoben, pet dijakov prvega letnika škofijske gimnazije je zapisalo, da je frazem nov, in en dijak istega letnika, da je frazem časopisni.

Tudi leta 1987 je bila ta naloga slabše reševana, zato številčno ni bila ovrednotena, prav tako je večinoma umanjkal podatek o zaznamovanosti. Tokrat so dijaki podatek o zaznamovanosti večinoma napisali, vendar pogosto narobe, saj verjetno niso povsem razumeli naloge. V drugi preglednici so prikazani odstotki odgovorov, ki so vsebovali podatek o časovni in/ali zvrstni zaznamovanosti. Čeprav so bili podatki o časovni zaznamovanosti pogosto zelo splošni (torej le časovno zaznamovano), moram poudariti nekatere natančnejše odgovore. Pri prvem primeru *bilo mu je na jok* je 14 dijakov četrtega letnika škofijske gimnazije napisalo, da je frazem arhaičen, štirje, da je zastarel, in eden, da je starinski. Osem dijakov istega letnika je natančnejšo časovnozvrstno oznako podalo tudi pri frazemu *ves svoj živ dan*. Pri funkcijskozvrstni oznaki so dijaki večinoma zapisali, da gre za umetnostno besedilo (tudi pesniško, literarno). Največ tovrstnih odgovorov so zapisali dijaki četrtega letnika škofijske gimnazije za frazema *ves svoj živ dan* ter *dan in noč* (pri prvem osem, pri drugem sedem). Razlike med šolami so zelo velike. Kot je razvidno iz druge preglednice, so nekateri dijaki navajali zelo malo (ali nič oz. napačne) zvrstnih oznak, drugi več. Čeprav sem v preglednici izračunala povprečje, posploševanje pri tej nalogi ne bi bilo smiselno. Ugotovila sem, da dijaki frazeme razmeroma dobro prepoznajo (glede na ostale naloge), nekatere bolje, druge veliko slabše, podatke o zvrstnosti pa so navajali le nekateri.

Spodnja preglednica prikazuje rezultate pete naloge. Prikazani so odstotki prvega dela naloge – navedbe frazemov v slovarski obliki (razen primera *strici iz ozadja*, kjer je šlo le za prepoznavanje zaznamovanosti). Druga preglednica pa prikazuje, koliko odstotkov dijakov je navedlo časovnozvrstno in/ali funkcijskozvrstno oznako.

Šola Frazem	ČR1 (35)	ČR4 (38)	MB1 (25)	MB4 (24)	NM1 (18)	NM4 (25)	ŠK1 (30)	ŠK4 (27)	Povprečje primera
1 bilo mu je na jok	25,7	55,3	60	87,5	88,9	80	80	100	72
2 biti v istem čolnu	5,7	13,2	16	16,7	11,1	12	30	14,8	15
3 smejati se v zobe (komu)	20	28,9	4	8,3	16,7	24	43,3	37,0	23
4 zaljubljen čez ušesa	11,4	28,9	20	83,3	33,3	56	96,7	88,9	52
5 (to bom pomnil) ves svoj živ dan	2,9	0	0	25	5,6	0	6,7	7,4	6
6 dan in noč (je skrbel zanj)	0	7,9	0	16,7	5,6	12	23,3	40,7	13
7 od nog do glave (premražen)	8,6	23,7	4	41,7	33,3	32	50	74,1	33
Povprečje šole	11	23	15	40	28	31	47	52	Povprečje naloge: 31
Povprečje prvih in četrth letnikov: 25; 37									

Preglednica 10: Rezultati pete naloge.

Šola Frazem	ČR1 (35)	ČR4 (38)	MB1 (25)	MB4 (24)	NM1 (18)	NM4 (25)	ŠK1 (30)	ŠK4 (27)	Povprečje primera
1 bilo mu je na jok	22,9	15,8	8	0	11,1	12	20	88,9	22
2 biti v istem čolnu	8,6	13,2	0	0	0	0	10	3,7	4
3 smejati se v zobe (komu)	5,7	5,3	0	0	0	0	26,7	29,6	8
4 zaljubljen čez ušesa	14,3	21,1	4	0	0	0	26,7	33,3	12
5 (to bom pomnil) ves svoj živ dan	20	31,6	4	0	11,1	12	40	66,7	23
6 dan in noč (je skrbel zanj)	11,4	26,3	4	0	5,6	0	20	33,3	13
7 od glave do nog (premražen)	0	7,9	0	0	11,1	0	20	18,5	7
8 strici iz ozadja	2,9	7,9	0	0	0	0	20	22,2	7
Povprečje šole	11	16	3	0	5	3	23	37	Povprečje naloge: 12

Preglednica 11: Podatki o zaznamovanosti frazemov pri peti nalogi.

7.6 ŠESTA NALOGA

Šesta naloga je bila za dijake najtežja, pogosto tudi niso vedeli, kaj od njih zahteva. Leta 1987 so dijaki slovarsko obliko navedli v približno 35 odstotkih, tokrat povprečja nisem računala. Zanimivo je, da so nekateri dijaki rešili po več primerov, nekateri pa so npr. pustili nalogo v celoti nerešeno.

Pri navajanju slovarske oblike frazema je bila opazno uspešnejša škofijska gimnazija, najbolj četrti letnik te gimnazije. Pri prvem primeru je slovarsko obliko navedlo osem dijakov, pri drugem šest, pri tretjem trinajst (še dva sta zapisala *kupovati mačka v žaklju*), pri petem dvanajst in pri šestem enajst. V prvem letniku je pri prvem primeru slovarsko obliko navedlo pet dijakov, pri drugem štirje, pri tretjem sedem (še dva sta zapisala *kupovati mačka v žaklju*), pri petem dva, pri šestem osem dijakov in pri devetem primeru en dijak. Pri navajanju slovarske oblike so torej dijaki četrtega letnika zapisali 52 pravih oblik, dijaki prvega pa 29 (vključno s *kupovati mačka v žaklju*). Dijaki ostalih letnikov so bili precej manj uspešni. Če preštejemo ustrezne slovarske oblike po šolah, dobimo naslednje podatke: ČR1 – 12, ČR4 – 14, MB1 – 1, MB4 – 13, NM1 – 1, NM4 – 16, ŠK1 – 29, ŠK4 – 52. Najbolj poznani frazemi so bili *kupiti mačka v žaklju*, *prodajati zijala*, *Nobena juha se ne poje tako vroča kot se skuha*, manj dijakov je zapisalo *ločiti zrnje/zrno od plev/plevela*, *zavezati jezik (komu)*, samo po dva dijaka pa zadnje tri frazeme (*ne priplavati po juhi*, *ni dobro češenj zobati (s kom)*, *Ne praskaj se, kjer te ne srbi*). V celoti brez pravilne slovarske oblike je ostal četrti primer: *ne skriviti lasu (komu)*, *niti las ne bo padel z glave (komu)*.

Pri prepoznavanju prenovitev je opazen četrti letnik črnomeljske gimnazije, katerega dijaki so edini uporabljali termin prenovitev, in sicer pri vseh primerih (pri prvem primeru šest, pri drugem štirje, pri tretjem pet, pri četrtem in petem po dva, pri šestem en dijak, pri sedmem in osmem po trije in pri devetem dva dijaka). Dijaki ostalih letnikov termina prenovitev niso uporabljali, a kljub temu so nekateri opozarjali na postopek prenovitve, prepoznavali so učinek (npr. humorni učinek), opozorili so, da je frazem spremenjen, ker je nanj vplival kontekst, opozarjali so, da je frazem zaznamovan ipd. Opozoriti je treba tudi na dijaka četrtega letnika škofijske gimnazije, ki je na začetku naloge zapisal, da so vse rabe »namerno, svobodno, inteligentno uporabljene, da se zabavno nanašajo na dano situacijo«, razen primera iz Mladine, zapisal je tudi, da lahko pri tem frazemu dobijo nekoliko drugačen pomen ali pa se osnovni okrepi. Pri četrtem frazemu, ki je bil edina neuspešna prenovitev, je napako opazilo deset

dijakov. Pri frazemu *ne priplavati po juhi* je zanimivo, da je 48 dijakov opazilo sestavinsko prenovitev – opozorili so na sestavino *prežgani*. Pri frazemu *ni dobro češenj zobati (s kom)* pa je 24 dijakov opazilo zamenjan besedni red (*zobati češenj*). Pri ostalih frazemih je nekaj dijakov opozorilo na kontekst (za primer naj navedem odgovor dijaka pri tretjem frazemu, da je raba »pravilna«, saj na radiu poslušamo, torej je opazil prenovitev sestavine *kupiti – poslušati*); nekaj na učinek prenovitve (npr. pri prvem primeru je dijak zapisal, da ne gre za napako, pač pa je avtor s preoblikovanjem frazema želel doseči pestrost besedila); pri sedmem frazemu je dijak opozoril na zaznamovanost frazema, zapisal je, da je namenjen za pogovorno rabo. Nekateri dijaki so zgolj opazili, da gre za prenovitev, opazili so postopek, a ga niso znali poimenovati (napisali so npr., da je raba nekoliko spremenjena, da je sprememba namenska ipd.). Podrobnejši podatki so razvidni iz spodnje preglednice, vsi odgovori pa so navedeni v prilogi 2.

Rezultati šeste naloge številčno niso bili ovrednoteni. Spodnja preglednica predstavlja prikaz števila odgovorov, ki so vsebovali slovarsko obliko in neko vrsto refleksije. V legendi pod preglednico je razloženo, za kakšno vrsto refleksije je šlo: bodisi so dijaki opozorili, da gre za prenovitev ali napako, bodisi so opozorili na kontekst nastanka frazema in njegov vpliv na postopek prenovitve, opozorili na učinek prenovitve, na zaznamovanost frazema ali so postopek prenovitve opazili, a ga niso znali izraziti ipd.

Šola Naloga	ČR1 (35)	ČR4 (38)	MB1 (25)	MB4 (24)	NM1 (18)	NM4 (25)	ŠK1 (30)	ŠK4 (27)
1 <i>Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha</i>	1	/	/	3	/	3	5 + 2 (vroča juha)	8 + 1 (pribl.) + 2 (vroča juha)
Refleksija	/	6 (P) + 6 (kont.) + 1 (uč.)	/	1 (uč.)	2 (uč.)	1 (ni N) + 1 (ni N, uč.) + 2 (post.)	/	4 (kont.) + 1 (ni N)
2 <i>zavezati jezik (komu)</i>	1	3	/	/	/	/	4	6
Refleksija	/	4 (P) + 3 (kont.)	/	1 (uč.)	/	3 (post.)	/	/
3 <i>kupiti mačka v žaklju</i>	4	4	/	7	1	5	7 + 2 (kupovati)	13 + 2 (kupovati)
Refleksija	1 (kont.)	5 (P) + 2 (kont.) + 2 (post.) + 1 (uč.)	2 (ni N)	6 (uč.)	/	1 (kont.) + 3 (ni N)		4 (post.)
4 <i>ne skriviti lasu (komu), niti las ne bo padel z glave (komu)</i>	/	/	/	/	/	/	2 (pribl.)	1 (pribl.)

Refleksija	/	2 (P) + 1 (kont.) + 4 (N)	/	1 (N)	1 (N)	1 (N)	/	3 (N)
5 ločiti zrnje od plev	2	1	/	1 + 1 (pribl.)	/	/	2	12 + 1 (pribl.)
Refleksija	/	2 (P) + 2 (kont.)	1 (uč.)	1 (uč.)	2 (ni N)	1 (post.)	/	/
6 prodajati zijala	4	4	/	2	/	6	8	11
Refleksija	/	1 (P) + 1 (ni N)	/	1 (uč.)	/	/	/	1 (post.)
7 ne priplavati po juhi	/	1	1 (uč.)	/	/	/	/	/
Refleksija	2 (sest.)	3 (P) + 4 (sest.) + 1 (zazn.) + 1 (ni N)	/	1 (sest.) + 1 (uč.)	/	8 (sest.)	14 (sest.)	19 (sest.) + 1 (uč.)
8 ni dobro češenj zobati (s kom)	/	1 – opazil b. r.	/	/	/	1 – ni opazil b. r.	/	/
Refleksija	/	3 (P) + 1 (b. r.)	/	1 (b. r.) + 1 (uč.)	/	2 (b. r.)	11 (b. r.)	9 (b. r.)
9 Ne praskaj se, kjer te ne srbi	/	/	/	/	/	1	1	3 (pribl.)
Refleksija	/	2 (P) + 3 (kont., uč.)	1 (uč.)	1 (uč.)	/	/	/	/

Preglednica 12: Prikaz odgovorov pri šesti nalogi.

*V pregled ni vključena ugotovitev enega dijaka, da gre za namerno, svobodno, inteligentno rabo frazemov ('prenovitev'), razen pri tretjem primeru.

Oznake:

- P – prenovitev
- N – napaka
- kont. – opozarjanje na kontekst nastanka frazema in njegov vpliv na postopek
- uč. – opozarjanje na učinek prenovitve
- sest. – opazanje sestavine *prežgana* pri sedmem primeru
- b. r. – opazanje besednega reda v frazemu *ni dobro zobati češenj (s kom)*
- zazn. – opozarjanje na zaznamovanost frazema
- post. – opazanje postopka prenovitve
- pribl. – približna slovarska oblika

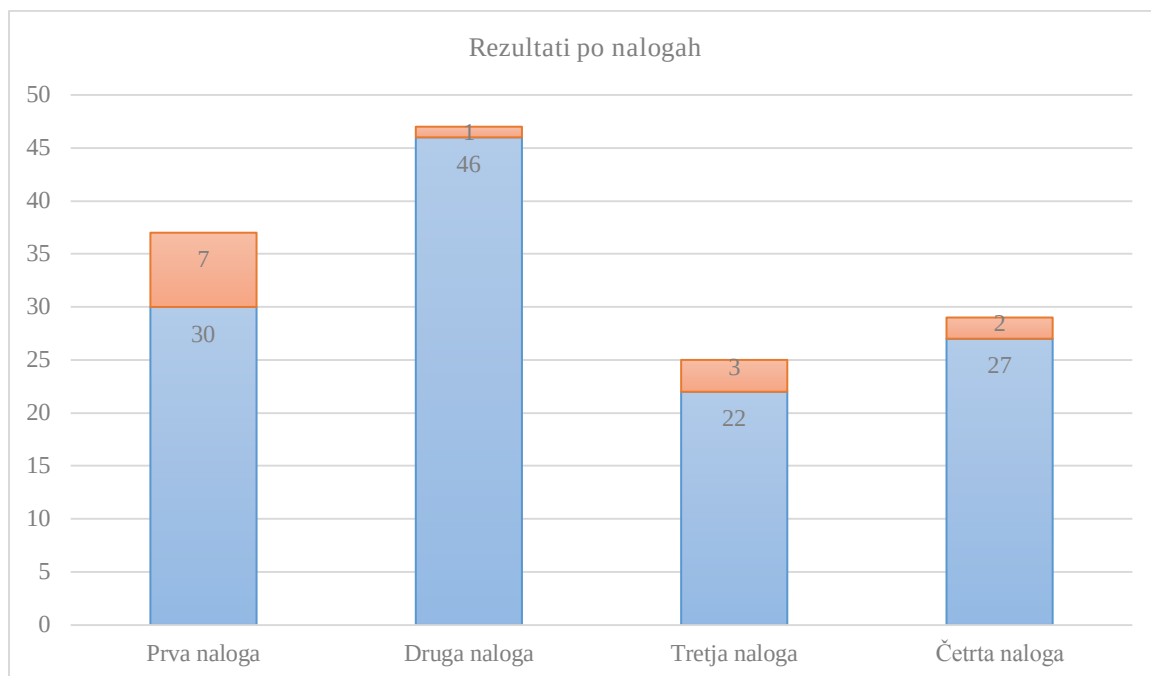
V nadaljevanju so prikazani še skupni rezultati prvih štirih nalog, upoštevani so vsi frazemi, vključno z novimi, le pri četrti nalogi je izpuščen četrti primer (*Odšel je užaljen*).

Šola Naloga	ČR1 (35)	ČR4 (38)	MB1 (25)	MB4 (24)	NM1 (18)	NM4 (25)	ŠK1 (30)	ŠK4 (27)	Povprečje naloge
1	22/26	29/35	26/33	28/34	35/44	35/42	31/35	39/45	30/37
2	35/36	46/48	39/42	44/45	46/46	55/56	44/45	62/62	46/47
3	25/27	23/29	14/18	10/13	19/23	30/36	21/24	29/33	22/25
4	16/17	25/26	23/26	19/22	24/24	37/40	33/34	41/43	27/29
Povprečje šole	25/27	31/35	26/30	25/29	30/33	39/44	32/35	43/46	Povprečje nalog 1–4: 31/35

Povprečje prvih in četrtih letnikov: 28/31; 35/39

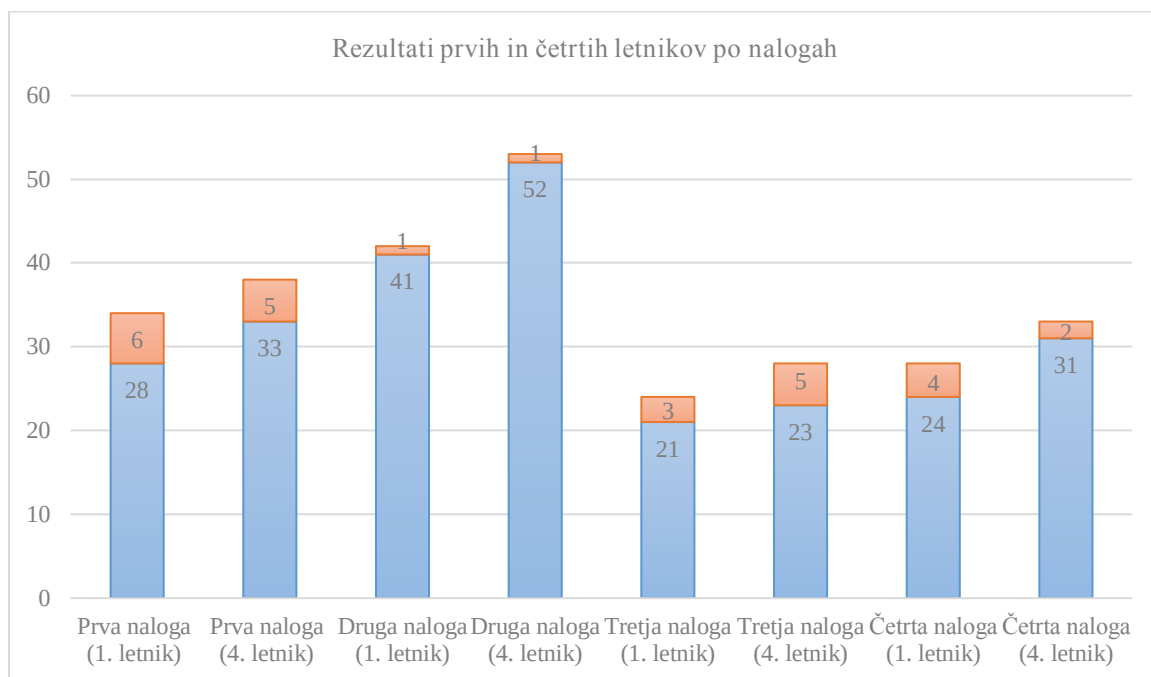
Preglednica 13: Povprečje šol.

Spodnji grafikon prikazuje odstotke ustreznih odgovorov po posameznih nalogah skupaj za prve in četrte letnike. Najuspešnejši so bili pri drugi nalogi, nato pri prvi, torej pri poznavanju oblike in pomena frazema, manj pri četrti nalogi, kjer je šlo za tvorno poznavanje, in najmanj pri tretji nalogi, kjer so morali prepoznati pomene frazemov iz grške in krščanske tradicije.

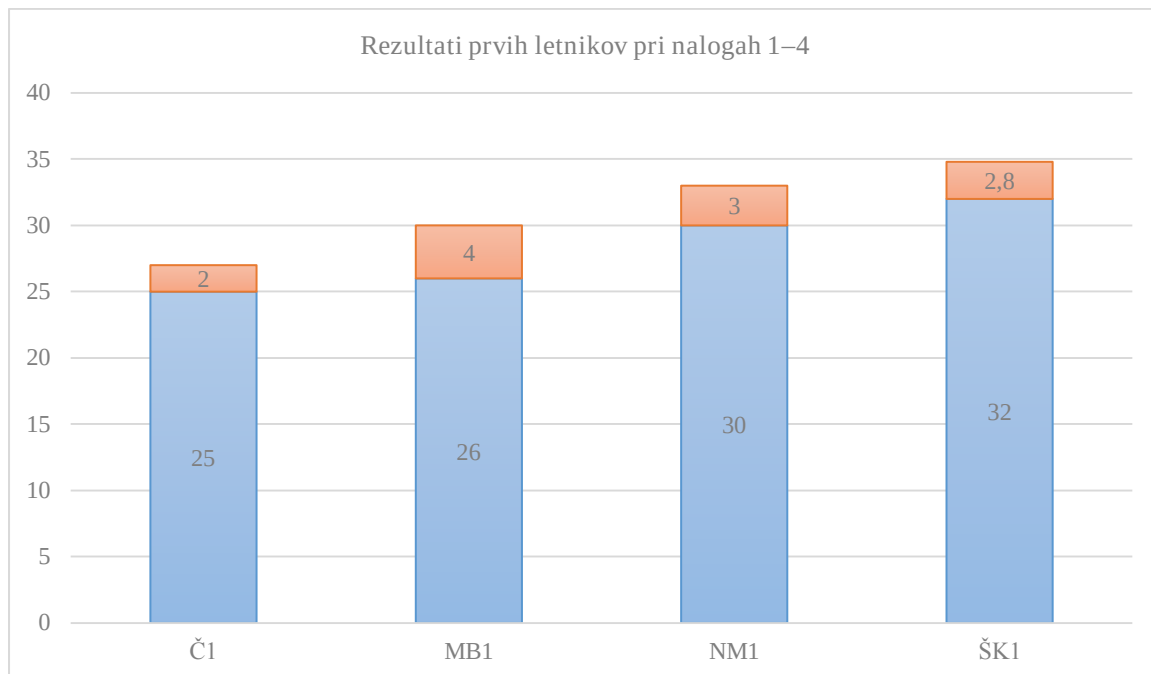
Grafikon 5: Rezultati nalog 1–4.

Naslednji grafikon prikazuje podatke po nalogah, vendar ločeno za prve in četrte letnike posebej.

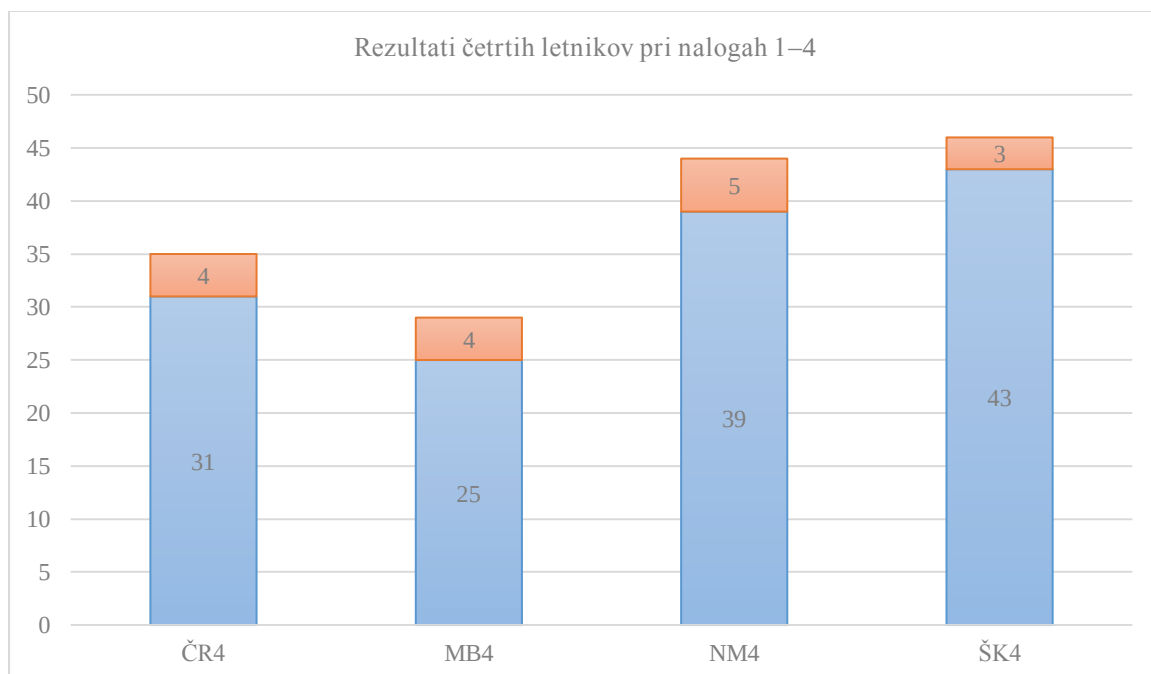

Grafikon 6: Rezultati prvih in četrtih letnikov.

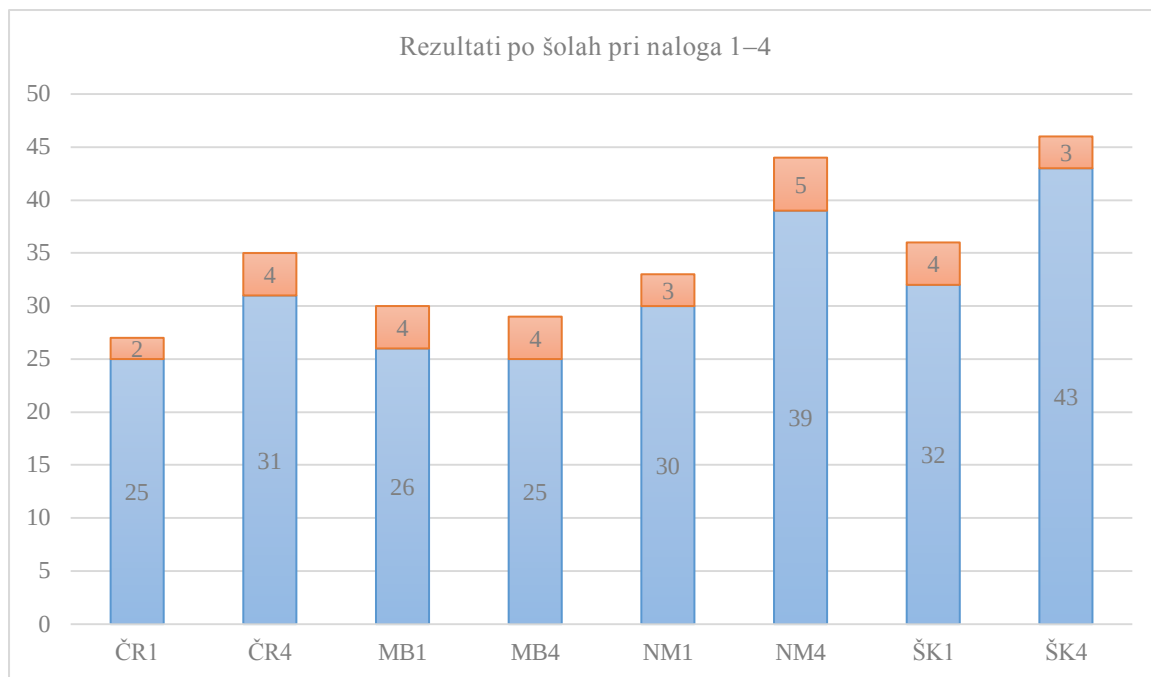
Spodnja grafikona prikazujeta, kako uspešni so bili dijaki prvih letnikov vsake šole posebej po nalogah ter dijaki četrtnih letnikov vsake šole posebej. Nato sledi še grafikon, ki združuje grafikona 7 in 8 ter prikazuje uspešnost prvih in četrtnih letnikov skupaj, iz česar je razvidno tudi, koliko uspešnejši so bili dijaki četrtega letnika posamezne šole od dijakov prvega letnika.

Grafikon 7: Rezultati prvih letnikov pri nalogah 1–4.

Grafikon 8: Rezultati četrtnih letnikov pri nalogah 1–4.

Grafikon 9: Rezultati šol pri nalogah 1–4.

Če izločimo vse nove frazeme in dva najslabše reševana primera v prvi in drugi nalogi (*ne vedeti kje se koga glava drži, ne kod ne kam, ne ure ne dneva* pri prvi nalogi in *vezati otrobe* pri drugi nalogi), je povprečje nekoliko boljše. Spodnja preglednica prikazuje povprečje brez teh primerov (in četrtega primera četrte naloge, ki je bil tudi sicer izločen).

Naloga	Prva naloga	Druga naloga	Tretja naloga	Četrta naloga
Odstotki	38/46	53/55	25/26	27/29
Odstotki leta 1987	50–80	80	50	40

Preglednica 14: Rezultati po nalogah v primerjavi z letom 1987.

Poleg »tradicionalnih« frazemov je bilo v anketo vključenih tudi sedem novejših frazemov. Spodnja preglednica prikazuje njihovo poznavanje po posameznih razredih ter povprečje prvega in četrtega letnika ter skupni rezultat. Tudi tukaj opazimo podobno kot pri ostalih frazemih, da so dijakom nekateri frazemi zelo poznani, nekateri pa zelo neznani.

Šola	ČR1 (35)	ČR4 (38)	MB1 (25)	MB4 (24)	NM1 (18)	NM4 (25)	ŠK1 (30)	ŠK4 (27)	Povprečje primera
Frazem									
1 biti poln samega sebe ...	0	0	0	0	0	0	3,3	0	0,4 1. l.: 0,8 4. l.: 0
2 korenček in ...	0	0	24	0	44,4	20	6,7	7,4	13 1. l.: 19 4. l.: 7
3 pomesti pod preprogo (kaj)	34,3	57,9	28	62,5	55,6	64	66,7	88,9	57 1. l.: 46 4. l.: 68
4 pranje denarja	0	5,3	0	0	0	16	0	7,4	3 1. l.: 0 4. l.: 7

5 duh uide iz steklenice	8,6	0	0	4,2	5,6	4	16,7	11,1	6 1. l.: 8 4. l.: 5
6 strici iz ozadja	8,6/22,9 31,4	10,5/50 60,5	8/28 36	8,3/25 33,3	22,2/11, 1 33,3	8/32 40	16,7/26, 7 43,3	25,9/22, 2 48,1	14/41 1. l.: 14/36 4. l.: 13/45
7 Prek spleta sta se dogovoril a za <i>zmenek</i> , ne da bi se sploh poznala.	25,7	52,6	20	12,5	27,8	52	33,3	55,6	35 1. l.: 27 4. l.: 43

Preglednica 15: Rezultati pri novih frazemih.

8 SKLEP

Čeprav sem izločila nekatere frazeme (*ne vedeti kje se koga glava drži, ne kod ne kam, ne ure ne dneva, vezati otrobe*, primer *Odšel je užaljen*) in sta bila v anketi leta 1987 pri izračunu povprečja izločena *zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača* in *ločiti zrnje od plev*, lahko rezultate obeh anket na koncu primerjamo in ugotovimo, da se je poznavanje frazemov pri dijakih zmanjšalo za približno 20 odstotkov.

Dijaki so bili najuspešnejši pri drugi nalogi, pri kateri je bilo treba navesti pomensko razlago frazema, sledi prva naloga, pri kateri je bilo treba dopolniti manjkajočo frazemesko sestavino, nato četrta naloga, pri kateri je bilo treba enobesedno ali besednozvezno nefrazeološko sopomenko nadomestiti s frazemom, najslabše pa so reševali tretjo nalogo, kjer je bilo treba razložiti frazeme iz grške in krščanske tradicije. Zelo posplošeno lahko rečemo, da so frazemi iz grške in krščanske tradicije dijakom manj poznani, čeprav so se tudi znotraj teh pokazala odstopanja (zelo dobro – 69-odstotno – poznajo *jabolko spora*, zelo slabo pa *labodji spev* in *dekla božja*). Nekatere frazeme dijaki poznajo zelo dobro (npr. *imeti slamo v glavi, ubiti dve muhi na en mah* – 94- in 93-odstotno), nekateri so jim zelo neznani (npr. že omenjena *ne vedeti kje se koga glava drži, ne kod ne kam, ne ure ne dneva; vezati otrobe*). Tudi med novejšimi frazemi so se pokazala velika odstopanja. Dobro poznajo tudi sicer danes pogost frazem *pomesti pod preprogo (kaj)* (57 odstotkov), razmeroma dobro tudi *zmenek na slepo* (34 odstotkov), manj *strici iz ozadja* (14/41 odstotkov), še manj *korenček in palica* (13 odstotkov), slabo pa poznajo *duh uide iz steklenice, pranje denarja*, najslabše *biti poln samega sebe kot fructalov/fruktalov sok*.

Na splošno so bili četrti letniki od prvih uspešnejši (razen mariborske gimnazije, kjer so bili rezultati skoraj izenačeni oz. celo nekoliko boljši pri prvem letniku), čeprav morda iz odstotkov velike razlike niso opazne, sem med pregledovanjem rezultatov ugotovila, da so četrti letniki metajezikovno veliko kompetentnejši od prvih letnikov. Tudi frazeološka zmožnost se do četrtega letnika precej razvije, zmožni so opazovati tudi prenovitve (pri šesti nalogi) oz. razmišljati o učinku neke spremembe v besedilu, kar je v prvem letniku še zelo redko.

Povzamem lahko nekaj ugotovitev, ki so se pokazale skozi anketo, čeprav so bile od primera do primera različne in so bili dijaki pri reševanju, kot že rečeno, različno uspešni. Pogosto je bilo mogoče opaziti navajanje nefrazeoloških odgovorov, vpliv drugih frazemov na odgovor in

križanja z drugimi frazemi ter posledično pojavljanje napak, navajanje pogovornih in narečnih, tudi slengovskih variant, ponekod vpliv tujejezične frazeologije. Opazila sem navajanje odgovorov po glasovni podobnosti, zunajfrazemske vplive na spremenjeno sestavinsko zgradbo frazema, tudi križanje frazema in nefrazeološke besedne zveze. Prav tako so dijaki ponekod pomen razlagali iz pomenov sestavin. Poleg nenatančnosti pri odgovarjanju se je pokazala tudi težava z metajezikom. Dijaki so morda frazem poznali, vendar pri pomenskem opisu niso izbrali ustreznega izraza (metajezik), pri odgovarjanju so bili ponekod površni in nenatančni. Pokazalo se je približno poznavanje nekaterih frazemov, za nekatere so dijaki že slišali, približno vedo, na kaj se nanašajo, ali poznajo le njihovo konotacijo, vendar pomena ne znajo (natančno) določiti. Zato je prihajalo do križanja z drugimi frazemi in napačnih odgovorov. Seveda je to le nekaj ugotovitev, ki so precej posplošene, na posamezne pojave sem opozarjala že sproti in so natančneje razvidni iz odgovorov dijakov v prilogi 2.

Odgovori dijakov v anketi so pokazali nekaj zanimivih ugotovitev o sestavinskih in pomenskih spremembah frazemov. Pri prvi nalogi sta bila takšna *zrno do zrna pogača*, *kamen do kamna palača* in *ločiti zrnje od plev*. Pri obeh frazemih sta bili navedeni obliki redki (17 odstotkov *kamen do kamna* in 8 odstotkov *od plev*), podobno je bilo že leta 1987. Takrat so dijaki obe obliki zapisali v približno 10 odstotkih. Tudi pri šesti nalogi prevladuje sestavina *plevela* (83,3 odstotka), prav tako *zrno* (66,7 odstotka). Opaziti je torej spremembi v sestavinski zgradbi obeh frazemov: *zrno na zrno pogača*, *kamen na kamen palača* – zamenjava predloga *do* s predlogom *na* in *ločiti zrno od plevela* – zamenjava sestavine *zrnje* z *zrno* in *plev* s *plevela*.

Pri drugi nalogi so dijaki pomen frazema *imeti slamo v glavi* opisovali kot 'biti neumen' – več kot 90 odstotkov, kar pomensko ni povsem prekrivno z nevednostjo oz. neznanjem, s kakršnim pomenom frazem opisujeta *SSKJ* in *SSF*. V *Gigafidi* se pojavlja 58 zadetkov (za *slamo v glavi*) večinoma v pomenu 'neumen'. Pomena sta sicer različna (*SSKJ*: *neumen* 'ki ni sposoben hitro dojemati, prodorno misliti'; *neveden* 'ki mu manjka vednosti, znanja'), a se očitno velikokrat prekrivata.⁷⁰

⁷⁰ Zanimiva je ugotovitev, da je torej pametnost tako tesno povezana z vednostjo oz. učenjem in obratno neumnost tako tesno povezana z nevednostjo. Prof. E. Kržišnik me je opozorila, da je morda takšno stanje povezano z razsvetljensko dediščino. Morda bi lahko kaj več izvedeli ob kognitivnojezikoslovni raziskavi, v kateri bi primerjali pomensko oz. pojmovno polje nevednosti in neumnosti v jeziku, ki je imel obdobje razsvetljenstva, z jezikom, ki obdobja razsvetljenstva ni doživel, ter primerjali, ali se tudi v takem jeziku polji (ne)vednosti in (ne)umnosti prekrivata.

Pri frazemu *hoditi kot maček okrog vrele kaše* sem upoštevala dve merili, saj je kar nekaj dijakov navedlo pomen 'previdno, pazljivo', kar sem upoštevala v (b) širšem merilu. Zanimivo je, da takšen pomen najdemo tudi v SSSJ: *hoditi kot maček okrog/okoli vrele kaše* 'o neodločnosti, previdnosti'. Morda se pomen frazema širi od ožjega 'ne upati se lotiti jedra problema' k splošnejšemu 'neodločno, previdno, pazljivo'.

Pri frazemu *mlatiti prazno slamo* so dijaki poleg pomena 'govoriti brez smisla' navajali tudi 'delati neučinkovito, brez smisla', kar je opazila tudi E. Kržišnik (2015). Čeprav bi lahko sklepali, da gre za pomensko širitev, E. Kržišnik (2015: 136) opozori, da gre pravzaprav za pomensko zožitev (Pleteršnik za *leeres Stroh dreschen* navaja *eine erfolglose Arbeit*). Čeprav v korpusu ne najdemo nobenega zadetka, ki bi nedvoumno opredeljeval pomen dela, lahko glede na rezultate morda sklepamo, da proces zoževanja pomena v slovenščini še ni končan in še vedno poteka.

Širitev pomena je opazna pri frazemu *labodji spev*, kjer so dijaki poleg ožjega pomena 'zadnje pomembno delo pred smrtjo' navajali tudi 'zadnje delo (pred smrtjo)'. Pomenska širitev je opazna tudi v SSF, ki navaja dva pomena (prvi je v ožjem, drugi v širšem pomenu), in v spletnem frazeološkem slovarju, kjer je frazem razložen le v drugem, širšem pomenu.

Pri frazemu *nositi koga na/po rokah* so dijaki dosledno pisali varianto s predlogom *po*, v SSKJ pa najdemo le varianto *nositi na rokah*, prenovljeni SSKJ (2014) nerazločevalno navaja obe varianti, zanimivo pa je, da pozna Pleteršnikov slovar le varianto *nositi po rokah*. Tudi v korpusu je v frazeološkem pomenu zveza *po rokah* veliko pogostejša kot *na rokah*.

Pomensko spremembo morda doživlja tudi frazem *pranje denarja*, ki se je determinologiziral, a svoj terminološki status še vedno ohranja. Na to kažejo tudi odgovori dijakov, ki pomena večinoma niso poznali, pač pa so ga opisovali splošneje kot 'finančno goljufanje ipd.'. Morda se bo takšen pomen frazema razvijal in uveljavil tudi v prihodnje ter bo izgubil svoj terminološki pomen oz. se bo ta razširil.

9 ZAKLJUČEK

Poznavanje frazemov je bilo pri dijakih obravnavanih štirih gimnazij v primerjavi z dijaki, anketiranimi leta 1987, slabše za približno dvajset odstotkov. Dijaki četrth letnikov so bili uspešnejši od dijakov prvega letnika za približno deset odstotkov, vendar so bili rezultati pri posameznih nalogah in primerih zelo različni, pri eni gimnaziji pa ni bilo opazne razlike med prvim in četrth letnikom. Kljub vsemu je takšno posploševanje lahko zavajajoče. Večje razlike med dijaki prvih in četrth letnikov so se pokazale pri peti in šesti nalogi, kjer je bilo treba prepoznavati frazeološke prenovitve. Čeprav je nalogi rešilo razmeroma malo dijakov, se je pri četrth letnikih pokazala splošno višje razvita (meta)jezikovna zmožnost.

Dijaki so bili najuspešnejši pri drugi nalogi, torej pri poznavanju pomena frazemov, manj pri vstavljanju manjkajočih frazemskih sestavin (prva naloga), najmanj pa pri poznavanju pomena frazemov iz grške in krščanske tradicije (tretja naloga). Predpostavljala sem, da bodo dijaki najmanj uspešni pri četrth nalogi, ki je zahtevala tvorno poznavanje oblike in pomena, a izkazalo se je, da so bili rezultati te naloge boljši od tistih pri tretji nalogi, torej od poznavanja pomena frazemov iz grške in krščanske tradicije. Za peto in šesto nalogo se je izkazalo, da sta bili prezahtevni in zato veliko manj uspešno reševani, a kljub vsemu je pomembno poudariti, da so nekateri frazemi iz pete naloge dijakom zelo poznani, prav tako pa je treba opozoriti na dijake enega četrtega letnika, ki so poznali in uporabljali termin prenovitev.

Zavedam se, da je takšno posploševanje veliko presplošno, zato sem med interpretacijo rezultatov skušala opozarjati na razlike med poznavanjem frazemov znotraj posamezne naloge. Za nekatere frazeme se je pokazalo, da jih dijaki še vedno zelo dobro poznajo, nekaterih pa sploh ne več. Čeprav sem predpostavljala, da bo poznavanje novejših frazemov boljše, se je izkazalo podobno kot pri »tradicionalnih« frazemih, da je poznavanje odvisno od posameznega primera, tudi novejši frazemi so nekaterim dijakom zelo poznani, drugih ne poznajo, zato bi bilo kakršnokoli posploševanje irelevantno. Bolj kot posplošitve so na koncu pomembnejši podatki o poznavanju posameznih frazemov, na kar sem skušala opozarjati sproti med obravnavo. Zlasti zanimive so ugotovitve o oblikovnih in pomenskih spremembah nekaterih frazemov, na katere opozarjajo odgovori dijakov in jih brez ankete ne bi mogli predvideti.

Analiza učnega načrta je pokazala, da so posredni kot tudi neposredni cilji, s katerimi naj bi pri pouku slovenščine razvijali frazeološko zmožnost, nenatančno določeni. Pri tem je

problematično predvsem razvijanje metajezikovne zmožnosti, saj v učnem načrtu globina in obseg metaznanja nista natančno opredeljena. Prav tako ob pregledu pričakovanih dosežkov v učnem načrtu ugotovimo, da lahko zahtevi po razlagi frazema, predstavitvi ustreznih okoliščin in uporabi v povedi zadostimo na ravni besedne zveze in povedi, ne nujno besedila, zato lahko naloge zadostijo tudi le nižjim kognitivnim ravnam. Učiteljem so pri tem na voljo precej različni učbeniki, pri katerih pa se je pokazalo, da so vključeni frazemi neuravnoteženi glede na obliko, idiomatičnost, zvrstnost. Prav tako se frazeološka zmožnost v njih ne razvija kontinuirano od prvega do četrtega letnika, pač pa ostaja večinoma omejena na posebno poglavje v drugem letniku.

Ob analizi anket se je pokazalo manjše poznavanje frazemov iz grške in krščanske tradicije. Ker gre za frazeme, s katerimi se dijaki srečujejo tudi pri pouku književnosti, bi bilo morda dobro razmisliti o znotrajpredmetnem povezovanju tako pri pouku književnosti kot tudi jezika, saj v nobenega izmed obravnavanih učbenikov ni vključen tudi kakšen frazem iz grške ali krščanske tradicije, razen v enem, kjer sta dva izbiblična frazema, katerih pomenska povezava na biblijo lahko ostane tudi prezrta, če nanjo izrecno ne opozorimo. Ker učni načrt ob razvijanju metajezikovne zmožnosti predvideva tudi poznavanje temeljnih izvornih značilnosti, bi lahko ob obravnavi frazeologije zlasti pri frazemih, ki so dijakom dobro poznani, opozorili tudi na to razsežnost. Povezavo s poukom književnosti je opaziti ob podatku, da so dijaki prvega letnika bolje poznali frazema *damoklejev meč* in *gordijski voz* ter novi frazem *duh uide iz steklenice*, kar lahko morda pripišemo obravnavi antične in orientalske književnosti pri pouku književnosti v prvem letniku. Do četrtega letnika pa se poznavanje frazemov, ki jih dijaki spoznajo pri pouku književnosti v prvem letniku, a jih verjetno ne uporabljajo tako pogosto, morda že zmanjša.

Od frazemov, ki jih vključuje učbenik *Na pragu besedila*, so bili v anketi prisotni štirje (*zaljubljen do ušes*, *lije kot iz škafa*, *kdo/kaj iti po gobe*, *vlačiti koga po zobeh*). Kljub temu se v rezultatih dijakov treh gimnazij (ČR, MB, NM), ki uporabljajo ta učbenik, ni pokazalo kakšno posebno odstopanje. Zadnja dva frazema sta bila zelo redko zapisana tako pri dijakih prvega kot četrtega letnika. Frazem *zaljubljen do ušes* res bolje poznajo dijaki četrtega kot prvega letnika, prav tako *lije kot iz škafa*, vendar na splošno ne moremo govoriti o kakšnem posebno večjem poznavanju teh frazemov pri dijakih, ki so se z njima srečali v učbeniku. Menim, da gre za splošno bolj poznana frazema in torej obravnava v učbeniku pri tem ni odločilna.

Ob analizi anket se je pokazala splošna težava z metajezikom, nenatančnost pri poznavanju oblike in pomena, zato pa tudi križanje z drugimi frazemi (z njihovo obliko in pomenom) ali prostimi besednimi zvezami. Opozorila sem že, da v učnem načrtu globina in obseg metaznanja nista natančno določena, pričakovanim dosežkom pa se lahko zadosti že na nižjih kognitivnih ravneh. Glede na učbenike pa se frazeologija obravnava bolj kot izolirano jezikovno področje, omejeno le na tipične sporazumevalne okoliščine. Ker je frazeologija zelo kompleksno jezikovno področje in se povezuje tudi z drugimi komponentami jezikovne zmožnosti ter širšo sporazumevalno zmožnostjo, bi bilo smiselno razmisliti, kako jo razvijati širše, bolj kontinuirano, pri čemer lahko rezultati ankete, opravljene v magistrski nalogi, predstavljajo izhodišče za nadaljnje razmisleke in morebitne izboljšave pri pouku slovenščine v slovenskih gimnazijah.

POVZETEK

Magistrsko delo predstavlja obravnavo poznavanja in rabe frazeologije med slovenskimi dijaki prvih in četrth letnikov štirih gimnazij ter analizo razvijanja frazeološke zmožnosti v učnem načrtu in učbenikih. V prvem delu ob analizi učnega načrta in učbenikov ugotavljam, kakšna je pričakovana frazeološka zmožnost v učnem načrtu in kako, s katerimi vsebinami in metodami, poteka njeno razvijanje v učbenikih. V drugem delu ob analizi rezultatov iz ankete ugotavljam, kakšna sta dejansko poznavanje in raba frazemov med dijaki prvih in četrth letnikov, kako se frazeološka zmožnost razvije v obdobju od konca osnovne do konca srednje šole in kakšno je poznavanje frazemov iz ankete v primerjavi z rezultati iz leta 1987, objavljenimi v Kržišnik (1990a), ter poznavanje novih frazemov.

Analiza učnega načrta je pokazala, da neposredno razvijanje frazeološke zmožnosti poteka znotraj poimenovalne in metajezikovne zmožnosti, posredno pa tudi ob razvijanju skladenjske, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti, razvijanju zavesti o jeziku, narodu in državi ter zmožnosti kritičnega sprejemanja enogovornih neumetnostnih besedil. Med splošnimi cilji se jo lahko razvija ob (med)kulturni zmožnosti ter razmišljujočem in kritičnem sprejemanju besedil in prepoznavanju morebitne manipulativnosti. Cilji, ki so vezani na posredno razvijanje frazeološke zmožnosti, so napisani zelo splošno, prav tako tudi cilji, ki frazeološko zmožnost razvijajo neposredno, predvsem razvijanje metajezikovne zmožnosti, pri kateri globina in obseg metaznanja nista natančno opredeljena. Pričakovani dosežki iz učnega načrta predvidevajo, da dijak »razloži frazem, predstavi njegove ustrezne okoliščine in ga uporabi v povedi« (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 35), a temu dosežku lahko zadostimo že na ravni besedne zveze in povedi, ne pa tudi besedila, pri čemer zadoščajo naloge na nižjih kognitivnih ravneh.

Analizirani učbeniki (*Slovenščina, Na pragu besedila, Govorica jezika*) kažejo precejšnje razlike. *Slovenščina 2* ponuja najglobljo definicijo frazeologije in presega cilje učnega načrta zlasti s kulturološkim vidikom frazeologije ter primerjavo med frazemom in kreativno metaforo v umetnostnih besedilih; ponuja največ nalog za dijake na različnih kognitivnih ravneh, v različnih fazah obravnave, namenjene so razvijanju več vrst sporazumevalne zmožnosti. *Na pragu besedila 2* v primerjavi z ostalima učbenikoma vključuje največ frazemov, ki so tudi najbolj raznoliki (glede na besedno vrsto in idiomatičnost). *Govorica jezika 2/3* je od preostalih učbenikov razlikuje zlasti po svoji tradicionalni metodi, ki ne izhaja iz izhodiščnega neumetnostnega besedila. Frazeološka zmožnost se ne razvija kontinuirano od drugega do

četrtega letnika in je večinoma omejena na tipična poglavja, v katerih se jo obravnava izolirano (slovarji, tipične besedilne vrste, subjektivna besedila).

V drugem delu predstavljam analizo ankete, izvedene med 222 dijaki štirih slovenskih gimnazij (med 108 prvošolci in 114 četrtošolci), v kateri sem preverjala poznavanje in rabo frazemov ter rezultate primerjala med letnikoma in z rezultati ankete iz leta 1987 (Kržišnik 1990a). Rezultati so pokazali, da je poznavanje frazemov v primerjavi z anketo leta 1987 slabše za približno dvajset odstotkov. Dijaki četrtega letnika so bili uspešnejši od dijakov prvega letnika za približno deset odstotkov, razen pri eni gimnaziji med letnikoma ni bilo opazne razlike. Anketo je sestavljalo šest nalog (prva naloga je zahtevala vstavljanje manjkajočih frazemskih sestavin; druga in tretja naloga poznavanje pomena frazema; četrta naloga nadomeščanje besed in nefrazeoloških besednih zvez s frazemi; peta in šesta naloga prepoznavanje frazeoloških prenovitev). Dijaki so bili najuspešnejši pri poznavanju pomena frazemov (druga naloga), manj pri vstavljanju manjkajočih frazemskih sestavin (prva naloga), še manj pri tvornem poznavanju oblike in pomena (četrta naloga) ter najmanj pri poznavanju pomena frazemov iz grške in krščanske tradicije (tretja naloga). Za peto in šesto nalogo se je izkazalo, da sta bili prezahtevni in zato veliko slabše reševani.

Rezultati ankete kažejo, da je poznavanje frazemov zelo različno in odvisno od primera, da pa je splošno slabše poznavanje frazemov iz grške in krščanske tradicije. Podrobnejša analiza razkriva nekatere zanimive rabe ter oblikovne in pomenske spremembe frazemov, pa tudi nekatere težave z metajezikom in nenatančnim poznavanjem oblike in/ali pomena frazemov, kar lahko skupaj z ugotovitvami o učnem načrtu in učbenikih predstavlja osnovo za razmislek o nadaljnjem delu in morebitnih izboljšavah pri obravnavi frazeologije v gimnazijskem pouku slovenščine.

VIRI IN LITERATURA

Helena Belehar: *Frazeologija v osnovni šoli: Frazeološka kompetenca*. Diplomsko delo. Ljubljana: 2010.

Jerica Eržek: *O frazeologiji v šoli*. B-diplomska naloga. Novo mesto: 1998.

Mateja Gomboc: *Mala slovnica slovenskega jezika: Priročnik za šolo in vsakdanjo rabo*. Ljubljana: DZS, 2015.

Nataša Jakop: Frazeološki neologizmi v slovenščini. Nataša Jakop in Mateja Jemec Tomažin (ur.), *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC, 2013. 157–166.

Tanja Jelenko: Frazeologija v umetnostnem besedilu. *Slovenščina v šoli* V/5 (2000). 15–20.

– – *Šolska ura s frazeologijo v umetnostnih in neumetnostnem besedilu*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2001.

– – Medpredmetno povezovanje in timsko sodelovanje dijakov na srednji strokovni šoli. Simona Kranjc (ur.), *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011. 213–218.

Martina Križaj: Učenčeva sporazumevalna zmožnost v slovenščini. *Vzgoja in izobraževanje: Revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela* I/1 (2006). 69–71.

Martina Križaj Ortar idr.: *Na pragu besedila 2: Učbenik za slovenski jezik v 2. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Rokus Klett, 2012.

– – *Na pragu besedila 4: Učbenik za slovenski jezik v 4. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Rokus Klett, 2013.

– – *Na pragu besedila 3: Učbenik za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Rokus Klett, 2014.

Erika Kržišnik: Frazeologija v osnovni in srednji šoli. *Jezik in slovstvo* XXXIII/6 (1990a). 136–141.

– – Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih proznih besedilih. *Slavistična revija* XXXVIII/4. (1990b). 400–420.

– – Frazeologija kot izražanje v »podobah«. Martina Križaj idr., *Pouk slovenščine malo drugače*. Trzin: Different, 1994. 91–140.

– – Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* XLIV/2 (1996). 133–154.

– – Frazeologija pri pouku slovenščine kot tujega jezika. Marja Bešter (ur.): *Skripta 2: Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezika in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1998. 27–45.

– – Frazeologija v luči kulture. Stabej, Marko (ur.), *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: Zbornik predavanj 41. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2005. 67–81.

– – Izraba semantične potence frazemov. *Slavistična revija* LIV/1 (2006). 259–279.

– – Frazeologija v šoli – drugič. *Jezik in slovstvo* LX/3–4 (2015). 131–142.

Nina Levstik: Pouk slovenščine, ki pritegne. *Slovenščina v šoli* II/2 (1997). 17–19.

Jürgen Petermann: Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV): Nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju. Boris Paternu in Franc Jakopin (ur.), *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1988 (Obdobja, 8). 301–310.

Katarina Rigler Šilc: *Frazeologija pri učenju in poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Magistrsko delo. Ljubljana: 2008.

– – Razumevanje frazemov pri učenju in poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika. *Jezik in slovstvo* LVI/5–6 (2011). 93–108.

Jože Toporišič: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* XIX/8 (1974). 273–279.

Jerica Vogel: Slovenščina kot učni jezik in učni predmet v šolah s slovenskim učnim jezikom v RS. Milena Ivšek (ur.), *Jeziki v izobraževanju: Zbornik prispevkov konference*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2008. 117–128.

– – *Slovenščina 3: Z besedo do besede: Učbenik za slovenščino – jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009.

– – *Slovenščina 2: Z besedo do besede: Učbenik za slovenščino – jezik v 2. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010a.

– – *Slovenščina 4: Z besedo do besede: Učbenik za slovenščino – jezik v 4. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010b.

– – Sodobnejše pojmovanje sporazumevalne zmožnosti kot izhodišče za prenovu jezikovnega dela izpita iz slovenščine na splošni maturi. *Jezik in slovstvo* LVII/1–2 (2012). 67–81.

Karla Zajc - Berzelak idr.: *Govorica jezika 2 in 3: Slovenščina za 2. in 3. letnik gimnazij*. Ljubljana: Modrijan, 2008.

Karla Zajc - Berzelak in Kozma Ahačič: *Govorica jezika 4: Slovenščina za 4. letnik gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Modrijan, 2008.

France Žagar: Poučevanje frazeologije v osnovni šoli. *Jezik in slovstvo* XXVI/5 (1981). 178–179.

– – *Besedilne in besedne igre*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1994.

Frazeološki slovar: <<http://www.frazemi.com>>. (Dostop avgusta in septembra 2016.)

Gigafida, korpus slovenskega jezika: <<http://www.gigafida.net>>. (Dostop avgusta in septembra 2016.)

Katalogi učbenikov za srednjo šolo: <<https://soca1.mss.edus.si/Trubar/Javno>>. (Dostop maja 2015.)

Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*: <<http://www.fran.si>>. (Dostop avgusta in septembra 2016.)

Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*: <<http://www.fran.si>>. (Dostop avgusta in septembra 2016.)

Mojca Poznanovič Jezeršek idr.: *Učni načrt: Slovenščina: Gimnazija; Splošna, klasična, strokovna gimnazija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo, 2008. <http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf>. (Dostop maja 2015.)

Razvezani jezik: <<http://razvezanijezik.org>>. (Dostop avgusta in septembra 2016.)

Slovar idiomov: <<http://www.projectidiom.com>>. (Dostop avgusta in septembra 2016.)

Slovar izolskega slenga: <<http://www.termania.net/slovarji/72/slovar-izolskega-slenga>>. (Dostop septembra 2016.)

Slovar slovenskega knjižnega jezika: <<http://www.fran.si>>. (Dostop avgusta in septembra 2016.)

Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*: <<http://www.fran.si>>. (Dostop avgusta in septembra 2016.)

Spletni slovar slovenskega jezika: <<http://www.slovenscina.eu/spletni-slovar>>. (Dostop avgusta in septembra 2016.)

Vollständiges Wörterbuch der deutschen Sprache:

<https://books.google.si/books?id=_u1PAAAAcAAJ>. (Dostop septembra 2016.)

SEZNAM PRILOG

1 Anketni vprašalnik

2 Odgovori anketirancev

PRILOGE

1 Anketni vprašalnik

1. Dopolnite:

1 rdeč kot; 2 stati kot; 3 pijan kot; 4 držati se kot; 5 temno kot; 6 zrno do zrna pogača,; 7 ne vedeti; 8 v lase; 9 hoditi od Poncija; 10 ne biti vreden; 11 ločiti zrnje; 12 biti poln samega sebe kot; 13 korenček in

2. Razložite pomen naslednjih stalnih besednih zvez (frazemov) z enobesedno sopomenko ali opisno:

- 1 priti na boben
- 2 imeti slamo v glavi
- 3 (kaj) iti po vodi
- 4 hoditi kot maček okrog vrele kaše
- 5 ubiti dve muhi na en mah
- 6 pomesti pod preprogo (kaj)
- 7 nočni ptič
- 8 vezati otrobe
- 9 nositi srce na dlani
- 10 rdeča nit (česa)
- 11 prodati pod roko
- 12 umiti si roke
- 13 mlatiti prazno slamo
- 14 pranje denarja

3. Razložite pomen (ležeče tiskanih) stalnih besednih zvez v naslednjih povedih:

- 1 Nad glavo mu visi *damoklejev meč*.
- 2 Kdo bo že končno presekala ta *gordijski voz*?
- 3 Odpravljanje takih napak je *sizifovo delo*.
- 4 Ta roman je njegov *labodji spev*.
- 5 Na vsakem sestanku se ponosno *trka na svoje prsi*.
- 6 Zaradi te napake se še ni treba *posipati s pepelom*.
- 7 Kmalu bo prišla *dekla božja*.

8 Materina odločitev je bila *jabolko spora*.

9 Z uvajanjem zasebnosti *je duh ušel iz steklenice*, saj je v posvečeni prostor med bolnikom in zdravnikom vstopil denar.

10 Javna skrivnost je, da je do drugega kroga volitev prišel predvsem zaradi nekih *stricev iz ozadja*.

4. Namesto ležeče tiskanih delov povedi napišite ustrezno sopomensko stalno besedno

zvezo:

1 *Rodil se je* v siromašni družini.

2 *Rada je opravljala*.

3 *Varala ga je* tri leta.

4 *Odšel je užaljen*.

5 *Nazadnje so se lotili dela*.

6 *Zunaj močno dežuje*.

7 *Hitro se je zaljubila*.

8 Ta človek je moj *glavni pomočnik*.

9 *Odšel je, ne da bi kaj opravil/dobil*.

10 *Starši so ga zelo razvajali*.

11 *Rada bi storila tako, da bi zadovoljila obe strani*.

12 *Iz našega lepega načrta ni nič*.

13 Ta človek *se zna prilagoditi vsakemu režimu*.

14 *Najprej sta govorila mirno, nato sta se stepala*.

15 *Nikoli nič ne ve, ampak danes je dobro odgovoril. Tudi neumnemu se včasih posreči*.

16 *V starem stanovanju je bilo zelo mraz, tu pa vrišč od vseh strani, tako da smo prišli s slabega na slabše*.

17 *Prek spleta sta se dogovorila za zmenek, ne da bi se sploh poznala*.

5. Kako bi zvrstno opredelili naslednje stalne besedne zveze (npr. kot vezane na umetnostna besedila, časovno zaznamovane, pogovorne itd.). Nadomestite jih z obliko, kakršno poznate:

1 *bil mu je na jok*

2 *biti v istem čolnu*

3 *smejati se v zobe (komu)*

4 *zaljubljen čez ušesa*

5 (to bom pomnil) *ves svoj živ dan*

6 *dan in noč* (je skrbel zanj)

7 *od glave do nog* (premražen)

8 *strici iz ozadja*

6. Poiščite v naslednjih primerih stalne besedne zveze (frazeme) in jih, če lahko, zapišite v izhodiščni (slovarski) obliki.

Kako razumete njihovo spremenjeno rabo (obliko ali le pomen) v besedilih: kot napako ali kako drugače? Kdaj eno, kdaj drugo? Kaj se zgodi s pomeni sestavin (besed) frazema?

1 *Prevroča kreditna juha?* (naslov časopisnega članka o revalorizaciji kreditov in zaskrbljenih posojilojemalcih)

2 *Pravim vam,*
delavski razred vam ne more pomagati
pri zavezovanju kravat
in pri zavezovanju jezikov. (E. Fritz)

3 [...] *da ne boste kupovali, pardon, poslušali mačka v žaklju.* (v radijski oddaji)

4 *Zagotavljam vam, da ne bo nikomur skrivljen las z glave zaradi tistega, kar je govoril tukaj.*
(Mladina)

5 [...] *le kdo bi ločil med resnico, če smo jo sploh sposobni izluščiti, ter med plevami, ki jih porajajo politikantski nagibi.* (časopis Delo)

6 *Tretja skupina je bila srednje velika, radovedna in vesela. Sestavljali so jo otroci, ki so prodajali zijala. Kupoval jih ni nihče, oni pa so jih kljub temu prodajali.*

7 *Minister Gregor ni priplaval po prežgani juhi.* (S. Pregl)

8 *Z jeznim ječarjem pa sploh ni dobro zobati češenj.* (S. Pregl)

9 *Kadar bo mene srbelo, se bom že sam praskal.* (I. Cankar)